

ISSN 2637-2061

SOCIJALNE STUDIJE

SOCIAL STUDIES

Godina I Broj 1 2018.

Socijalne studije / Social studies - 2018.

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

SOCIJALNE STUDIJE
SOCIAL STUDIES
2018.

Socijalne studije
Social studies

Izdavač / Publisher

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu
Skenderija 72
71000 Sarajevo

Za izdavača / On behalf of the publisher

Šaćir Filandra

Glavna urednica / Editor-in-chief

Suada Buljubašić

Redakcija / Editorial board

Sanela Šadić, Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo
Dželal Ibraković, Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo
Aleksandar Jugović, Univerzitet u Beogradu / University of Belgrade
Gordana Berc, Univerzitet u Zagrebu / University of Zagreb
Vladimir Ilievski, Univerzitet u Skoplju / University of Skopje

Savjetodavni odbor / Advisory board

Asim Mujkić, University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
Mira Lakićević, University of Belgrade, Serbia
Marina Ajduković, University of Zagreb, Croatia
Reima Ana Maglajlić, University of Sussex, United Kingdom
Julie M. Watkins, Council on Social Work Education (CSWE), USA
Darja Zaviršek, University of Ljubljana, Slovenia
Maja Gerovska Mitev, University of Skopje, Macedonia
Vito Flaker, University of Ljubljana, Slovenia
Ljubo Lepir, University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
Erika Bejko, University of Tirana, Albania
Erna Lučić, University of Tuzla, Bosnia and Herzegovina
Elona Dhambo, University of Tirana, Albania
Suzana Bornarov, University of Skopje, Macedonia
Rossita Simeonova, University of Sofia, Bulgaria

Sekretarka redakcije / Secretary of the editorial board

Anida Dudić, MA

Lektorica / BCS proofreading

Bjanka Alajbegović

Lektorica za engleski jezik / English proofreading

Sabina Bečić Isić

Naslovna stranica / Cover design

Armin Numanović

DTP

Armin Numanović

Štampa / Printed by

TMP d.o.o

Tiraž / Circulation

100 primjeraka / 100 copies

ISSN 2637-2061

SOCIJALNE STUDIJE

Godina I Broj 1 2018.

SOCIAL STUDIES

Volume I Number 1 2018.

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

SADRŽAJ

RIJEČ UREDNICE	7
Suada Buljubašić OBRAZOVANJE SOCIJALNIH RADNIKA U BOSNI I HERCEGOVINI: 60 GODINA POSLIJE	10
Sanela Šadić DOPRINOS PROFESORA MUHAMEDA DERVIŠBEGOVIĆA UTEMELJENJU I RAZVOJU TEORIJE I PRAKSE SOCIJALNOG RADA	27
Aleksandar Jugović SOCIJALNA POLITIKA U TRANZICIONIM DRUŠTVIMA: »VERE I ZAVERE NEOLIBERALIZMA«	42
Marina Pantelić, Suzana Mihajlović Babić, Mira Lakićević REDEFINISANJE SAVREMENE SOCIJALNE POLITIKE – ZAOKRET KA KONCEPTU SOCIJALNOG ULAGANJA	57
Natasha Bogoevska, Suncica Dimitrijoska CHANGES IN THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA	74
Nedreta Šerić, Anida Dudić PERCEPCIJA SOCIJALNOG RADA U BOSNI I HERCEGOVINI	94
Mira Ćuk PERCEPCIJA STUDENATA O STEČENIM KOMPETENCIJAMA TOKOM STUDIJA.....	115
PRIKAZI	134

RIJEČ UREDNICE

Velika mi je čast i zadovoljstvo što je pred vama prvi broj časopisa *Socijalne studije* koji izdaje Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Časopis je pokrenut zahvaljujući entuzijazmu i napornom radu nekoliko članica Odsjeka za socijalni rad uz svesrdnu pomoć i podršku dekana prof. dr. Šaćira Filandre. Želja nam je bila da autorima i autoricama koji se bave društvenim i humanističkim naukama omogućimo prostor za objavljivanje naučnih i stručnih radova, što smatramo veoma važnim u vremenu kada je cjelokupno izdavaštvo u krizi. Časopis *Socijalne studije* je otvoren za autore i autorice iz različitih nauka: socijalnog rada, sociologije, psihologije, pedagogije i drugih srodnih nauka i naučnih oblasti iz zemlje, regiona i inostranstva.

Socijalne studije će izlaziti jednom godišnje i dobrodošli su radovi na B/H/S i engleskom jeziku. Svi rukopisi podliježu najmanje dvjema dvostruko slijepim recenzijama, čime želimo osigurati kvalitet i standard u naučnom izdavaštvu.

U ovom broju objavljeno je sedam naučnih i preglednih radova i jedan prikaz skupa. Teme su raznovrsne i najveći dio članaka bavi se obrazovanjem socijalnih radnika u Bosni i Hercegovini, za šta smo imali i konkretan povod. U ovoj godini obilježena je 60. godišnjica od početka formalnog obrazovanja socijalnih radnika u BiH i autori su željeli dati svoj doprinos ovom značajnom jubileju. Dio članaka se bavi izazovima socijalne politike u savremenom društvu, socijalnom zaštitom i percepcijama socijalnog rada.

Drago nam je ako ćemo pokretanjem ovog časopisa uspjeti makar malo popuniti prazninu koja je nastala gašenjem časopisa *Socijalni rad i socijalna zaštita* koji je izlazio od 1980. do početka rata, 1992. godine i koji nikada nije obnovljen.

Želja nam je da časopis *Socijalne studije* nađe put do čitatelja i motivira autore koji bi svojim radovima doprinijeli daljem uspješnom radu i dodatno ga razvijali.

Prof. dr. Suada Buljubašić

A WORD OF THE EDITOR

It is a great honour and privilege to present to you the first edition of the magazine *Social Studies* published by the Faculty of Political Sciences at the University of Sarajevo. The magazine was started owing to the enthusiasm and hard work of several members of the Department for Social Work, as well as sincere help and support of the dean, professor Šaćir Filandra, Ph.D. It was our intention to enable space for authors dealing with social and humanist sciences to publish scientific papers. We consider this to be truly important in a time when the entire publishing industry seems to be in a crisis. The magazine *Social Studies* welcomes authors from different fields: social work, sociology, psychology, pedagogy and other similar sciences and fields in the country, region and abroad.

Social Studies will be published annually and we welcome papers in BCS and English. All the papers are submitted to at least two single blind peer reviews, which ensures the quality and standard in scientific publishing.

There are seven scientific papers and reviews and one statement in this edition. The topics are versatile and the majority of the articles deals with the education of social workers in Bosnia and Herzegovina, for which there was a concrete reason. This year marks the 60th anniversary of the beginning of formal education of social workers in BiH and the authors wanted to contribute to this important jubilee. Some of the articles deal with the challenges of social policies in the contemporary society, social protection and the perception of social work.

We will be pleased if by starting this magazine we manage to at least slightly fill the void created by the closure of the magazine *Social Work and Social Protection*, published from 1980 until the beginning of the war, 1992, which was not published again.

It is our wish for the magazine *Social Studies* to find its way to the readers and motivate the authors to contribute with their papers to the continuing successful work and development of the magazine.

Prof. Suada Buljubašić, Ph.D.

Suada Buljubašić¹

OBRAZOVANJE SOCIJALNIH RADNIKA U BOSNI I HERCEGOVINI: 60 GODINA POSLIJE

Sažetak

Obrazovanje socijalnih radnika u svijetu ima tradiciju dugu 120 godina i počinje krajem 19. vijeka, razvija se početkom 20. vijeka, a intenzivira se nakon Drugog svjetskog rata. U toku ovog perioda došlo je do značajnih promjena u konceptu obrazovanja i u pogledu sadržaja obrazovnih programa i vremenskog trajanja edukacije. Na području bivše Jugoslavije obrazovanje socijalnih radnika počelo je pedesetih godina 20. vijeka. Prva škola za socijalne radnike osnovana je u Zagrebu 1952. godine, a nakon toga slijedi otvaranje škola u Ljubljani, Beogradu, Sarajevu i Skoplju. Ovako kašnjenje u odnosu na razvijene zemlje rezultat je naslijeđa iz prošlosti ali i vjerovanja da će u socijalizmu nestati socijalni problemi. Međutim, sve veći broj socijalnih problema koji su usko vezani i za procese industrijalizacije, urbanizacije i migracija, tražili su drugačije pristupe u njihovom rješavanju i novi profil stručnjaka – socijalne radnike. Viša škola za socijalne radnike osnovana je u Sarajevu 1958. godine i samostalno je djelovala 27 godina do integracija sa Fakultetom političkih nauka 1985. godine i osnivanjem Odsjeka za socijalni rad. U periodu od integracije do 2005. godine, obrazovanje socijalnih radnika trajalo je četiri godine. Prelazak na bolonjski sistem studiranja i primjena modela 3+2+3 uslijedio je školske 2005/06 godine kada je pokrenut prvi ciklus studija (dodiplomski studij) u trajanju od tri godine.

Drugi ciklus studija (postdiplomski studij) počeo je školske 2008/09 godine u dvogodišnjem trajanju. Treći ciklus studija (doktorski studij) koji traje tri godine na Odsjeku za socijalni rad pokrenut je 2014/15 godine.

---

¹ Redovna profesorica, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka, Odsjek za socijalni rad, Bosna i Hercegovina.
suada.buljubasic@fjn.unsa.ba

U dosadašnjem periodu izvršene su značajne izmjene nastavnih planova i programa koji su u skladu sa najboljim praksama (prilagođeni zahtjevima prakse), ali i savremenim dostignućima u oblasti visokog obrazovanja.

Ključne riječi: *obrazovanje, socijalni rad, integracija, bolonjski sistem studiranja, međunarodna saradnja.*

UVOD

Danas kada obilježavamo značajan jubilej, a to je 60 godina obrazovanja socijalnih radnika u Bosni i Hercegovini, prilika je da se osvrnemo na početak obrazovanja socijalnih radnika u svijetu i u našoj zemlji, te da se ukaže šta je iniciralo početak obrazovanja socijalnih radnika, kao i promjene u obrazovanju kroz ovaj period. Također, neophodno je ukazati i na izazove koji se nameću profesiji socijalnog rada. Socijalni rad je nastao na načelima primijenjene filantropije te se kroz protekli period razvio u akademsku disciplinu i predstavlja značajan faktor u zaštiti ljudskih prava i ljudskog dostojanstva, sprečavanja društvene izolacije i marginalizacije najranjivijih kategorija stanovništva. Potreba za profesionalnim djelovanjem socijalnog rada davno je prepoznata, posebno u razvijenim zemljama. Danas je socijalni rad u svijetu zastupljen u različitim područjima, kao što su zdravstvo, obrazovanje, privreda, policija, sudstvo, itd.

Analizirajući podatke o područjima profesionalne prakse socijalnih radnika u Bosni i Hercegovini u ratnom i postratnom periodu, uočljivo je da je došlo do reduciranja područja djelovanja socijalnog rada (Dervišbegović, 1999b). Tako naprimjer, socijalni rad u privredi, koji je bio razvijen u Bosni i Hercegovini, skoro da i ne postoji zbog ratnih dešavanja, destrukcije privrednih postrojenja i posljedica privatizacije. S druge strane, velike društvene promjene proizvele su brojne socijalne probleme na koje je trebalo odgovoriti adekvatno, blagovremeno i sistematično. U ovakvim uvjetima, pred profesiju socijalnog rada postavljeni su mnogobrojni izazovi i očekivanja.

Uzimajući u obzir prethodno navedeno, za obrazovne ustanove u kojima se obrazuju budući socijalni radnici nameće se zadaća da svoje nastavne planove i programe prilagode savremenim teorijskim znanjima i zahtjevima koje dolaze iz prakse, usaglašavajući ih sa najvišim standardima u obrazovanju i praksi socijalnog rada.

POČETAK OBRAZOVANJA SOCIJALNIH RADNIKA U SVIJETU

Obrazovanje socijalnih radnika u razvijenim zemljama ima dugu tradiciju. Prvi programi za obrazovanje socijalnih radnika javljaju se već krajem 19. vijeka u Velikoj Britaniji, Holandiji i Sjedinjenim Američkim Državama. Zajednička karakteristika ovih programa je da se radilo o kratkim programima na načelima primijenjene filantropije. Realizacija programa trajala je samo nekoliko sedmica. Vremenom su se ovi programi dopunjavali kako u sadržaju tako i u vremenskom trajanju edukacije.

Tako je, naprimjer, šestosedmični tečaj iz socijalnog rada, pokrenut 1898. godine na osnovu apela Mary Richmond i organiziran za radnike humanitarnih organizacija, prerastao u jednogodišnji program u okviru Škole za filantropiju grada New Yorka. Upravo iz ovog programa razvila se svjetski poznata Škola za socijalni rad na Columbia University. Međutim, obrazovanje socijalnih radnika na univerzitetskom nivou počinje 1907. godine na Univerzitetu u Chicagu (Lloyd, 1987, prema Ajduković, 1994).

Amerikanka Mary Richmond dala je nemjerljiv doprinos razvoju profesije socijalnog rada. U to vrijeme urbano siromaštvo bilo je široko rasprostranjeno zbog niza okolnosti. Radeći na rješavanju problema siromaštva kao obučeni prijateljski posjetitelj (*friendly visitor*) u humanitarnoj organizaciji, ona se zalagala za jedan potpuno drugačiji pristup u radu sa osobama koje su bile u stanju socijalne potrebe i uvođenje novih metoda u radu. Zagovarala je da u središtu rada bude pojedinac i/ili porodica, ali u kontekstu šireg okruženja koji uključuje porodicu, školu, radno mjesto, crkvu, lokalnu zajednicu i, na kraju, i vladu koja određuje norme na osnovu kojih se može konkretno pomoći. Ona se također zalagala da se u radu sa pojedincem i/ili porodicom usmjeri pažnja na njihove snage i sposobnosti umjesto da ih se optužuje za lošu situaciju u kojoj se nalaze i da se resursi za prevazilaženje stanja traže u zajednici. Svoje ideje o socijalnom radu, pristupu i metodama rada objavila je u priručnicima i knjigama². Njezine ideje o socijalnom radu bile su prilično

---

² *Friendly Visiting among the Poor* (1899), *The good neighbor in the modern city* (1908), *A study of nine hundred and eighty-five widows known to certain charity organization societies in 1910* (1913), *Social diagnosis* (1917), *What is social case work? An introductory description*, (1922).

URL:<https://socialwelfare.library.vcu.edu/social-work/richmond-mary/>

revolucionarne za to vrijeme i počele su se primjenjivati nakon desetljeća rada u kojem je pojedinac bio okrivljen za svoju situaciju. Pristup koji je ona zagovarala je osnova za današnji socijalni rad.

U prvoj polovini 20. vijeka, a naročito nakon Prvog svjetskog rata, naglo raste broj škola za socijalni rad u zemljama Zapadne Evrope i Sjedinjenih Američkih Država. Samo u Evropi je krajem 20-tih godina djelovalo skoro 100 škola (Kendall, 1978, prema Ajduković, 1994). Period nakon Drugog svjetskog rata karakteriše potreba za dodatnim osnivanjem obrazovnih institucija za socijalne radnike u dijelovima Evrope i SAD-a. Tako u razvijenim evropskim zemljama i SAD-u dolazi do značajnog porasta obrazovnih institucija.

U zemljama tzv. istočnog bloka nije prepoznata potreba za osnivanjem ovih institucija jer je komunističko rukovodstvo smatralo da će socijalni problemi sa razvojem društva ubrzo nestati. Škole se nisu osnivale ili je došlo do zatvaranja malog broja pokrenutih škola (Ajduković, 1994).

Među socijalističkim zemljama izuzetak je bila Jugoslavija u kojoj partijske vođe dopuštaju osnivanje škola za socijalne radnike, jer se pokazalo da socijalni problemi postoje i da se njihovom rješavanju treba prići na jedan potpuno drugačiji, organiziran i sistematičan način, te da postoji potreba za novim profilom stručnjaka. Potreba za obrazovanjem i djelovanjem novog profila stručnjaka, socijalnih radnika, dovodi se u vezu sa političkim raskolom između Staljina i Tita 1948. godine (Zaviršek, 2005; Dervišbegović, 2008).

Prva škola za socijalne radnike osnovana je 1952. godine u Zagrebu, druga u Ljubljani 1955. godine, a 1958. godine osnivaju se škole u Beogradu, Sarajevu i Skoplju (Zaviršek, 2006). Radilo se o višim školama za socijalne radnike u kojima je školovanje trajalo dvije godine.

POČETAK OBRAZOVANJA SOCIJALNIH RADNIKA U BOSNI I HERCEGOVINI

Period nakon Drugog svjetskog rata na području ex Jugoslavije, pa i Bosne i Hercegovine kao jedne od republika, obilježen je snažnim procesima industrijalizacije, urbanizacije i migracija. Obnova ratom opustošene zemlje i izgradnja saobraćajnica i fabrika dovela je do potrebe za radnom snagom, što uzrokuje migracije na relaciji selo – grad, u početku pretežno muške populacije.

Antifašistički front žena (AFŽ) Jugoslavije, formiran u toku rata, nastavlja sa svojim aktivnostima i u periodu nakon Drugog svjetskog rata na političkoj mobilizaciji žena i njihovim uključivanjem u sva područja društvene djelatnosti.³ Rezultat ovih aktivnosti je uključivanje žena u procese obrazovanja i na tržište rada. Svi ovi procesi imali su snažan utjecaj na pojedinca, porodicu i društvo u cjelini. Život u radničkim barakama ili tek formiranim radničkim naseljima sa malim i minimalno opremljenim stambenim prostorima, potreba za obrazovanjem i/ili dodatnim obrazovanjem radnika koje se odvijalo nakon radnog vremena u okviru večernjih škola ili tečajeva, nedostatak organizirane brige o djeci zaposlenih roditelja te nemogućnost veće kontrole nad djecom imali su i negativne posljedice. U ovakvim okolnostima javljaju se i socijalni problemi koje je trebalo rješavati profesionalnim radom na organiziran i sistematičan način.

Dakle, osnivanje Više škole za socijalne radnike (Viša škola) nastalo je kao rezultat spoznaje da u socijalizmu postoje socijalni problemi koji su vrlo kompleksni i traže drugačiji pristup. U suštini, sve veći broj socijalnih problema koji su usko u vezi i sa procesima industrijalizacije, urbanizacije i migracija, a koji su u to vrijeme bili snažno prisutni u našoj zemlji, tražili su drugačije pristupe u njihovom rješavanju. „Škola je otvorena u periodu u kome socijalni problemi prevazilaze okvire rješavanja putem materijalnih davanja ili donošenja odluka koje direktno i jednoobrazno proizlaze iz zakonom utvrđenih prava“ (Dervišbegović, 1999a: 12-13).

Obrazovanje socijalnih radnika u Bosni i Hercegovine počinje 1958. godine osnivanjem Više škole za socijalne radnike u Sarajevu. Ideja o utemeljenju nove profesije u oblasti socijalnog rada „bila je rezultat dinamičkog toka razvoja društva koje je posebno cijenilo čovjeka kao subjekta zbivanja u oblasti rada, u okviru porodice, ali i šire društvene zajednice“ (Dervišbegović, 2016: 13). U obrazloženju za osnivanje više škole Savjeta za socijalnu zaštitu BiH istaknuto je da se ideja osnivanja takve profesije javila kao rezultat dvojakih težnji: prvo, da se u jednoj

---

³ Antifašistički front žena (AFŽ) Jugoslavije osnovan je na Prvoj zemaljskoj konferenciji žena u Bosanskom Petrovcu 6. decembra 1942. godine. Na četvrtom kongresu AFŽ Jugoslavije koji je održan u Beogradu 1953. godine ukinut je AFŽ kao posebna i jedinstvena organizacija, a osnovan Savez ženskih društava Jugoslavije. Arhiv Jugoslavije.

URL: http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/korisćenje_gradje/pretrazite_baze_podataka/opsti_podaci_o_fondovima_u_bazi_inventar/detalji_fonda/_params/item_id/677132.html

zaostaloj sredini⁴ koncipira cjelovit i savremen obrazovni sistem i drugo, da se socijalni problemi iz oblasti socijalne zaštite ne rješavaju upravnim metodama već stručnim socijalnim radom (Dervišbegović, 1999a, 2016).

Koncepcija školovanja socijalnih radnika je određena na osnovu zahtjeva koje su iznijeli predstavnici zdravstva, socijalne zaštite, privrede i društvenih organizacija. U početku nije bilo saglasnosti oko ove koncepcije, jer su postojala različita mišljenja koji profil socijalnih radnika je potreban. U pripremama za osnivanje škole u okviru Savjeta za socijalnu politiku BiH predlaže se više profila za socijalni rad: u industriji, zdravstvu, socijalnom osiguranju, u socijalnim ustanovama, školama, organima za socijalnu zaštitu i sudstvu. Ipak, koncepcija o ranom profiliranju socijalnih radnika nije prihvaćena jer se smatralo da je neophodno da socijalni radnici tokom školovanja trebaju dobiti šira stručna znanja što će doprinijeti kvalitetnijem radu. (Dervišbegović, 1999a, 2016)

U toku rada Više škole, vršile su se česte izmjene i dopune nastavnih planova i programa u skladu sa razvojnim potrebama društva i zahtjevima prakse, a s ciljem što kvalitetnijeg obrazovanja. Jedna od karakteristika nastavnih planova i programa je značajna zastupljenost praktične nastave tokom studija. Praktična nastava trajala je mjesec dana, a u jednom periodu i dva mjeseca a izvodila se u centrima za socijalni rad, zdravstvenim i obrazovnim ustanovama, privredi, itd.

Viša škola za socijalne radnike radila je 27 godina, od 1958. do 1985. godine, ali se zadnje dvije godine nije vršio upis novih studenata radi priprema na integraciji sa Fakultetom političkih nauka. Integracija je uslijedila školske 1985/86. godine zatvaranjem Više škole i osnivanjem Odsjeka za socijalni rad na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu i početkom četverogodišnjeg obrazovanja socijalnih radnika. Prema dostupnim podacima, Višu školu upisalo je 8.230 studenata, a uspješno završilo 3.356 studenata (do 1985. godine diplomiralo je 3.099 studenata, a nakon 1985. godine 257 studenta)⁵ koji su stekli VI stepen obrazovanja i zvanje socijalni radnik.

---

4 Bosna i Hercegovina je prosvjetno i kulturno bila izuzetno zaostala sredina, jer do dolaska Austro-Ugarske, oko 97% stanovništva bilo je nepismeno. Razvoj obrazovanja počinje u periodu Austrougarske okupacije i usmjeren je na opismenjavanje stanovništva, otvaranje osnovnih i nekih srednjih škola (Papić, 1972).

Tek uoči i nakon Drugog svjetskog rata dolazi do razvoja svjetovnog visokog obrazovanja.
URL: <http://www.unsa.ba/o-univerzitetu/organizacija/historija>

5 Dervišbegović, 1999a; Podaci Službe za nastavu Fakulteta političkih nauka, septembar 2018.

RAZVOJ OBRAZOVANJA SOCIJALNIH RADNIKA U BOSNI I HERCEGOVINI

Potreba za produblјivanjem i proširivanjem znanja iz oblasti socijalnog rada, socijalne politike i drugih srodnih oblasti, sticanje znanja iz drugih oblasti koja su proizlazila iz zahtjeva prakse i područja djelovanja socijalnog rada, te opredjeljenje da se obrazovanje socijalnih radnika osavremeni i približi svjetskim standardima, rezultiralo je aktivnostima na integraciji Više škole sa Fakultetom političkih nauka (Fakultet) i prelaskom na četverogodišnje obrazovanje. Novoformirani Odsjek za socijalni rad na Fakultetu političkih nauka počeo je sa radom u školskoj 1985/86. godini. Pored upisa na prvu godinu studija, istovremeno je vršen i upis na treću godinu studija studenata koji su završili Višu školu, uz obavezu polaganja diferencijalnih ispita iz predmeta na prvoj i drugoj godini studija.

U predbolonjskom periodu izvršeno je nekoliko izmjena nastavnog plana i programa. Prvi nastavni plan i program izrađen je u okviru priprema za integraciju Više škole i Fakulteta i po njemu se radilo prve četiri godine, nakon čega se pristupilo izmjenama, a s ciljem njegovog inoviranja i osavremenjivanja. Nakon toga je bilo dosta izmjena nastavnih planova i programa sa više ili manje uspjeha. U jednom periodu nastavni plan i program bio je isti za prvu godinu studija na svim odsjecima, ali se ubrzo odustalo od ovog koncepta jer se nisu postigli očekivani rezultati. Čestim izmjenama nastavnih planova i programa stvarao se prostor za veće učešće stručnih predmeta i eliminacija predmeta koji nisu bili značajni za studij socijalnog rada.

Ono što je karakteristika svih nastavnih planova i programa na Odsjeku za socijalni rad je da su svi sadržavali praktičnu nastavu (terensku praksu). Potreba za većim učešćem praktične nastave u obrazovanju socijalnih radnika pokušala se realizirati jednosemestralnom praksom. Nastavnim planom i programom bilo je predviđeno da čitav 7. semestar studenti stiču praktična znanja u centrima za socijalni rad i drugim ustanovama u oblasti socijalne zaštite, zdravstvenim organizacijama, obrazovnim ustanovama i nevladinim organizacijama. Zbog teškoća u realizaciji prakse uovolikom obimu, novim nastavnim planom i programom ona je znatno skraćena i prilagođena mogućnostima za njenu realizaciju.

Četverogodišnje obrazovanje trajalo je do primijene bolonjskog sistema studiranja. Od osnivanja Odsjeka za socijalni rad na Fakultetu političkih

nauka do prelaska na bolonjski sistem, studij su uspješno okončala 1243 studenta i stekli VII stepen obrazovanja i zvanje diplomirani socijalni radnik.⁶

Bolonjski sistem visokog obrazovanja na Fakultetu političkih nauka počeo je školske 2005/06 godine po modelu 3+2+3⁷ koji je odabrala većina fakulteta u okviru Univerziteta u Sarajevu. Prelazak na ovaj sistem studiranja podrazumijevao je donošenje novih nastavnih planova i programa i organizaciju nastavnih i drugih aktivnosti u skladu sa zahtjevima koji proizlaze iz Bolonjske deklaracije. Primjena bolonjskog sistema studiranja počela je bez valjanih priprema, uputa i objašnjenja, tako da su se vrlo brzo vidjele sve manjkavosti nedovoljne pripreme kroz izradu nastavnih planova i programa koji su do sada nekoliko puta mijenjani.

Prilikom izrade nastavnih planova i programa rukovodi se u velikoj mjeri Globalnim standardima za obrazovanje i obuku u socijalnom radu⁸, jer je ovaj dokument odlična poveznica zahtjeva koji se postavljaju pred savremeni socijalni rad kao profesiju i standardima obrazovanja za socijalni rad. Ovaj dokument daje preporuke za razvoj nacionalnih normi i standarda u području obrazovanja za socijalni rad i nije obavezujućeg karaktera. U periodu od prelaska na bolonjski sistem obrazovanja do danas, studij na prvom ciklusu uspješno su okončala 1073 studenta i stekla zvanje bakalaureat (bachelor) socijalnog rada.⁹

---

6 Podaci Službe za nastavu Fakulteta političkih nauka, septembar 2018.

7 Ovaj model znači da prvi ciklus studija (dodiplomski) traje tri godine, drugi ciklus studija (postdiplomski) dvije godine, a treći ciklus studija (doktorski) traje tri godine.

8 Dokument *Global Standards for the Education and Training of the Social Work Profession* usvojen na zajedničkoj skupštini IASSW-a i IFSW-a u Adelaidi, Australija, u oktobru 2004. godine.

URL: <https://www.iassw-aiets.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/>

9 Podaci Službe za nastavu Fakulteta političkih nauka, septembar 2018.

SPECIJALISTIČKI, POSTDIPLOMSKI I DOKTORSKI STUDIJ

Integracija Više škole za socijalne radnike sa Fakultetom političkih nauka i formiranje Odsjeka za socijalni rad je najznačajniji napredak u dosadašnjem periodu. Pored promjena koje su se odnosile na dužinu studija i sticanje visoke stručne spreme, otvorena je mogućnost organiziranja postdiplomskih studija. U isto vrijeme, Odsjek je dobio mogućnost da daje najviši naučni stepen - doktor nauka socijalnog rada, kandidatima koji uspješno odbrane doktorske disertacije.

Prvi specijalistički postdiplomski studij „Socijalni rad s porodicom“ organiziran je na Odsjeku za socijalni rad Fakulteta političkih nauka školske 1986/87 godine. Studij je trajao jednu godinu i upisao ga je 21 kandidat.

Dvogodišnji interdisciplinarni postdiplomski studij „Bosna i Hercegovina u savremenom svijetu“ organiziran je na Fakultetu školske 1994/95 godine. Na Odsjek za socijalni rad u prvoj generaciji upisala su se 24 studenta. Za ovaj studij vladalo je veliko interesovanje i upisano je šest generacija, zadnja 2005/06 godine. Na ovom studiju, 35 kandidata uspješno je odbranilo svoje magistarske radnje i stekli su naučno zvanje magistar nauka socijalnog rada.¹⁰

Pored ovog studija, u saradnji sa Univerzitetom u Geteborgu i Filozofskim fakultetom u Banjoj Luci, 2006. godine organizirana su dva postdiplomska studija pod nazivom „Menadžment u socijalnom radu“ i „Supervizija u socijalnom radu“. Na oba studija primljeno je po 30 studenata iz cijele Bosne i Hercegovine. U realizaciji nastave učestvovali su profesori sa univerziteta iz BiH, Švedske, Hrvatske, Srbije i Slovenije. Nosilac administrativnih aktivnosti za studij „Menadžment u socijalnom radu“ bio je Fakultet političkih nauka u Sarajevu¹¹, a za studij „Supervizija u socijalnom radu“ Filozofski fakultet u Banjoj Luci. Skoro svi polaznici uspješno su okončali studij i stekli naučno zvanje magistra nauka socijalnog rada.

Primjena bolonjskog sistema studiranja podrazumijevala je i pokretanje drugog i trećeg ciklusa studija. Drugi ciklus studija počeo je tri godine nakon primjene Bolonjske deklaracije.

---

¹⁰ Podaci Službe za nastavu Fakulteta političkih nauka, septembar 2018.

¹¹ Studij je uspješno okončalo 28 studenata.

Na ovaj način stvorena je mogućnost nastavka školovanja studentima koji su završili prvi ciklus studija. Do sada su 244 studenta uspješno završila studij na drugom ciklusu studija i stekli zvanje magistar socijalnog rada.¹²

Prelazak na bolonjski sistem studiranja podrazumijevao je i promjene u pravnim propisima. Novim Zakonom o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo ukinuta je mogućnost organiziranja postdiplomskih studija po „starom programu“, a treći ciklus studija (doktorski studij) mogli su upisati samo studenti koji su uspješno okončali predbolonjski postdiplomski studij ili drugi ciklus studija po bolonjskom sistemu. Ovim promjenama u nepovoljan položaj su stavljene osobe koje su završile predbolonjski četverogodišnji studij, jer je na Fakultetu odabran model 3+2+3. U suštini, to je značilo da osobe koje su studij okončale po predbolonjskom sistemu nemaju mogućnost nastavka daljeg školovanja na drugom i trećem ciklusu bolonjskog sistema studiranja. U želji da se ovaj problem prevaziđe i stvori mogućnost nastavka daljeg školovanja i upisa na doktorski studij školske 2009/10 godine, organiziran je jednogodišnji postdiplomski studij (4+1) za studente koji su završili četverogodišnje obrazovanje. Ovaj studij organiziran je po bolonjskom sistemu a na Odsjeku za socijalni rad pokrenut je postdiplomski studij pod nazivom „Djeca i mladi u sukobu sa zakonom“, a u saradnji sa Odsjekom za sociologiju i studij „Porodica i društvo“. Na studij „Djeca i mladi u sukobu sa zakonom“ upisane su dvije generacije studenata (2009/10, 2012/13), a na studij „Porodica i društvo“ četiri generacije studenata (i 2015/16, 2016/17). Studije su do sada uspješno okončala 33 studenta, a jedan broj njih nastavio je daljnje obrazovanje na doktorskom studiju.¹³

Treći ciklus studija – doktorski studij organiziran je kao interdisciplinarni studij i na Odsjeku za socijalni rad je pokrenut školske 2014/15 godine, kada se u prvu generaciju upisalo pet studenata.

Dvije godine kasnije, 2016/17, upisano je pet studenata u drugu generaciju dokorskog studija.

U periodu do pokretanja trećeg ciklusa studija na Odsjeku za socijalni rad, doktorske disertacije uspješno je odbranilo 19 kandidata. Među kandidatima koji su odbranili doktorske disertacije su bivši i sadašnji nastavnici na Odsjeku za socijalni rad Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, ali i drugih fakulteta u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji.

---

12 Podaci Službe za nastavu Fakulteta političkih nauka, septembar 2018.

13 Podaci Službe za nastavu Fakulteta političkih nauka, septembar 2018.

NAUČNO-ISTRAŽIVAČKI RAD I IZDAVAŠTVO

U dosadašnjem periodu, članovi Odsjeka za socijalni rad samostalno ili u saradnji sa drugima realizirali su više naučno-istraživačkih projekata finansiranih od strane domaćih i inostranih vladinih i nevladinih organizacija. Među prvim projektima koji su realizirani po okončanju rata, bio je projekat edukacije socijalnih radnika u Federaciji Bosne i Hercegovine. Projekat se realizirao kroz tri seminara: Zaštita djece bez roditeljskog staranja, Razvoj iskustava u socijalnom radu i Institucionalni tretman traumatizirane djece. Projekat se realizirao uz finansijsku podršku UNICEF-a, a predavači na seminarima su bili nastavnici sa Odsjeka za socijalni rad Univerziteta u Štokholmu i Univerziteta u Sarajevu. U projektu je učestvovalo oko 100 socijalnih radnika i drugih stručnjaka zaposlenih u centrima za socijalni rad, ustanovama socijalne zaštite i ministarstvima. Kao rezultat ove saradnje je knjiga „Socijalni rad sa djecom bez roditeljskog staranja u poslijeratnim uslovima u Federaciji Bosne i Hercegovine“.

Naučno-istraživačkom radu se poklanja posebna pažnja, i samo u 2017. godini realizirana su dva naučno-istraživačka projekta: *Socijalni rad u zdravstvu i Socijalni rad u obrazovanju* koje je podržalo Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo. Rezultati istraživanja predstavljeni su na konferencijama koje su u februaru i martu 2018. godine organizirane na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. U sklopu ovih aktivnosti je i zbornik radova sa konferencije *Socijalni rad u zdravstvu*.

Odsjek za socijalni rad je u saradnji sa Udruženjem socijalnih radnika izdavao časopis *Socijalni rad i socijalna zaštita* u periodu od 1980. do 1992. godine. „Časopis je bio tribina u kojoj su se razmjenjivala iskustva iz teorije i prakse socijalnog rada. Nažalost, rad ovog časopisa nije obnovljen, što je ozbiljan hendikep nastavnika i praktičara iz oblasti socijalnog rada“ (Dervišbegović, 2016: 27).

Imajući u vidu značaj postojanja časopisa u kojem se mogu objavljivati naučni i stručni radovi i na taj način prezentirati rezultati istraživanja i primjeri dobre prakse, pokrenute su aktivnosti za osnivanje časopisa *Socijalne studije*. Časopis će bar malo ublažiti izraženi nedostatak naučne i stručne literature u ovoj oblasti.

MEĐUNARODNA SARADNJA I ČLANSTVO U ORGANIZACIJAMA

U postratnom periodu Odsjek za socijalni rad Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu ostvario je značajnu međunarodnu saradnju. Posebno je bila značajna saradnja koja je ostvarena sa Odsjekom za socijalni rad Fakulteta društvenih nauka Univerziteta u Štokholmu. Ova saradnja je bila posebno značajna radi velikog iskustva u obrazovanju socijalnih radnika u Švedskoj.¹⁴ U toku ove saradnje realizirano je nekoliko edukacija socijalnih radnika u Federaciji Bosne i Hercegovine. Pored toga, realizirana je i dvosedmična studijska posjeta asistencijom i postdiplomcima sa Odsjeka za socijalni rad Fakulteta političkih nauka Univerzitetu u Štokholmu.

Nakon ove saradnje uspostavljena je i saradnja sa Univerzitetom Stavanger iz Norveške. Zahvaljujući ovoj saradnji, studenti sa Odsjeka za socijalni rad su dvije godine pohađali jednomjesečnu ljetnu školu u Norveškoj i stekli značajna iskustva. Saradnja je uspostavljena i sa Visokom školom za socijalni rad i socijalnu pedagogiju iz Berlina. Ova saradnja uključivala je razmijenu nastavnog kadra, asistencijom i studenata. Posebno je bila značajna saradnja sa Univerzitetom u Geteborgu zahvaljujući kojoj su realizirana dva postdiplomska studija i studijska posjeta nastavnika i studenata Švedskoj.

Saradnja je uspostavljena i sa univerzitetima u zemljama regiona, posebno sa Studijskim centrom socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Fakultetom političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Fakultetom za socijalni rad Univerziteta u Ljubljani i Filozofskim fakultetom Univerziteta u Skoplju. Pored ove institucionalne saradnje, postoji i individualna saradnja nastavnog osoblja sa kolegama sa fakulteta iz Sjedinjenih Američkih Država, Evrope i zemalja regiona.

Saradnja sa drugim fakultetima je nužna radi sticanja novih znanja, razmjene iskustava i unapređenja kvaliteta obrazovanja.

Pored navedenog, Odsjek za socijalni rad je član i Međunarodnog udruženja škola za socijalni rad (*International Association of Schools of Social Work, IASSW*) koje je dalo značajan doprinos obrazovanju

---

14 Obrazovanje socijalnih radnika u Švedskoj ima dugu tradiciju. Odsjek za socijalni rad Fakulteta društvenih nauka, jedan je od najvećih odsjeka u okviru Univerziteta u Štokholmu čiji se počeci vežu za 1921. godinu, jer je obrazovanje socijalnih radnika bilo organizirano kroz školu ili institut koji su preteča Odsjeka.

URL: <https://www.socarb.su.se/english/about-us>

socijalnih radnika¹⁵ i Evropskog udruženja škola za socijalni rad (*European Association of Schools of Social Work, EASSW*).¹⁶

Odsjek za socijalni rad je dao značajan doprinos u radu udruženja socijalnih radnika u Bosni i Hercegovini. Posebno je značajna saradnja Odsjeka za socijalni rad sa Asocijacijom socijalnih radnika Kantona Sarajevo i Savezom socijalnih radnika Federacije Bosne i Hercegovine. Rezultat ove saradnje su različite aktivnosti koje su imale za cilj povećanje profesionalnih kompetencija socijalnih radnika i razmjenu iskustava i primjera dobre prakse. Svakako da će se ova saradnja nastaviti i u narednom periodu jer potreba za stalnom edukacijom je nužna u procesu globalizacije i novih izazova koji se nameću pred socijalne radnike.

OBRAZOVANJE SOCIJALNIH RADNIKA U POSTDEJTONSKOM PERIODU U BOSNI I HERCEGOVINI

Do ratnog perioda (1992-1995) u Bosni i Hercegovini postojala je samo jedna visokoškolska ustanova za obrazovanje socijalnih radnika – Fakultet političkih nauka u Sarajevu, koji nije prestao sa radom i u ratnom periodu tokom opsade grada i u vrijeme najvećih granatiranja. Dejtonskim mirovnim sporazumom u Bosni i Hercegovini uspostavljena su dva entiteta koji su nadležni za oblast obrazovanja. U Federaciji BiH visoko obrazovanje „spušteno“ je na kantonalni nivo što je dovelo do otvaranja dva studija za socijalni rad: na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli i Sveučilišta u Mostaru. Pored ovih studija, u Republici Srpskoj na Univerzitetu u Banjoj Luci 2000. godine osnovan je studij socijalnog rada, prvo u okviru Filozofskog fakulteta, a nakon osnivanja Fakulteta političkih nauka 2009. godine, studij socijalnog rada premješten je na ovaj

---

15 Međunarodna asocijacija škola socijalnog rada (IASSW) je svjetska organizacija škola socijalnog rada osnovana 1928. na Prvoj međunarodnoj konferenciji socijalnog rada, održanoj u Parizu na kojoj su prisustvovali učesnici iz 42 zemlje. Prva predsjednica bila je Alice Salomon. Organizacija zastupa interese obrazovanja za socijalni rad i vrijednosti profesije diljem svijeta.

URL: <https://www.iassw-aiets.org/brief-history/>

16 Evropsko udruženje škola za socijalni rad okuplja više od 300 različitih obrazovnih ustanova za školovanje socijalnih radnika i zalaže se za razvoj obrazovanja socijalnih radnika kroz razvijanje standarda i poticanja međunarodne saradnje i razmjene, te dodjelu stipendija za istraživanje.

URL: <https://www.eassw.org/about/>

fakultet. Među ovim studijima nema velike razlike u pogledu nastavnih predmeta koji se izučavaju tokom studija.

Razlike postoje u pogledu dužine studija na prvom i drugom cikusu u zavisnosti od odabranog modela 3+2+3 ili 4+1+3. Ovako veliki broj visokoškolskih ustanova doveo je do hiperprodukcije socijalnih radnika u cijeloj BiH koji ne mogu da se zaposle u struci i osuđeni su na višegodišnje čekanje na posao.¹⁷

Pored toga, dodatni problem predstavlja što se na poslove socijalnih radnika primaju osobe koje su stekle druge kvalifikacije i koje često nemaju ni minimalna znanja iz socijalnog rada. Posebno zabrinjavaju podaci da se na poziciju direktora ustanova iz oblasti socijalne zaštite imenuju osobe koje osim političke podobnosti nemaju elementarna znanja iz ove oblasti. Uprkos činjenici da na biroima za zapošljavanje ima puno registriranih nezaposlenih socijalnih radnika, većina centara za socijalni rad nema dovoljan broj socijalnih radnika koji bi mogli odgovoriti sve većim zahtjevima stanovništva. Bez obzira na realne teškoće koje postoje u zapošljavanju socijalnih radnika, pred obrazovne ustanove se nameću obaveze da svojim studentima daju teorijska i praktična znanja za kvalitetno obavljanje budućih zadataka, ali da se u isto vrijeme bore za zaštitu i unapređenje profesije socijalnog radnika.

Organizacija nastavno-naučnog procesa mora biti u skladu sa međunarodnim standardima i najboljim praksama. Inoviranje i osavremenjivanje nastavnih planova i programa u skladu sa zahtjevima koji dolaze iz prakse mora biti obaveza obrazovnih ustanova. Živimo u vrlo turbulentnom vremenu, u društvu koje je opterećeno brojnim problemima gdje najveću cijenu plaćaju najranjivije kategorije stanovništva koje trebaju pomoć društva.

Socijalni radnici kao profesionalci u oblasti socijalnog rada imaju obavezu da rade na prevenciji i/ili pružanju blagovremene i odgovarajuće stručne pomoći različitim kategorijama korisnika.

---

¹⁷ Prema podacima Službe za zapošljavanje Kantona Sarajevo broj socijalnih radnika koji čekaju na posao godinama se kreće oko 500.

URL: <http://szks.ba/bilteni/>

ZAKLJUČAK

Savremeno društvo jeste društvo znanja i zato su znanje i kompetencije osnovne pretpostavke njegovog prosperiteta. Znanje i kompetencije stiču se tokom života kroz formalno i neformalno obrazovanje. Socijalni rad kao praktično zasnovana profesija i akademska disciplina ima veliku ulogu u savremenom društvu. Njegova uloga je posebno važna u društvima u kojima su ugrožena ljudska prava i narušeni principi socijalne pravde, jer je ova profesija usmjerena na otklanjanje prepreka i osnaživanje ljudi u prevazilaženju teškoća i povećanju blagostanja. Socijalni rad je široko područje djelovanja koje se neprekidno proširuje i dopunjuje zbog čega je neophodna permanentna edukacija i saradnja sa drugim profesijama.

Neprekidna veza akademske zajednice sa profesionalcima u različitim područjima i ministarstvima na svim nivoima mora biti imperativ kako bi se postigli što bolji rezultati u ovoj oblasti. Razvoj teorije, prakse, istraživanja, harmonizacija i donošenje novih zakonskih i drugih propisa odvijat će se mnogo brže i kvalitetnije ukoliko svi daju određeni doprinos.

Međutim, treba posebno istaći da je neophodno više ulaganja u obrazovanje, posebno u naučna istraživanja. Kako bi se oblast socijalnog rada unaprijedila, istraživanja moraju biti osnova za dalje pravce djelovanja, posebno u kontekstu reformskih aktivnosti koje se pred našu zemlju nameću u procesu pridruživanja Evropskoj uniji.

LITERATURA

- Ajduković, M. (1994). Obrazovanje socijalnih radnika u Hrvatskoj i svijetu, *Revija za socijalnu politiku*, god. I, br. 4., str. 339-346.
- Ajduković, M. (2003). Obrazovanje socijalnih radnika: Kako dalje? *Ljetopis socijalnog rada*, Vol. 10, No. 1., str. 5-20.
- Dervišbegović, M. (1999a). 40 godina školovanja socijalnih radnika u Bosni i Hercegovini, U: Kljajić, V. (ur.) *Socijalni rad na pragu 21. stoljeća*. Centar za socijalna istraživanja, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu, str. 11-27.
- Dervišbegović, M. (1999b). *Socijalni rad na pragu 21. stoljeća*, U: Kljajić, V. (ur.) *Socijalni rad na pragu 21. stoljeća*. Centar za

socijalna istraživanja, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu, str. 28-33.

- Dervišbegović, M. (2003). *Socijalni rad-Teorija i praksa*, IV dopunjeno izdanje. Sarajevo: Zonex ex Libris.
- Dervišbegović, M. (2016). Razvoj socijalnog rada i obrazovanja socijalnih radnika u Bosni i Hercegovini u periodu od 1958. do 2012. *Socijalne teme: Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti*, Vol. 1. No. 3., str. 11-29.
- Zaviršek, D. (2006). Spol, socijalna skrb i obrazovanje za socijalni rad u početku socijalističke vlasti u Sloveniji; *Ljetopis socijalnog rada*, Vol. 13, No. 1, str. 63-74.
- Papić, M. (1972) *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austrougarske okupacije (1878 – 1918)*, Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Veselin Masleša“.
- Vijeće Europe (2001), Preporuka Vijeća Europe o socijalnim radnicima, *Revija za socijalnu politiku*, prevod Vlado Puljiz, Vol. 8, No.1, str. 61-64.
- Global standards for the education and training of the social work profession, (2004), IASSW i IFSW, URL: <https://www.iasw-aiets.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/> (20.09.2018.)
- <https://socialwelfare.library.vcu.edu/social-work/richmond-mary/> (21.9.2018.)
- Arhiv Jugoslavije. URL: http://www.arhivju.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/koriscenje_gradje/pretrazite_baze_podataka/opsti_podaci_o_fondovima_u_bazi_inventar/detalji_fonda/_params/item_id/677132.html (24.9.2018.)
- A Brief History of Social Work, IASSW, URL: <https://www.iasw-aiets.org/brief-history/> (25.9.2018.)
- Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo, URL: <http://szks.ba/bilteni/> (02.10.2018.)
- Stockholm University, URL: <https://www.socarb.su.se/english/about-us> (08.10.2018.)

EDUCATION OF SOCIAL WORKERS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: 60 YEARS AFTER

Summary

The education of social workers has a 120-year-old world tradition. It begins at the end of the 19th century, grows at the beginning of the 20th century and becomes intensive after the Second World War. During this period there have been significant changes in the concept of education, in terms of the content of educational programs and the duration of education. In the territory of the former Yugoslavia, the education of social workers began in the fifties of the 20th century. The first school for social workers was founded in Zagreb in 1952, followed by the opening of schools in Ljubljana, Belgrade, Sarajevo and Skopje. In comparison with the developed countries, such a delay is a result of the legacy of the past, but also of the belief that social problems will disappear in socialism. However, an increasing number of social problems that were closely related to the processes of industrialization, urbanization and migration required different approaches to their resolution and a new profile of professionals - social workers.

The Higher School for Social Workers was established in Sarajevo in 1958 and it independently functioned for 27 years until its integration with the Faculty of Political Science in 1985 and the establishment of the Department for Social Work. In the period from integration up until 2005, education of social workers had lasted for four years. The transition to the Bologna study system (Bologna Process) and the application of the 3 + 2 + 3 model were established in the school year 2005/06 when the first cycle of studies (undergraduate study), which lasts for three years, was introduced. The second cycle of studies which lasts for two years (postgraduate studies) was introduced in the school year 2008/09. The third cycle of studies (doctoral study), which lasts for three years at the Department of Social Work, was initiated in the school year 2014/15.

Some significant changes have been made in curricula so far, aiming to adapt curricula in line with best practice, as well as with the modern achievements in the field of higher education.

Key words: *education, social work, integration, Bologna Process, international cooperation.*

Sanela Šadić¹

DOPRINOS PROFESORA MUHAMEDA DERVIŠBEGOVIĆA UTEMELJENJU I RAZVOJU TEORIJE I PRAKSE SOCIJALNOG RADA

Sažetak

Dugogodišnjem „spiritus movensu“ studija socijalnog rada, profesoru Muhamedu Dervišbegoviću, pripada velika zahvalnost, kako zbog utemeljenja studija socijalnog rada, tako i zbog nesebičnog zalaganja u njegovom razvoju kao akademske discipline, ali i praktične djelatnosti. Profesor Dervišbegović je svoj profesionalni put počeo kao učitelj i pedagog, što je kasnije značajno uticalo na njegov univerzitetski pedagoški rad i dalju akademsku karijeru, koja je oduvijek predstavljala kombinaciju dviju srodnih disciplina - pedagogije i socijalnog rada. Autor je brojnih udžbenika, knjiga, naučnih i stručnih članaka iz oblasti socijalnog rada i pedagogije. Sudjelovao je na velikom broju domaćih i međunarodnih projekata i uvijek bio društveno angažiran. Dugo godina je uređivao časopise *Naša škola* i *Socijalni rad i socijalna zaštita*. Bogati naučni opus samo je dio onoga po čemu je profesor Dervišbegović bio prepoznatljiv. Specifičan pečat dao je i kao učitelj, profesor, kolega, mentor i prijatelj. Dobitnik je niza nagrada, priznanja, zahvalnica i laureata, te povelje za životno djelo.

Ključne riječi: *profesor Muhamed Dervišbegović, doprinos, socijalni rad, teorija i praksa*

---

¹ Vanredna profesorica, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka, Odsjek za socijalni rad, Bosna i Hercegovina.
sanela.sadic@fpn.unsa.ba

SOCIJALNI RAD KAO SUDBINA

Ništa veliko neće biti postignuto bez velikih ljudi ...

Obrazovni, profesionalni i akademski put prof. dr. Muhameda Dervišbegovića (1929-2016) imao je zanimljivu putanju - od početničkog učiteljskog zanimanja, preko pedagogije, sve je vodilo socijalnom radu. Isprepletenost pedagogije i socijalnog rada obilježila je njegov život i dala snažan pečat njegovoj karijeri. Kako bismo potpuno razumjeli događaje i okolnosti koji su opredijelili profesorov interes za socijalni rad, neophodno je imati uvid u njegovo cjelokupno obrazovanje, kao i naučna interesovanja. Kratka hronologija pomoći će nam da razumijemo sve događaje koji su snažno obilježili njegovo obrazovanje, ali i da se još jednom uvjerimo da je put nauke težak i trnovit i rezerviran za nadarene, uporne i hrabre. Nerazvijenost obrazovnog sistema u to vrijeme zahtijevala je odlazak u veće gradove na školovanje, jer u malim sredinama nije bilo odgovarajućih srednjih i visokih škola. Profesor Dervišbegović, poslije završene osnovne škole 1941. godine, upisuje gimnaziju u Mostaru i napušta porodični dom u jednom dosta specifičnom i teškom vremenskom periodu zbog rata. Naredne godine prelazi u Sarajevo, nakon toga u Travnik i ponovno se vraća u Sarajevo gdje 1948. godine završava Učiteljsku školu. Filozofski fakultet, smjer pedagogija, upisuje 1950. godine u Beogradu. Dalje školovanje u značajnoj mjeri bilo je omogućeno zahvaljujući stipendiji Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu SRBiH. Diplomirao je 1955. godine. Nakon diplomiranja zapošljava se kao profesor u Učiteljskoj školi u Sarajevu, gdje je radio od 1955. do 1957. godine, a kasnije prelazi u Republički savjet za socijalnu politiku na mjesto inspektora, a nakon osnivanja i na Višu školu za socijalne radnike.

Prije odlaska na studij, profesor Dervišbegović je svoj profesionalni put i prva učiteljska iskustva sticao u malim ruralnim mjestima, u kojima je uloga i status učitelja u to vrijeme bila prepoznatljiva i vrlo cijenjena. Prvo zaposlenje kao učitelj dobio je najprije u Željeznom Polju i Loznoj, srez Zavidovići, a kasnije i u Sarajevu (1948-1950). To je bilo vrijeme u kojem je učitelj bio ne samo prosvjetitelj i učitelj, nego i socijalni radnik, pedagog i psiholog. Išao je u posjete porodicama, odgajao i educirao, kako bi se stvorili što bolji uvjeti za dijete i njegov školski uspjeh. Posebno je insistirao je na školovanju ženske djece koja su u to vrijeme bila edukativno zanemarena, osobito u malim seoskim sredinama.

Školovanje socijalnih radnika u Bosni i Hercegovini dio je jedne šire priče koja je započela polovinom pedesetih godina na ovim prostorima (Zagreb, Beograd, Ljubljana). Uvođenje obrazovnih programa za socijalne radnike uveliko je kasnilo za drugim dijelovima svijeta u kojima su ti programi već imali dugu tradiciju. Viša škola za socijalne radnike počela je s radom 1958. godine, a profesor Dervišbegović bio je angažiran u njenom osnivanju. Kontinuitet obrazovanja socijalnih radnika kasnije je nastavljen i na Odsjeku za socijalni rad Fakulteta političkih nauka u Sarajevu. Bio je dekan Više škole za socijalne radnike skoro tri decenije, a kasnije dugogodišnji šef Odsjeka za socijalni rad. Specifičan pečat koji je dao kao rukovodilac i profesor u razvoju ove naučne oblasti, ostao je prepoznatljiv. Deficit profesorskog kadra na Višoj školi za socijalne radnike bio je hroničan problem dugi niz godina iz sasvim objektivnih razloga. Prvi angažman pripao je upravo profesoru Dervišbegoviću kao profesoru pedagogije i poznavaoocu metodike nastave, ali i nekom ko je imao iskustvo iz ove oblasti kroz rad u Savjetu za socijalnu politiku. U Izvještaju za izbor profesora na Višoj školi za socijalne radnike 1962. godine Komisija² svoj prijedlog za njegov izbor argumentira sljedećim riječima:

Nesporno je da je drug Dervišbegović radeći tri godine kao predavač kompletirao svoje nastavničko iskustvo, a njegovi stručni radovi pokazuju da se razvijao i u struci, i to ne samo u oblasti pedagogije, nego i u oblasti metodike socijalnog rada. Ovaj posljednji moment naročito naglašavamo, jer drug Dervišbegović nije studirao metodiku socijalnog rada, a niti je mogao, jer ovaj predmet ne postoji u planovima pedagoškog studija naših filozofskih fakulteta, a ovim predmetom bave se oni naši pedagozi koji imaju odgovarajućih afiniteta i smisao.

Baveći se metodikom socijalnog rada, kao mladom disciplinom, drug Dervišbegović nailazio je na objektivne teškoće. Nije sebi dozvoljavao da pozajmljuje formirane stavove do kojih se je došlo u drugim zemljama, jer je pravilno ocijenio da bi to bilo pogrešno, a s druge strane naši stavovi tek se nalaze u etapi diskusija i izgrađivanja. U takvoj situaciji drugu Dervišbegoviću polazilo je za rukom da dođe do najboljih rješenja i tu je pokazao smisao za ovaj rad, a potom stručnost.

---

² Članovi Komisije imenovani za izbor profesora Dervišbegovića u zvanje profesora na predmetima Metodika socijalnog rada i Pedagogija: Erna Mulahalilović, profesor pedagogije na VPŠ; Aleksandar Bojkovski, profesor psihologije na VPŠ. Referat o stručnim radovima podnio je profesor Božo Skeledžija.

Akademski izbori u to vrijeme su bili otežani zbog kadrovskog deficita nastavnog osoblja koji je mogao sudjelovati u radu komisija, zbog čega su komisije najčešće imale regionalni karakter. Članovi komisija su najčešće bili profesori sa područja cijele bivše Jugoslavije. Profesor Dervišbegović je u zvanje vanrednog profesora biran 1975. godine, a u zvanje redovnog profesora deset godina kasnije, 1985. godine, na predmete *Socijalni rad i Pedagogija sa andragogijom*. Važno je istaknuti da je u Komisiji za izbor u zvanje redovnog profesora bilo imenovano pet istaknutih profesora iz Beograda i Sarajeva: akademik, dr. Petar Mandić, redovni profesor (Filozofski fakultet u Sarajevu), dr. Ives-Iv Nedeljković, redovni profesor (Fakultet političkih nauka u Bogradu), dr. Nikola Potkonjak, redovni profesor (Filozofski fakultet u Beogradu), dr. Dušan Lakićević, redovni profesor (Fakultet političkih nauka u Beogradu) i dr. Gojko Babić, redovni profesor (Filozofski fakultet u Sarajevu). Počasno zvanje profesora emeritusa dodijeljeno mu je 2002. godine, a u Komisiju su imenovani: prof. dr. Miljenko Brkić, redovni profesor (Filozofski fakultet u Sarajevu), prof. dr. Mujo Slatina, redovni profesor (Filozofski fakultet u Sarajevu), prof. dr. Marina Ajduković, redovni profesor (Sveučilište u Zagrebu).

U profesorskoj karijeri predavao je nekoliko predmeta, što je u velikoj mjeri ovisilo od kadrovskih kapaciteta i obrazovne politike u datom trenutku. Na Višoj školi za socijalne radnike predaje *Pedagogiju, Metodiku socijalnog rada i Socijalnu andragogiju* (kasnije u jednom periodu *Socijalnu psihologiju sa andragogijom*). Integriranjem Više škole za socijalne radnike sa Fakultetom političkih nauka i osnivanjem Odsjeka za socijalni rad, predmet *Metodika socijalnog rada* se razdvaja na tri predmeta: *Socijalni rad s pojedincem i porodicom, Socijalni grupni rad i Socijalni rad u lokalnoj zajednici*, koje profesor predaje sve do odlaska u penziju.

Odsjek za socijalni rad je tokom rata od 1992. do 1995. godine prošao izrazito težak period jer je bio desetkovan odlaskom profesora i asistenata. Ovo je najteži period kroz koji je Fakultet i Odsjek za socijalni rad prošao u svojoj historiji. Kako bi se nadomjestio kadrovski deficit trebalo se računati ne samo na interne kapacitete Fakulteta, nego i cijelog Univerziteta. U tom periodu Nastavni plan i program je u velikoj mjeri sadržavao tzv. zajedničke predmete, uz veliki broj spoljnih saradnika. Profesor Dervišbegović je pored obimnog angažmana u nastavnom procesu na Odsjeku za socijalni rad bio angažiran i na Filozofskom fakultetu i Fakultetu sporta i tjelesnog odgoja. Pored nadljudskih napora da se održi nastavni proces, istovremeno obnaša i funkciju šefa Odsjeka za

socijalni rad. Uprkos strašnim granatiranjima grada i stalnim snajperskim dejstvima, nekolicina studenata u to vrijeme nastavlja sa studijem i svakodnevno dolazi na predavanja. Rad sa studentima i nastavni proces je funkcionisao u izuzetno teškim okolnostima, ali ni kvanititet niti kvalitet nastave nisu dovedeni u pitanje. Male grupe studenta olakšavale su organizaciju nastave u manjim prostorijama, a ponekad je održavana i u podrumskim prostorijama radi sigurnosti studenata. I u takvim okolnostima dolazi do izražaja profesorovo temeljno obrazovanje kao pedagoga kojem ostaje dosljedan i u ovim izvanrednim okolnostima. Čas je uvijek trajao 45 minuta, počinjao tačno na vrijeme, bez skraćivanja i bez izostajanja. Sve druge obaveze i vannastavne aktivnosti i angažmani su bile na drugom mjestu. Student je za njega uvijek bio na prvom mjestu.

NAUČNO-ISTRAŽIVAČKI DOPRINOS

Teško je zamisliti kako je izgledalo baviti se naukom prije više od pola stoljeća, ponajprije zbog nedostatka stručne literature, ali i zbog teško dostupnih stranih izvora koji su mogli dati značajna naučna saznanja. Uprkos svim poteškoćama koje su pratile istraživače, profesor nas kroz literaturu upoznaje sa najznačajnijim imenima iz oblasti socijalnog rada u to vrijeme, kao što su: Mary Reachmond, Gordan Hamilton, Linderman, Baers, Grosman, Piccard i drugi. Značajna teorijska saznanja iz oblasti socijalnog rada stičemo upravo kroz njegova djela.

Naučni opus profesora Dervišbegovića, jednako kao i njegov akademski put, uglavnom je usmjeren na dvije naučne oblasti: pedagogiju i socijalni rad. Doktorsku disertaciju pod nazivom *Vaspitno-obrazovni efekti pedagoškog i domskog smještaja djece lišene roditeljskog staranja* brani 1974. godine na Filozofskom fakultetu u Sarajevu i time stiče zvanje doktora pedagoških nauka. Tema je birana ciljano i pokriva ove dvije usko povezane naučne oblasti. Nemoguće je ne zapitati se otkud u to vrijeme takva hrabrost, mudrost i snaga da se ovakva tema istraži na terenu, prikupe podaci i prezentiraju naučnoj javnosti, ali i da se ukaže na moguća rješenja tadašnjim političkim elitama na razvoj politika u zaštiti djece bez roditeljskog staranja. Nažalost, iskustvo je pokazalo da rješavanje ovog problema do tada nije okupiralo pažnju donositelja odluka. Istraživanje je obuhvatilo čitav niz problema djece bez roditeljskog staranja, s dominantnim fokusom na socijalno-političke, pedagoške i psihološke probleme. Generalna hipoteza polazi od toga da uspješno

izvršenje funkcije zaštite djece bez roditeljskog staranja obezbjeđuje njihov normalan fizički, intelektualni, emocionalni i socijalni razvoj. Iz ovako definirane opće hipoteze postavljenije su posebne hipoteze vezane za porodični i domski smještaj s ciljem da se testiraju i uporede efekti ovih oblika zaštite djece.

Na samom početku disertacije, teorijski je razrađen hronološki razvoj djeteta, ali i uzročno-posljedična veza ukoliko je dijete lišeno roditeljske brige i ljubavi. Ovdje se naglašava da, u slučaju kada dijete zbog različitih okolnosti ne odrasta u porodičnom okruženju, posljedice mogu biti ozbiljne i dalekosežne na emocionalnom i socijalnom planu. Dalje u radu bavi se različitim oblicima smještaja djece lišene roditeljskog staranja, dajući značajnu prednost hraniteljskim porodicama. Stoga, s pravom, konstatira da „izbor porodice predstavlja nesumnjivo najvažnije i najsloženije pitanje, od koga zavisi cio dalji razvoj i život djeteta“. Kritika domskog smještaja uglavnom je usmjerena na neadekvatnost takvog smještaja i brige o djeci. Domovi su velike i glomazne institucije u kojima boravi veliki broj djece i u njima se gubi individualnost, a karakterizira ih odsustvo tople i intimne atmosfere. Autor ukazuje na probleme u vezi organizacije vaspitnog rada u domovima, te na potrebu kreiranja inovativnijeg i sadržajnijeg rada. U rezultatima empirijskog istraživanja došlo se do egzaktnih pokazatelja iz kojih se može uočiti da oba oblika smještaja pokazuju manjkavosti poput: nedovoljne i neadekvatne ishrane za djecu u porodičnom smještaju, zaostajanje u učenju kod djece u oba smještaja, teškoće u razvoju kod djece u oba smještaja, slabo organiziran edukativni rad sa roditeljima smještene djece, smještaj djece u hraniteljske porodice koje ne ispunjavaju uvjete za normalan razvoj smještenog djeteta i slabosti u organizaciji vaspitnog rada u domu. Kasnije je, 1978. godine, doktorska disertacija objavljena pod istim naslovom kao knjiga u izdanju izdavačke kuća „Veselin Masleša“. Usljed potpunog deficita literature s ovom temom, knjiga je u to vrijeme dobrodošla ne samo u Bosni i Hercegovini već i u regionu, te postala odlično štivo studentima socijalnog rada. Problem deinstitucionalizacije je danas u centru pažnje istraživača, kao i zainteresiranih koji su uključeni u cijeli proces, bilo u vladinom ili civilnom sektoru.

Sve naučno-istraživačke radove i brojne publikacije nije moguće u potpunosti obuhvatiti ovim radom, ali izdvajamo neke od najznačajnijih tema i oblasti o kojima je najčešće pisao: porodična i socijalna pedagogije, dječija zaštita, a posebno odgojnog rada u domu, domski i porodični smještaj, odgojni rada s maloljetnim delinkventima, teorija i metodika socijalnog rada, i druge. Prvobitna naučna opredjeljenost i profesionalna

orijentacija ka pedagogiji rezultirala je objavljivanjem brojnih radova iz ove oblasti, kao i iz socijalnog rada. U mnogim radovima teško je povući strogu liniju, a kod odabira tema mudro je birao problemska područja koja su nerijetko njihova kombinacija. Knjige, odnosno udžbenici, koji predstavljaju njegovu ličnu kartu su: Metodika socijalnog rada, Socijalni rad-teorija i praksa i Pedagogija s andragogijom. Također, izdvajamo sljedeće naslove: Porodični smještaj djece bez roditeljskog staranja u Bosni i Hercegovini, Mogućnosti naučnog zasnivanja predškolskog vaspitanja i obrazovanja, Sprovođenje porodičnog zakona u Bosni i Hercegovini, Socijalni rad u organizacijama socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini, Vaspitna zapuštenost i zanemarenost u Bosni i Hercegovini, Socijalni rad sa djecom u postratnim uslovima: Iskustva iz Federacije Bosne i Hercegovine, Sadržaj, metode i principi socijalnog rada u planiranju porodice, Socijalno-vaspitna uloga škole i mnogi drugi radovi i udžbenici, Sadržaj i metode domskog smještaja, Problemi adaptacije djece i omladine na domske uslove života, Elaborat o organizaciji Savjetovaništa za porodice u gradu Sarajevu, Uloga i zadaci škole u socijalizaciji teže prilagodljivih učenika, Kako učenici provode svoje slobodno vrijeme?, Značaj i uloga profesionalne orijentacije u izboru poziva, Ocjenjivanje učenika u svjetlosti reforme školstva, Profesionalno prosvječivanje i informisanje učenika u osnovnoj školi, Patriotsko vaspitanje djeteta u porodici i drugi, Pedagoška društva u 25-godišnjem djelovanju, Predškolsko vaspitanje i obrazovanje, Metodika humanizacije odnosa među polovima, Uloga i zadaci centara za socijalni rad u suzbijanju i rješavanju maloljetničkog prestupništva, Socijalni rad u organizacijama udruženog rada u oblasti socijalne zaštite, Program organizacije i stručnog rada Zavoda za vaspitanje ženske djece i omladine u Ljubuškom, Sadržaj, principi i metode socijalnog rada u sprovođenju Porodičnog zakona, Socijalni rad u školi, Neka iskustva u organizovanju prakse studenta Više škole za socijalne radnike u Sarajevu, Dostignuti nivo razvijenosti metoda socijalnog rada, Izvršenje vaspitnih mjera izrečenih prema delinkventnim maloljetnicima i izvršenje mjera određenih prema vaspitno zapuštenim i vaspitno zanemarenim maloljetnicima, Položaj i zaštita maloljetnika pod starateljstvom u BiH, Izvršenje vaspitnih mjera upućivanja u disciplinski centar i pojedinačnog nadzora nad maloljetnicima i brojni drugi radovi.³

---

³ Spisak objavljenih radova preuzet je iz Izvještaja za izbore u viša zvanja na Višoj školi za socijalne radnike u Sarajevu i Fakultetu političkih nauka Sarajevo. Pojediniosti o godinama i mjestu izdanja dostupni u personalnom dosijeu profesora Dervišbegovića na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu.

Iz navedenih naslova može se uočiti ozbiljnost i istrajnost u istraživačkom radu i ogroman znanstveni doprinos u oblasti socijalnog rada koja je bila potpuno deficitarna u naučnim izvorima i spoznajama. Zapravo, pored udžbenika, koji su u pravilu teorijska forma, većina objavljenih radova je empirijski utemeljena i apsolutno opredjeljena aktuelnim prilikama u praksi socijalnog rada. Njegovo znalačko poznavanje metodologije istraživanja naglašava profesor Božo Skeledžija (1968) u svome mišljenju o radovima profesora prilikom izbora u zvanje profesora na Višoj školi za socijalne radnike u Sarajevu, a uvidom u objavljene radove utvrdio je da u radovima Dervišbegovića dolazi do „izražaja ‘metodička logika’, od uočavanja neke pojave i problema, postavljanja hipoteza, određenja opsega i dubine proučavanja, do izbora i primjene tehnika proučavanja, obrade prikupljenih podataka i izvođenja zaključaka...”

Udžbenik *Metodika socijalnog rada* (1981), prethodno je doživio četiri izdanja najprije kao skripta za studente socijalnog rada. Knjiga/udžbenik je prevedena 1967. godine na poljski jezik i koristila se kao udžbenik u školama za socijalne radnike. Profesor Dervišbegović prethodno je gostovao kao predavač na Višoj školi za socijalne radnike u Varšavi gdje je održao seriju predavanja studentima socijalnog rada.⁴

Metodika socijalnog rada je bila obavezno štivo skoro tri decenije brojnim generacijama studenta socijalnog rada na Višoj školi za socijalne radnike. *Metodika socijalnog rada* predstavlja cjelovit pristup mnogim pitanjima organiziranja i provođenja profesionalnog socijalnog rada. Integracija sa Fakultetom političkih nauka u Sarajevu i akademizacija profesije nametnula je potrebu proširivanja i uozbiljenja nastavnog štiva. Stoga je *Metodika socijalnog rada* kasnije poslužila kao osnova za njegovo kapitalno djelo ***Socijalni rad – teorija i praksa*** koje je doživjelo 4 izdanja (1996, 1998, 2000, 2003) i predstavlja nezaobilazno štivo za socijalne radnike na prostoru Bosne i Hercegovine i regiona. Knjiga je strukturirana u četiri poglavlja kroz koja se dotiče ključnih pitanja u vezi s teorijom i praksom socijalnog rada. U prvom poglavlju daje se analiza osnovnih epistemoloških pitanja kao i pregled društveno-historijskih uvjeta nastanka socijalnog rada u svijetu i kod nas.

---

4 Iz Izvještaja za izbor profesora na predmetima *Metodika socijalnog rada* i *Pedagogija* iz 1962. godine. Članovi Komisije za izbor su bili: prof. dr. Petar Mandić (Filozofski fakultet u Sarajevu); doc. dr. Muradbegović Muhamed (Filozofski fakultet u Sarajevu) i profesor Božidar Skeledžija (Viša škola za socijalne radnike u Zagrebu).

Razumijevanje pojma, predmeta, uloge i zadataka socijalnog rada, kao temeljnih pretpostavki znanstvene utemeljenosti ove naučne oblasti. U naredna tri poglavlja na znanstveno utemeljen i praktičan način data su temeljna znanja za razumijevanje triju osnovnih metoda socijalnog rada: Socijalni rad s pojedincem i porodicom, Socijalni rad s grupom i Socijalni rad u lokalnoj zajednici. Ovo štivo je obavezno za studente socijalnog rada na svim godinama dodiplomskog studija svih ovih godina. Socijalni radnici su, i nakon diplomiranja, stalno imali potrebu biti u dijalogu sa ovim udžbenikom i mogao im je služiti kao praktičan priručnik. Ono što je posebno vrijedno je upravo jednostavan stil pisanja i kombinacija teorijskog i praktičnog, što su studenti oduvijek posebno cijenili kod profesora.

Profesor Aleksandar Halmi ističe značaj ove knjige sljedećim riječima:

Knjiga prof. Dervišbegovića: Socijalni rad - teorija i praksa iznimno je vrijedna i veoma značajna studija, pogotovo kad u domaćoj literaturi prevladava izraziti deficit eksplanatornih studija ili su pak one opterećene izrazitim teorijskim eklekticismom, metodološkim redukcionizmom i pragmatizmom. U okolnostima u kojima Republika Bosna i Hercegovina živi (ili umire), a imajući u vidu sve naprijed navedeno, progovoriti o socijalnom radu na način koji je u isti mah informativan i teoretski kreativan znanstveno je postignuće praktičnoj izgradnji suvremene teorije socijalnog rada. Studija je majstorski koncipirana: nakon potrebnih teoretskih razmatranja polazi od razine općih ideja i temeljnih strategija djelovanja, a na svakoj razini analize upozorava na nove dileme i otvara alternative koje nisu ni dogmatske, a ni neutralističke. Studija stoga potiče raspravu i svakako je značajan događaj i doprinos znanosti o socijalnom radu, a posebno praksi (Halmi, 1995: 275).

U moru definicija socijalnog rada, prvenstveno onih koje daju strani autori ili međunarodna udruženja, u domaćoj literaturi se uvijek vraćamo onoj koju daje profesor Dervišbegović u ovom najznačajnijem dijelu:

Socijalni rad je stručna i znanstveno utemeljena djelatnost na preduzimanju mjera i akcija u cilju preventivnog djelovanja, to jest sprečavanja pojava socijalnih problema u lokalnoj zajednici, grupi i kod pojedinca, kao i rješavanje stanja socijalne potrebe (pojedinca, grupa, zajednica) uz puno njihovo angažovanje, kada im je pomoć potrebna. (2003: 30)

Jedna od savremenih definicija socijalnog rada je nakon mnogo žustrih diskusija na međunarodnoj razini, teško postignutim konsenzusom, došla do suštinski važnog određenja socijalnog rada kao akademske discipline, što je zapravo u prethodnoj profesorovoj definiciji njeno primarno određenje. Dervišbegovićev primarno pedagoški naučni *background*, inspiriran humanističkim porivima i principima, ostavio je snažan pečat na njegove stavove i uvjerenja, što je pomoglo u očuvanju „čistote socijalnog rada“. Druge univerzitetske tradicije su odmakle od „tradicionalnog“ socijalnog rada i otišle u dominantno „psihologizirani pristup“, a ovaj trend je sve prisutniji u većini škola socijalnog rada.

Međutim, to se kod nas nije desilo ponajviše zahvaljujući profesoru Dervišbegoviću, koji je oduvijek bio zagovornik očuvanja tradicionalnog pristupa. Rad s korisnicima je posmatrao kontekstualno, ističući značaj cjelokupnog sistema unutar kojeg oni funkcioniraju. Kroz integrativan pristup isticao je da nije moguće pomoći pojedincu ukoliko se ne promijeni širi društveni kontekst. Suština *casework-a* se uvijek kreće između dvaju mogućih pitanja: da li inicirati promjenu, ili pak prilagodbu kod samog klijenta. Stoga je važno prepoznati šta je najbolje za samog klijenta. Poštovanje klijenta, njegovog digniteta i integriteta, temeljni su principi na kojima je profesor gradio pristup socijalnom radu. Zbog toga nikada nije isticao „hladnu profesionalizaciju“, već interakciju u humanom i profesionalnom ozračju. Posebno je važno istaći holistički pristup, uvažavajući sve aspekte klijentove ličnosti: biološku, psihološku i socijalnu. Upravo zbog toga insistira na interdisciplinarnom pristupu koji se u socijalnom radu realizira kroz timsku saradnju različitih profila stručnjaka. Iako se uloga, ciljevi i zadaci socijalnog rada mijenjaju kroz različita društveno-historijska razdoblja, kod profesora nalazimo ono što bismo popularno nazvali „mainstream“ socijalnog rada, a to je vječna borba za prava i interese klijenata.

Za njega vječno pitanje „zauzimanja strane“ socijalnih radnika, koje se neprestano i iznova postavlja, nikada nije bilo pitanje.

NASTAVNO-PEGADOŠKI RAD I DRUŠTVENI ANGAŽMAN

Naše školovanje najviše pamtimo po učiteljima, nastavnicima i profesorima koji su nam predavali. Studenti socijalnog rada kojima je predavao profesor Dervišbegović ponijeli su najljepše uspomene, ne samo zbog znanja koje su dobili, već zbog njegove ljudske dobrote. Lice „vječnog dječaka“ nije se moglo drugačije doživjeti nego prijateljski, iskreno i dobronamjerno. Nesebično je dijelio znanje ne samo u radu sa studentima, već i sa socijalnim radnicima u praksi kroz brojne edukacije i seminare. Bilo je to vrijeme kada su teorija i praksa bile jedno, bliske i povezane. Neizmjeran je profesorov doprinos u utemeljenju i razvoju nauke socijalnog rada, čija su znanja i iskustva koristile i druge škole u ex-Jugoslaviji. Danas je teško i zamisliti kako je bilo baviti se naukom prije šest decenija.

Širina djelovanja profesora Dervišbegovića, kako u nastavno-pedagoškom radu, tako i u autorskim doprinosu, zaista je velika. Širok opus naučno-istraživačkih tema kojima je suvereno vladao, kreću se od općeg socijalnog rada pa do specijaliziranih područja kao što su rad u zdravstvu, školstvu, privredi, rad s osobama s invaliditetom ili s maloljetnicima. Jednako važno područje koja danas zaokuplja pažnju istraživača je područje etike socijalnog rada i profesionalnog identiteta socijalnog radnika koji po njemu nikada nije bio sveden na puku birokratiziranu ulogu prepisivača zakona. Ovako sveobuhvatna shvaćanja znanosti više su rijetkost nego pravilo, ne samo kod nas nego i u akademskoj zajednici općenito.

Sve ovo je dio jedne bogate baštine koju je ostavio studentima, praktičarima i široj akademskoj zajednici. Svoje znanje je nesebično prenosio brojnim generacijama studenata dodiplomskog i postdiplomskog studija na našem, ali i drugim fakultetima i bio je omiljen profesor. Održavao je kontakte sa svršenim studentima i pomagao im nesebičnim savjetima u praktičnom radu i rješavanju profesionalnih dilema. Kako bi se prevazišle potrebe za stalnim profesionalnim napredovanjem i razvijanjem, organizirao je i učestvovao u brojnim edukacijama. Studenti su od profesora učili ne samo o socijalnom radu, pravdi i poštenju, nego i o životu i svim njegovim izazovima koje život nosi. On je prva osoba koja je mogla predavati studentima o empatiji, jer je on to mogao ne samo riječima, nego i djelom. Profesionalnost, ali i jednostavnost, ljudskost i senzibilnost, razumijevanje i tolerancija, kao i smisao za humor, osobine su koje su krasile našeg profesora.

Svi koji su imali prilike raditi sa ovim eminentnim stručnjakom ističu da je bio izrazito blage naravi, nevjerovatno staložen i komunikativan, odličan govornik i predavač i nesporni stručnjak u oblasti pedagogije i socijalnog rada. Ono što karakterizira radove ovog velikana je jednostavnost pisanja kao i konciznost u iznošenju teorijskih koncepcija. Danas kada je tehnologija napredovala i gotovo je nezamislivo održati čas u nastavi bez tehničkih pomagala kako bi se održala pažnja studenata, profesoru to nikada nije bilo potrebno, ne samo zato što ga je zaobišlo vrijeme tehnologije, nego zato što je kao izlagač bio zanimljiv i „životan“. Za profesora socijalnog rada je pored teorijskog znanja potrebno unijeti emocije, ljudskost i senzibilitet, što ga je oduvijek krasilo. Iako je jasno da je obrazovni kontekst drugačiji od samog rada u praksi, nije moguće prenebregnuti činjenicu da studenti očekuju i od nastavnika ponešto od ovih osobina, jer su oni također modeli koje će sutra „preslikati“ u radu s klijentima.

Odsjek za socijalni rad predano čuva sjećanje na profesora Dervišbegovića, te je s tom namjerom 25. 09. 2009. godine upriličena konferencija pod nazivom *Prof. dr. Muhamed Dervišbegović: Obrazovanje za socijalni rad i doprinos praksi socijalnog rada u Bosni i Hercegovini*, gdje su brojne kolege imale izlaganja o njegovu doprinosu teoriji i praksi socijalnog rada. Izlagači su bili njegovi bivši studenti koji su akademske vertikale ostvarivali pod njegovim mentorstvom, direktnim ili indirektnim, kao i stručnjaci iz prakse. Na konferenciji su izlagali: prof. dr. Neda Gajanović, prof. dr. Dževad Termiz, prof. dr. Ismet Dizdarević, prof. dr. Vahid Kljajić, prof. dr. Josip Janković, prof. dr. Behija Čišić, akademik Vladimir Premec, prof. dr. Milanka Miković, dr. sci. Nijaz Karić, dr. sci. Hariz Šarić, gospođa Nafa Dizdarević. Sam profesor je bio toliko ganut kada je slušao sva ta izlaganja da je u jednom trenutku emotivno upitao: „Pa zar je sve to istina?“. Profesor Milenko Brkić, kolega i bliski saradnik s kojim je gradio sveučilišnu karijeru i sarađivao na brojnim projektima, zbog spriječenosti da prisustvuje konferenciji, u prethodno dostavljenom pismu podijelio je svoje emocije riječima:

Rijetke su osobe kao što je Dešo. On je ponajprije izvanredan suprug, brižan otac, dobar drug, drag prijatelj, izvanredan profesor, korektan kolega i nadasve častan i moralan čovjek.

Profesor Dervišbegović se posebno isticao u podizanju naučnog podmlatka. Bila je privilegija imati profesora Dervišbegovića za mentora jer je bio pristupačan i posvećen svojim kandidatima, ali je svoje ogromno znanje nesebično davao i svima koji su se obraćali za stručne konsultacije.

Svoje znanje nesebično je dijelio kako sa studentima, tako i sa socijalnim radnicima u praksi kroz brojne edukacije i seminare. Njegovi doktoranti su danas profesori na fakultetima u našoj zemlji i regionu (Slovenija i Hrvatska). Profesorica Marija Ovsenik iz Slovenije i profesor Josip Janković iz Zagreba bili su doktoranti profesora Dervišbegovića, jer u to vrijeme nisu imali mogućnost raditi disertacije na svojim matičnim fakultetima. Profesor Dervišbegević uvijek je bio veoma društveno aktivan. Još od đачkih dana aktivno je učestvovao u radu društveno-političkih organizacija. Bio je član, sekretar, potpredsjednik i predsjednik Pedagoškog društva Bosne i Hercegovine. Kao angažirani intelektualac učestvovao je u otvaranju centara za socijalni rad, vršio superviziju institucija socijalne i dječije zaštite, bio savjetnik Ministarstva za socijalnu politiku, za oblast unapređenja socijalnog i pedagoškog rada, stručni saradnik Zavoda za unapređenje socijalnog rada, osnivač Centra za socijalna istraživanja na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, predsjednik Pedagoškog društva BiH i glavni i odgovorni urednik časopisa Socijalni rad i socijalna zaštita (1980-1992) i Naša škola (1996-2010). Prvi broj časopisa Naša škola izašao je 1950. godine i u kontinuitetu izlazio sve do 1992. godine, kada je časopis kratko ugašen. Uz velike napore profesora Dervišbegovića, časopis je ponovno pokrenut 1996. godine, od kada on biva imenovan za glavnog i odgovornog urednika.

Profesor Dervišbegović je učestvovao na brojnim konferencijama, naučnim i stručnim skupovima i studijskim boravcima. Prošao je cijelu regiju i dobar dio Evrope. Bio je izuzetno cijenjen i omiljen učesnik koji je učio druge, ali istovremeno i učio od drugih. Poslije odlaska u penziju ostao je vezan za Fakultet političkih nauka, a posebno Odsjek za socijalni rad. Učestvovao je u realizaciji dijela nastave, bio član komisija za magistarske i doktorske radove i naša napredovanja, pružao savjete i pomoć da se Odsjek, za čije je formiranje najzaslužniji, razvija i jača. Iako se prevashodno nije školovao u sferi socijalnog rada dao je nevjerovatan doprinos i ostavio neizbrisiv trag na ovu profesiju. Zbog neizmjernog doprinosa u razvoju teorije i prakse socijalnog rada i podizanju naučnog podmlatka, nakon penzionisanja dodijeljeno mu je počasno zvanje profesor emeritus. Ostaće zapamćen ne samo kao poznati i priznati naučnik, istaknuti pedagog i angažirani intelektualac, stvaralac, borac za promjene i društveni progres, već po prepoznatljivom prijateljskom odnosu prema svakom studentu i kolegi. Na nama ostaje obaveza da sjećanje na našeg učitelja očuvamo živim kroz buduće naučne radove i pedagoški rad. U ovom radu je predstavljen samo dio onoga što je profesor uradio tokom života.

LITERATURA

- Dervišbegović, M. (1974). *Vaspitno-obrazovni efekti porodičnog i domskog smještaja djece lišene roditeljskog staranja*, Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet, doktorska disertacija.
- Dervišbegović, M. (1978). *Vaspitno-obrazovni efekti porodičnog i domskog smještaja djece lišene roditeljskog staranja*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Dervišbegović, M. (1981). *Metodika socijalnog rada*. Sarajevo: Viša škola za socijalne radnike.
- Dervišbegović, M. (2003). *Socijalni rad-Teorija i praksa*, IV dopunjeno izdanje. Sarajevo: Zonex ex Libris.
- Halmi, A. (1995). Prikaz knjige *Socijalni rad-teorija i praksa*, Revija za socijalnu politiku, godina II, broj 3, Zagreb, str. 273-277.
- *Izveštaj za dodjelu počasnog zvanja profesor emeritus* (2002). Izveštaj dostupan na Fakultetu političkih nauka Sarajevo u personalnom dosijeu profesora Muhameda Dervišbegovića.
- *Izveštaj za izbor u zvanje profesora Više škole na predmete Metodika socijalnog rada i Pedagogija* (1962). Viša škola za socijalne radnike. Izveštaj dostupan na Fakultetu političkih nauka Sarajevo u personalnom dosijeu profesora Muhameda Dervišbegovića.
- *Izveštaj za izbor u zvanje redovnog profesora Univerziteta u Sarajevu* (1985). Izveštaj dostupan na Fakultetu političkih nauka Sarajevo u personalnom dosijeu profesora Muhameda Dervišbegovića.
- *Izveštaj za izbor u zvanje redovnog profesora Više škole na predmete Metodika i Pedagogija* (1968). Viša škola za socijalne radnike. Izveštaj dostupan na Fakultetu političkih nauka Sarajevo u personalnom dosijeu profesora Muhameda Dervišbegovića.

THE CONTRIBUTION OF PROFESSOR MUHAMED DERVIŠBEGOVIĆ TO THE FOUNDATION AND DEVELOPMENT OF SOCIAL WORK THEORY AND PRACTICE

Summary

Professor Muhamed Dervišbegović, the long-standing “spiritus movens” of the social work study, deserves great appreciation, both because of establishing social work studies and because of his selfless commitment to the development of social work as an academic discipline, as well as practice-based profession. Professor Dervišbegović started his professional career as a teacher and a pedagogue, which later influenced his university educational work and a further academic career that always represented a combination of two related disciplines - pedagogy and social work. Dervišbegović is author of numerous textbooks, books, scientific articles in the field of social work and pedagogy. He has been involved in a large number of domestic and international projects and has always been socially engaged. For many years he was editor of the scientific journals *Naša škola* and *Socijalni rad i socijalna zaštita*. A rich theoretical contribution was only a part of his academic work. He has also left a specific mark as a teacher, a professor, a colleague, a mentor and a friend. He is the winner of a series of awards, acknowledgments, accolades as well as a lifetime charter.

Key words: *professor Muhamed Dervišbegović, contribution, social work, theory and practice.*

Aleksandar Jugović¹

**SOCIJALNA POLITIKA
U TRANZICIONIM DRUŠTVIMA:
»VERE I ZAVERE NEOLIBERALIZMA«**

Sažetak

Kontekst reforme socijalne politike u tranzicionim društvima jeste doba kada država stvara tržišni sistem privrede uz prisustvo brojnih socijalnih problema i kada se od socijalne politike očekuje da u isto vreme bude i što efikasnija i što jeftinija za državu. Cilj ovog rada jeste retrospektivna analiza ideološkog toka i ishoda reforme socijalne politike, sa hipotezom da je ova reforma bila deo neoliberalnog projekta, koja ima konfuzne i pretežno neuspele praktične ishode. Aktuelnost oživljenog interesa za liberalnu misao i praksu nastaje posle krize "države blagostanja" i nestajanja socijalističkih sistema u Evropi. Središnji pojam celokupne liberalne ideologije je ideja o individualnoj slobodi kao izvornom prirodnom pravu svakog čoveka. U (neo)liberalnoj političkoj praksi i državi postoje brojne protivrečnosti koje se mogu jasno sagledati, danas, nakon višedecenijske dominacije ove ideologije u zapadnim kapitalističkim i postsocijalističkim tranzicionim državama i društvima. Pokazuje se da stanovište o sukobu principa slobode i principa distributivne pravde/intervencije države u socijalnu sferu lako dovodi do velike društvene raslojenosti i nejednakosti. Iako veruju u pluralizam u kontekstu političkih sloboda, neoliberali su „sumnjičavi“ prema demokratiji kao poretku vladavine većine, jer to može biti pretnja po prava pojedinaca i ustavne slobode. Vidljiva su dva težišta reforme socijalne politike u tranzicionim društvima: 1) marketizacija sistema kroz pluralizaciju pružalaca usluga i menadžerizacija u upravljanju ustanova i 2) individualizacija odgovornosti (potencijalnih) korisnika.

---

¹ Redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija.

ajugovic1971@gmail.com

Konceptualizacija i implementacija promena nastala je pod značajnim uticajem stranih eksperata, međunarodnih organizacija, kao i malih, relativno zatvorenih monopolističko-političkih krugova domaćih eksperata za ekonomsku i socijalnu politiku, koji su putem projektnih aktivnosti kreirali i uvodili promene u sistem ili u njegove pojedine delove. U ideološkom smislu, trenutno stanje izgleda više kao zaokret ka ideološkom neokonzervativizmu sa elementima konfuzije “šta činiti dalje?”.

Ključne reči: *Socijalna politika, reforma, tranziciona društva, ideologija, neoliberalizam.*

UVOD: KONTEKST REFORME SOCIJALNE POLITIKE

U naučnoj i stručnoj javnosti tranzicionih društava postojalo je mišljenje da su promene u sistemima socijalne politike neophodne jer ga prate brojne slabosti, a pre svega, centralizacija, institucionalizacija, neefikasnost, dominacija države u izvođenju socijalnih usluga, birokratija, paternalizam prema korisnicima, odsustvo inovativnosti, nedostatak osetljivosti za promene u okruženju, „metodološka zastarelost“ delovanja socijalnih radnika, itd. No, kontekst reforme socijalne politike jeste doba kada država stvara tržišni sistem privrede uz prisustvo brojnih socijalnih problema i kada se od mera socijalne politike očekuje da u isto vreme budu i što efikasnije i što jeftinije za državu (Jugović i Bogetić, 2018). Za ambijent delovanja i razumevanje socijalne politike u tranzicionim društvima ključni su opšti društveni procesi, kao što su:

- način, trajanje i ishodi procesa privatizacije;
- višedecenijski nizak ekonomski razvoj („loša prošlost“ kao stalno ograničenje);
- razvoj demokratije, političkog pluralizma i političke kulture;
- Promena društvenih vrednosti i kriza vrednosti (anomija: “šta nestaje, a šta nastaje”, šta su moralni reperi „novog društva“?);
- širenje siromaštva i nezaposlenosti („žrtve tranzicije“);
- promene u stratifikaciji društva: povećavanje socijalnih razlika između malog broja ekstremno bogatih, osiromašene srednje klase i penzionera i značajnog broja onih koji žive u apsolutnom siromaštvu;
- rast i visok stepen korupcije i kriminala u odnosu na socijalističko doba;

- retkost i slabost socijalnih protesta i sužavanja prava radnika;
- EU integracije: prilagođavanje pravnim, ekonomskim i demokratskim standardima razvijenih društava Evrope;
- ekonomske, (geo)političke i socijalne krize savremenih društava u Evropi: migracije; finansijska kriza; jačanje populističkih stranaka; preispitivanje legitimizacijskih osnova EU; „Brexit“ (*British exit from the EU*); sukob globalnih i velikih političko-vojnih sila oko interesa u pojedinim delovima sveta – Sirija, Ukrajina, itd.

U situacijama »hronično« ograničenog budžeta i stalnih pritiska nezadovoljnih društvenih i profesionalnih grupa ka njemu (ali i pritiska međunarodnih finansijskih institucija za smanjenjem socijalnih transfera), postsocijalističke tranzicione države su u permanentnoj potrazi za kompromisom između ova dva osnovna koncepta socijalne politike: liberalno-individualističkog i kolektivističko-egalitarnog i njihovih međuforni: socijalno-demokratskog i neokonzervativnog koncepta. Zato se i događa da političari vođeni »prirodnom logikom« utalitarizma intervišu tamo gde su pritisci na vladu najveći. U takvoj »logici« lako se zaboravljaju mnoge marginalne socijalne grupe koje odlikuje i neorganizovanost i društvena nemoć. Međutim, ne marginalizuju se samo »korisnici« nego i zaposleni stručnjaci u sistemima socijalne politike (socijalne zaštite) zbog loših uslova rada, slabih zarada, niske društvene uvažnosti, što utiče na profesionalno nezadovoljstvo i težnju ka neinovativnosti i »učaurenosti« u postojeće načine i modele rada (Jugović i Bogetić, 2018).

Cilj ovog rada jeste analiza ideološkog toka i nekih ishoda reforme socijalne politike u tranzicionim društvima (a pre svega sa iskustvima Srbije), sa glavnim fokusom na sistem socijalne zaštite u kome pretežno rade socijalni radnici. Osnovna hipoteza je da reforma socijalne politike predstavlja deo »neoliberalnog projekta« (koji se legitimizuje kao model društva »bez alternativa«), sa protivrečnim i pretežno neuspelim praktičnim ishodima.

IDEOLOŠKA I FILOZOFSKA UPORIŠTA (NEO)LIBERALIZMA I SOCIJALNA POLITIKA

Razlog oživljenog interesa za liberalnu misao i praksu nastaje posle krize “države blagostanja” i nestajanja socijalističkih sistema u Evropi. Ovaj interes ima dva lica: sa jedne strane, to je zahtev za prednostima tržišne privrede u odnosu na ekonomski intervencionističku državu, i sa druge strane, to je zahtev za pravima čoveka protiv svakog novog oblika despotizma (Bobio, 1990). I klasični i savremeni (neo)liberalizam, na prvom mestu, treba posmatrati kao reakciju na sisteme autoritarne i arbitrarne vladavine.

Osnovna ideološka pretenzija neoliberalizma je „izgradnja“ takvog sistema u kome se individualne i građanske slobode uspostavljaju kao glavna brana protiv moguće tiranije države. Liberalna strategija ovakav sistem uspostavlja, uglavnom, na tri načina: minimiziranjem države (tzv. “minimalna država”), autonomijom društva (“poredak civilnog društva”) i proceduralnom legitimnošću (Podunavac, 1990). Minimalna država je “najprostranija” država koja može biti opravdana. Sve što je država „obimnija od minimalne“, smatra se da vodi u ugrožavanje ljudskih prava (Nozick, 1974).

Središnji pojam liberalne ideologije je ideja o individualnoj slobodi kao izvornom prirodnom pravu svakog čoveka. Srž ključnih prirodnih prava jesu pravo na život, na slobodu i na svojinu. Ova prava su izvorna i neotuđiva svojstva svake ljudske jedinice. U liberalnoj tradiciji, sloboda je ono dobro koje mora biti raspodeljeno na najpravičniji način. Svakom pojedincu treba osigurati jednaku sferu individualne slobode u koju ne mogu zadirati nosioci političke moći. Istorijski nastali oblik privatne svojine predstavlja uslov ljudske egzistencije i prirodnu osnovu slobode pojedinca uopšte. To je dedukcija slobode iz privatne svojine i slobodnog tržišta (Tadić, 1996).

Antropološke pozicije (neo)liberalizma govore da ljude odlikuju, ponajpre, samoljublje, vlastiti interesi i ograničenost moći znanja mnogo više nego altruizam, dobrota i umna svemoć. Ljudi jesu nesavršeni i ponekad iracionalni ali oni, ipak, uspevaju da stvore, i to često bez ikakve svesne ili smišljene namere, kompleksne draštvene ustanove koje čine osnovu racionalnog ponašanja pojedinaca. Društveni život čoveka počiva na tradiciji, običajima i ustanovama prava, novca, tržišta, itd.

(Neo)liberalna ideologija i država favorizuje individualna prava privatne svojine, privatizaciju, vladavinu zakona, snažnu sudsku vlast, politički pluralizam, slobodno funkcionisanje tržišta i trgovine

(deregulacija), mobilnost kapitala i podsticanje konkurencije. Za ove vrednosti se smatra da smanjuju birokratsku državu a podstiču efikasnost, produktivnost, poboljšavanje kvaliteta usluga i smanjivanje ekonomskih troškova države i pojedinaca (Harvi, 2012).

U pogledu socijalne politike, za (neo)liberale je ključni ideološki problem “mesto” gde se sa njom „treba zaustaviti“. Ne samo zbog budžetskih ograničenja, niti zbog zadiranja u slobodu, već stoga što sreća (kao ideal) nije moguća ukoliko se ljudima ne ostavi da se sami potrude oko značajnih stvari u životu. Svaki pojedinac je odgovoran za sopstvene životne odluke i svoj napredak. Stanovište (neo)liberalnog pogleda je da ljudi spontano nastoje da poboljšaju svoj život i zato preuzimanjem individualnih briga od države pojedinci i zajednice gube zadovoljstvo i odgovornost koje se može ostvariti dobrovoljnim aktivnostima. To što vlada smatra da može da obavi taj posao ne predstavlja dovoljno opravdanje za njenu intervenciju (Murray, 1989).

Sličnu argumentaciju i moralnu poziciju iznosi i Karl Popper: država mora da bude spremna da pomogne onima koji žive u bedi, ali postoje dve nezaobilazne stvari. Prvo, birokratija koja upravlja “državom blagostanja” (širokim merama socijalne politike, prim. autora) guta znatno više od onih kojima bi trebalo da pomogne. Postojanje države koja je odgovorna za nas i naše porodice lišava nas mnogih naših odgovornosti koje određuju smisao čovekovog života (Popper, 1993).

Socijalna politika u “minimalnoj državi” i neoliberalnom modelu zasniva se na tri ključna principa:

- 1) principu supsidijarnosti: socijalne službe se mogu razvijati samo kao supsidijarne u slučajevima kada ni tržište, ni uzajamnost, lični odnosi i angažovanje preko porodice i slobodnih asocijacija građana, ne uspevaju da zaštite pojedince koji su nemoćni da stvaraju i stiču;
- 2) principu selektivnosti: podrazumeva da socijalne službe deluju samo kada primarni i prirodni mehanizmi ne uspevaju, i to u slučajevima apsolutne nemoći pojedinaca da ublaže svoje nevolje;
- 3) principu milosrđa i porodične solidarnosti: materijalna nejednakost jedan je od neizbežnih uslova u kojima se odvija život ljudi. Uloga porodice je ne samo zaštitna (u slučaju socijalne potrebe), već, pre svega, ona treba da svojim naslednicima interiorizuje vrednosti samodiscipline, odgovornosti, ovladavanja znanjima i veštinama za život u tržišnom i „takmičarskom društvu“ (Milosavljević, 1996).

Za (neo)liberale, bilo kakvo povezivanje pravde i distribucije nije moguće, jer postoji nenarušivi domen privatnih prava koja ne smeju biti predmet nikakve intervencije od države. Primena distributivnog principa nije moguća a da se istovremeno ne naruše slobode ljudi i individualne autonomije. Ono dobro koje mora biti raspodeljeno na najpravičniji način jeste (negativna) sloboda (*tzv. sloboda od*). Sloboda, kao prirodno i neotudivo pravo čoveka, ima moralnu prednost nad svim drugim principima politike.

Postojanje materijalne nejednakosti je u neoliberalnoj ideologiji „prirodno stanje“. Nikakvim planom ljudi se ne mogu izjednačavati u svakom, pa i u materijalnom pogledu. Za celokupno društvo bolje je da se različite materijalne pozicije shvate kao činjenica spontanog poretka (slučajnosti ili loše sreće) nego da se teži za ujednačavanjem materijalnog položaja. Ako se razori tržišni proces štete će za sve članove društva biti neuporedivo veće od koristi koju će neki članovi društva dobiti u novoj zajednici. Veruje se da je liberalni kapitalizam „najmanje zlo, jer je to sistem u kome je moć difuznija, tj. svako ima mogućnost izbora u velikom broju alternativa” (Bobio, 1990: 126).

KONSEKVENCE NEOLIBERALNE IDEOLOGIJE U DRUŠTVENIM PROCESIMA I SOCIJALNOJ POLITICI

Istorijski značaj (neo)liberalizma ogleda se u ideji o individualnoj slobodi. Centralno polje (neo)liberalizma sadržano je u stanovištu individualističke koncepcije društva i istorije i naglasku na individui kao početnoj tački svakog programa ljudske emancipacije (Podunavac, 1990). Popularnost liberalnih ideja nastaje iz razloga sklonosti ka političkim kompromisima i otvorenostima za druge ideje ako one smanjuju društvene napetosti. Zato su liberalna shvatanja u praksi, veoma često, kombinovana i sa neokonzervativnim ali i sa laburističkim i socijaldemokratskim idejama (Jugović i Bogetić, 2018).

No, u (neo)liberalnoj političkoj praksi i državi postoji brojne protivrečnosti koje se mogu jasno sagledati, danas, nakon višedecenijske dominacije ove ideologije u zapadnim kapitalističkim i postsocijalističkim tranzicionima državama i društvima. Pre svega, pokazuje se da stanovište o sukobu principa slobode i principa distributivne pravde/intervencije države u socijalnu sferu lako dovodi do velike društvene raslojenosti i nejednakosti. Postavlja se pitanje “krajnje mere” opravdanja nejednakosti, čak i ako uzmemo u obzir (neo)liberalno stanovište o nejednakosti kao prirodnom

stanju. Na taj način se „sloboda za sve“ pretvara u „slobodu samo za neke“ (Jugović i Bogetić, 2018).

Iako veruju u pluralizam u kontekstu političkih sloboda, neoliberali su „sumnjičavi“ prema demokratiji kao poretku vladavine većine, jer to može biti pretnja po prava pojedinaca i ustavne slobode. Demokratija je za neoliberalne, kako ističe Harvi (2012), luksuz koji je ostvarljiv samo u situacijama materijalnog bogatstva i jake srednje klase, što bi garantovalo društvenu stabilnost. Zato u praksi neoliberali lako preleze rubikon demokratije preko upravljanja državom putem elite, eksperata, izvršnih naloga vlasti i pravosudnih odluka a manje putem demokratskog i parlamentarnog odlučivanja. Time se država pretvara u autoritarnu i antidemokratsku organizaciju koja zbog strahova od populizma i nedemokratskih pokreta primenjuje brutalnu silu vlasti, podstiče uniformnu globalizaciju i jaku propagandu usmerenu prema nepodobnim unutrašnjim pokretima ili drugim državama.

Prema Harviju, u teoriji neoliberalizma i praksi neoliberalne države naročito su sporna i „maglovita“ sledeća područja:

- konkurencija se, često, završava stvaranjem monopola ili oligopola;
- postoje trenuci kada država treba (mora!) da interveniše na tržištu, npr. kada se ugrožava ljudsko zdravlje (primer ekoloških zagađenja i epidemija);
- iako se kao ključni društveni princip promovise konkurencija u ravnopravnoj tržišnoj utakmici, očito je da su neki u društvu bolje informisani, uticajni, moćniji nego drugi, što vodi ka koncentraciji bogatstva i obnovi klasne moći u rukama malog broja ljudi;
- neoliberalna država kao svoj zadatak vidi „pozadinsko“ podsticanje tržišta i pozitivne poslovne klime kao osnovnog regulatora društvenih odnosa ali sa druge strane ovakva država mora da obezbedi i „građansku lojalnost“ za masovno prihvatanje njenih vrednosti. To se u mnogim slučajevima pretvaralo u upotrebu nacionalizma i (ili) vojnog intrevencionizma kao kohezivne sile društvenog legitimiteta;
- individualizam kao vrednosni princip koji je u središtu neoliberalne ideologije može da proizvede špekulativnost, korupciju, finansijske skandale i, na kraju, gubljenje poverenja građana u državu, smanjivanje društvene solidarnosti, povećanje kriminala i antisocijalnih pojava i hroničnu nestabilnost društva (Harvi, 2012)

ISKUSTVA: PRIMER REFORME SOCIJALNE ZAŠTITE U SRBIJI

Opšta obeležja reforme socijalne zaštite u Srbiji u poslednjih 18 godina jesu zamah (domaćih i stranih) investicija/donacija u socijalnu strukturu, uključivanje međunarodnih partnera u reformske procese, težnja ka razvoju usluga u zajednici, pluralizacija pružalaca usluga, ojačavanje značaja NVO sektora, uključivanje stručnih radnika u brojne edukacije i licenciranje, stvaranje profesionalne asocijacije - Komore socijalne zaštite, itd. Posle demokratskih promena od 2000. godine, zahvaljujući međunarodnim donacijama, izvršena je i revitalizacija sistema materijalnih davanja koji je bio urušen usled velikih kašnjenja u isplatama i nedovoljnih budžetskih izdvajanja. Cilj promena bio je da se poboljša sistem socijalne pomoći kako bi došao do što većeg broja ugroženih građana, da se unapredi kvalitet usluga, prebaci težište sa institucionalnog smeštaja na usluge u lokalnoj zajednici i izvrši delimična decentralizacija (Babović, 2010).

“Duh promena” u socijalnoj zaštiti Srbije jasno odslikava *Strategija razvoja socijalne zaštite* iz 2005. godine u kojoj se kao polazne osnove navode pravci delovanja: efikasnost sistema; jačanje društvene kohezije; negovanje nezavisnosti i sposobnost ljudi da pomognu sami sebi; poboljšanje socijalnog statusa građana na ličnom, porodičnom i širem socijalnom planu; obezbeđivanje zaštite najranjivijih društvenih grupa koje nisu u stanju da učešćem u ekonomskoj aktivnosti obezbede svoju egzistenciju (Jugović i Bogetić, 2018).

Ključni nosioci reforme naglašavali su da država treba da zadrži u svojim rukama samo onaj deo socijalnog sektora koji treba da zadovolji princip solidarnosti. Prema ovom pristupu, država ne mora da bude jedini organizator, finansijer i “proizvođač” socijalnih usluga (Matković, 2003). Neoliberalni model socijalne politike zato i podržava stanovište da je npr. angažovanje nevladinog sektora od strane države za samu državu i jeftinije i moralno opravdanije, nego kada se novac iz budžeta troši kroz ulaganje u državnu aparaturu.

Kako ističe Vuković (2017), ideološku klimu stvaranja nove socijalne politike posle promena od 2000. godine dobro ilustruje programski tekst Boška Mijatovića iz (uticajne) NVO, Centra za liberalno-demokratske studije. U ovom tekstu, Mijatović polazi od toga da moderna socijalna politika mora da počiva na idejama: veća odgovornost pojedinaca za sopstvene odluke, socijalna pomoć se dodeljuje samo nemoćnima, društvena solidarnost je izraz individualnih moralnih osećanja a ne odluke

države, uloga države se svodi na regulisanje odnosa pri čemu država treba da se povuče iz sfere odlučivanja, finansiranja i pružanja usluga, itd. (Vuković, 2017). Na taj način vidljiva su dva težišta reforme socijalne zaštite u Srbiji: 1) marketizacija sistema kroz pluralizaciju pružalaca usluga i menadžerizacija u upravljanju ustanova i 2) individualizacija odgovornosti (potencijalnih) korisnika. Potpuno u duhu neoliberalne ideologije.

Novi Zakon o socijalnoj zaštiti u Srbiji usvojen je u 2011. godini ("Službeni glasnik RS", br. 24 /2011) i već u samoj definiciji socijalne zaštite uočava se njegovo reformsko usmerenje, ali pretežno prema neoliberalnom konceptu. Tako se u čl. 2 kaže da je socijalna zaštita "organizovana društvena delatnost od javnog interesa čiji je cilj pružanje pomoći i osnaživanje za samostalan i produktivan život u društvu pojedinaca i porodica, kao i sprečavanje nastajanja i otklanjanje posledica socijalne isključenosti". U ovoj definiciji naglasak je na pružanju pomoći i osnaživanju ugroženih pojedinaca i porodica za samostalan život što visoko korespondira sa rezidualnim modelom socijalne politike i socijalne zaštite, odnosno, pojedinac je sam odgovoran za svoj i život svoje porodice (Jugović i Bogetić, 2018).

Polazište je premisa da postoje dva „prirodna“ ili društveno određena kanala, odnosno puta kojima se individualne potrebe ljudi mogu zadovoljiti, a to su: tržište i porodica. Kada to ne funkcioniše, javlja se država preko svojih ustanova za socijalno staranje koje minimalno podstiču ljude na osposobljavanje i uključivanje u proces rada. Drugi ljudi koji žele da pomognu ugroženima mogu to činiti dobrovoljno, uključivanjem u filantropske organizacije i preko njih pružati pomoć. Ciljevi socijalne zaštite samo razrađuju i specifikuju pretežno idejne neoliberalne premise, sa akcentom na ulogu i odgovornost pojedinca i porodice u zadovoljavanju potreba (Jugović i Bogetić, 2018). Kao ključni izazov, javio se problem: kako za relativno kratko vreme iz koncepta institucionalizacije preći u deinstitucionalizaciju, iz centralizacije u decentralizaciju, iz polazišta "državne brige o čoveku" u vrednosne i praktične principe bazirane na individualističkim polazištima kada ne postoji dovoljno razvijena tržišna privreda koja otvara značajnije šanse zapošljavanju, a time i preuzimanju individualne odgovornosti za sopstveni život (Jugović i Brkić, 2013). Iako je strategija razvoja socijalne zaštite u Srbiji usvojena 2005. godine, do donošenja novog zakona o socijalnoj zaštiti (2011. godine), kao normativnog okvira za sprovođenje promena, prošlo je šest godina. U međuvremenu, promene su se sprovodile parcijalno i bez dovoljnog sagledavanja celine i konzistentnosti sistema.

Konceptualizacija i implementacija promena nastala je pod značajnim uticajem stranih eksperata, međunarodnih organizacija (posebno Fonda za otvoreno društvo, Save the Children, UNICEF, DFID, UNDP/EU) kao i malih, relativno zatvorenih monopolističko-političkih krugova domaćih eksperata za ekonomsku i socijalnu politiku, koji su putem projektnih aktivnosti kreirali i uvodili promene u sistem ili u njegove pojedine delove. Reformu sistema usluga socijalne zaštite je, prema Vukoviću (2017), koncipirala i sprovodila mala grupa od 20-ak pojedinaca, u periodu od 2001. do 2012. godine, koja je bila zatvorena, bazično kohentna, interesno (materijalno!) povezana, ideološki homogena i bez alternativnih pristupa i javnih kritičkih ocena o toku i ideologiji reforme.

Pre svega, socijalna zaštita se danas suočava sa brojnim negativnim pokazateljima socijalnog razvoja u Srbiji. Stopa rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti (AROPE) kao najvažniji pokazatelj za praćenje strategije *Evropa 2020*, iznosi u Srbiji 42,1%, što je, posle Bugarske i Rumunije, viša vrednost nego u bilo kojoj zemlji EU. Podaci pokazuju da poslednjih godina raste broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici, povećava se broj dece bez roditeljskog staranja, jednoroditeljskih porodica, starih osoba kojima je potrebna pomoć u kući, dece i odraslih osoba sa invaliditetom koji ne mogu da se uključe u društvo bez servisa podrške (World bank, 2011; Matković, Mijatović, Stanić, 2014). U analizi sistema socijalne zaštite u Srbiji, Babović (2010) ocenjuje da ga karakteriše:

- relativno mali obim materijalnih davanja (skopčanih sa rigoroznim proverama i niskim pragom);
- skromna mreža lokalnih usluga socijalne zaštite: lokalne samouprave su odgovorne za otvaranje usluga, ali one to retko čine;
- ustanove za smeštaj korisnika nisu transformisane, a godinama najavljivano sistematsko uključivanje privatnog sektora nije se dogodilo;
- država nije odustala od načelnog opredeljenja da sa sistema zasnovanog na dominaciji javnog sektora i velikih ustanova za smeštaj korisnika pređe na sistem otvorenih usluga u zajednici koje bi ravnopravno sprovodili privatni i javni sektor i koje bi korisnika pripremale za samostalni život;
- novi sistem socijalne zaštite će od korisnika – najsiromašnijih, najmarginalizovanijih, najmanje aktivnih, obrazovanih i umreženih članova društva – očekivati da učestvuju u odlučivanju, da preuzimaju odgovornost za sebe i svoje porodice, da zastupaju svoja prava i vrše pritisak na državne organe da im se prava ispune (Babović, 2010).

Prema analizi Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlada Republike Srbije, ključna obeležja stanja socijalne zaštite u Srbiji danas izgledaju ovako:

- usluge socijalne zaštite se ne pružaju u kontinuitetu tokom godine;
- svratište, dnevni boravak za decu u sukobu sa zakonom, prihvatilište za decu i predah, slabo su rasprostranjeni (u samo u 10 lokalnih samouprava);
- zavisnost od donatorskih programa i slaba održivost usluga;
- ubedljiva dominacija korisnika iz urbanih sredina: problem dostupnosti usluga;
- pružaoci usluga su pretežno državni, osim usluge podrške za samostalni život gde je 50-50%;
- veoma niski rashodi za usluge socijalne zaštite u nadležnosti JLS – oko 0,065% BDP-a;
- prosečni rashodi za lokalne usluge socijalne zaštite po stanovniku iznose samo oko 280 dinara (oko 2,3 EUR) godišnje;
- najviše sredstava „povlače“ dnevne usluge u zajednici sa učešćem od 80%;
- obuhvat dece i mladih sa smetnjama u razvoju i invaliditetom je mali;
- obuhvat starijih uslugom pomoć u kući (1,1% ukupne populacije od 65+) je nizak (npr. Nemačka 2,6%);
- problemi kvaliteta usluge i potreba preispitivanja minimalnih standarda usluga socijalne zaštite (Matković i Stranjaković, 2016).

Iz radnog dokumenta pod nazivom Izveštaj Evropske Komisije (2014) o napretku Srbije u pridruživanju EU, izdvojili bi nekoliko zaključaka koji se tiču sistema socijalne zaštite. Komisija konstatuje da je u oblasti socijalne politike i zapošljavanja zabeležen ograničeni napredak. Razvoj se nastavio u oblastima zdravlja i bezbednosti na radu, ali se usporio u oblastima politike zapošljavanja i socijalne inkluzije.

Nezaposlenost je i dalje veoma visoka i iznosi 20% (jun, 2014) dok su danas (2018) procene od oko 13%, a dugoročno nezaposleni i dalje predstavljaju više od tri četvrtine nezaposlenih. Nezaposlenost mladih (15-25 godina) je u porastu (53% u junu), a udeo mladih koji nisu zaposleni u sistemu obrazovanja ili obuke (NEET) je na nivou od oko 27% (jun, 2014). Ipak, od ciljanih 109.000 nezaposlenih, 92% je bilo uključeno u aktivne mere na tržištu rada i 22% se zaposlilo. Oko 30% nezaposlenih koji su bili uključeni u 63 aktivne mere na tržištu rada u 2013. godini pripadaju najranjivijim grupama i grupama sa visokom učestalošću i trajanjem nezaposlenosti, uključujući i Rome.

U oblasti socijalne inkluzije, prema preliminarnim podacima iz prve ankete o prihodima i životnim uslovima, stopa rizika od siromaštva u Srbiji je 24,6%. Romska zajednica i dalje je nesrazmerno isključena iz niza socijalnih usluga i inicijativa za unapređenje socijalne inkluzije i pristupa zapošljavanju. Potrebno je dalje usaglašavanje zakona o zabrani diskriminacije sa pravnim tekovinama EU. Grupe koje su najviše diskriminisane i dalje su Romi, seksualne manjine i lica sa HIV/AIDS.

Deficit penzijskog fonda i dalje je veliki. Više od 40% prihoda penzionog fonda dolazi iz budžeta. Transferi iz budžeta za plaćanje penzija su i dalje najveća pojedinačna stavka na strani rashoda. Oko 14% BDP je potrošeno na penzije u 2013. godini.

UMESTO ZAKLJUČKA: NEKI ISHODI REFORME

Globalna i lokalna ekonomsko-socijalna kriza od 2008. godine do danas, socijalnu zaštitu i socijalnu politiku stavlja pod višestruke pritiske koji nastaju usled širenja socijalnih problema, sužavanja materijalnih resursa za delovanje i fokusiranja na filantropsko&pomažuće uloge. Od ranije marginalizovani korisnici su snažnije pogođeni socijalnim posledicama krize. Raste radno opterećenje socijalnih radnika zbog uvećanja broja korisnika i kompleksnosti njihovih socijalnih neprilika, što može da proizvodi umanjivanje značaja međunarodnih standarda prakse smanjivanje kvaliteta delovanja socijalnog rada. Smanjena su ulaganja u sistem socijalne zaštite, posebno u preventivne programe i programe rane intervencije. Vlade veću pažnju obraćaju na ekonomske indikatore i procene finansijske krize nego na vrednosti socijalne kohezije, socijalne pravde i socijalne dobrobiti. Bitno obeležje aktuelnog stanja jeste i relativno nizak materijalni položaj zaposlenih u sistemu socijalne zaštite (Jugović i Brkić, 2013). Neoliberalni eksperiment u reformi socijalne zaštite u Srbiji pretvorio se u politiku učaurenosti i nedoslednosti ideološkog uporišta koji ide najviše ka jednom neokonzervativnom modelu (Jugović i Bogetić, 2018). Ključni element reforme - razvoj socijalnih usluga - nije uspeo, nije se razvilo tržište socijalnih usluga, stvorena je elitistička manjina “projektnih dobitnika tranzicije u socijalnoj zaštiti” kojoj nije strana promena ideološke ili političke matrice (to znači da je neoliberalizam u datom trenutku bio samo sredstvo lične koristi), a stanje se cementira težnjom ka kontroli javnih resursa od manjine i kontrolom uslova reprodukcije profesija u ovom sistemu (Vuković, 2017).

U ideološkom smislu, trenutno stanje izgleda više kao zaokret ka ideološkom neokonzervativizmu sa elementima konfuzije “šta činiti dalje?”. Potenciraju se ideje “zaradi za socijalnu pomoć”, značaja morala i radne vrednoće za socijalni položaj pojedinaca i porodica, uvodi se pojačano obezbeđenje u socijalne službe posle porodičnih ubistava unutar centara za socijalni rad, uvode se kontrole stručnih radnika u pogledu poštovanja radnog vremena, itd. (Jugović i Bogetić, 2018). Očit je i trend da se deo sistema socijalne zaštite sve više izmešta, kao deo pluralizacije usluga, u privatni sektor za platežno sposobne pojedince i porodice, za šta su najbolji primeri domovi za stare i usluge savetodavno-terapijskog tipa (Jugović i Brkić, 2013).

Socijalna zaštita i socijalna politika i u Srbiji, i u drugim tranzicionom postsocijalističkim društvima, u vremenu brzih društvenih promena i kriza, treba posebno da obrati pažnju na humanističke ideje koje pripadaju antidiskriminativnim i antipotčinjavajućim perspektivama. Ove perspektive moraju biti integrisane u razumevanje realne materijalne stvarnosti korisnika, načine distribucije društvenih resursa i globalnih društvenih struktura unutar kojih deluje socijalna zaštita. Zastupanje, osnaživanje i emancipatorski pristup, zato, jesu ključni načini za ostvarivanje humanističkih vrednosti i dobrobiti dece u vremenu društvenih previranja (Jugović i Brkić, 2013).

LITERATURA

- Babović, M. (2010). *Izazovi nove socijalne politike - Socijalna uključenost u EU i Srbiji*. Beograd: SeConS – Grupa za razvojnu inicijativu.
- Bobio, N. (1990). *Budućnost demokratije - odbrana pravila igre*. Beograd: Filip Višnjić.
- Evropska komisija (2014). *Radni dokument komisije Republika Srbija 2014-izveštaj o napretku*. Svd (2014)302, privremeno konačna verzija. Brisel: Evropska Komisija.
- Harvi, D. (2012). *Kratka istorija neoliberalizma*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Jugović, A., Brkić, M. (2013). Social work in Serbia in the economic crisis and social transformation context. *Ljetopis socijalnog rada/ Annual of Social work*, Vol. 20(1), str. 91-112.

- Jugović, A., Bogetić, D. (2018). The Ideological and Political Context of the Juvenile Offenders Social Protection Reform in Serbia: an Experiment of Neoliberal Hegemony. Poglavlje, In Ivana Stevanović, urednik. *Child Friendly Justice* (p. 49-63). Belgrade: Institute of Criminological and Sociological Research.
- Matković, G. (2003). Promena uloge države u socijalnom sektoru. *Socijalna misao*, 10(4), 7-21.
- Matković, G., Mijatović, B., Stanić, K. (2014). *Novčana davanja za decu i porodice sa decom u Srbiji*. Beograd: Centar za liberalno-demokratske studije i Centar za socijalnu politiku.
- Matković, G., Stranjaković, M. (2015). *Mapiranje usluga socijalne zaštite u nadležnosti jedinica lokalnih samouprava u Republici Srbiji*. Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije.
- Milosavljević, M. (1996). *Socijalni rad između tradicionalnog i modernog*. Beograd: Draganić.
- Murray, C. (1989). *In Pursuit of Happiness and Good Government*. New York: Simon&Schuster.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, state and utopia*. New York: Basic Books.
- Podunavac, M. (1990). Diskurzivna strategija neoliberalizma. *Kulturni radnik* XLIII/4, str. 77-90.
- Popper, R. K. (1993). *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji I i II*. Beograd: BIGZ.
- Tadić, Lj. (1996). *Nauka o politici*. Beograd: Bigz.
- *Zakon o socijalnoj zaštiti*. Beograd: Službeni glasnik RS, br. 24 /2011.
- World Bank (2011). *Social safety nets in the Western Balkans: design, implementation, and performance*. Washington DC.

SOCIAL POLICY IN TRANSITION SOCIETIES: “BELIEFS AND PLOTS OF NEOLIBERALISM”

Summary

The context of the social policy reform in transition societies is the period when the state creates a market system of the economy hindered by numerous social problems and when social policy is expected to be at the same time as efficient and cost-effective for the state as possible. The aim of this paper is to retrospectively analyze the ideological course and outcome of the social policy reform, with the hypothesis that this reform was part of a neoliberal project, yielding confusing and largely unsuccessful practical outcomes. The actuality of the revived interest in liberal thought and practice arose after the crisis of the “state of well-being” and the disappearance of socialist systems in Europe. The central notion of the entire liberal ideology is the idea of individual freedom as the source of the natural law of every human being. In (neo)liberal political practice and state there are numerous contradictions that can be clearly seen today, after the several-decade-long domination of this ideology in Western capitalist and post-socialist transitions to states and societies. First of all, it seems that the view of the conflict of the principle of freedom and the principle of distributive justice/state intervention in the social sphere easily leads to great social stratification and inequality. Although they believe in pluralism in the context of political freedoms, neoliberals are “suspicious” of democracy as the order of majority rule, as it may pose a threat to individual rights and constitutional freedoms. We can distinguish two main objectives of the social policy reform in transition societies: 1) system marketization through the multiplication of service providers and managerization in the governance of institutions, and 2) the individualization of the (potential) users’ responsibilities. The conceptualization and implementation of changes came under the significant influence of foreign experts, international organizations, as well as small, relatively closed monopolistic and political circles of domestic experts in economic and social politics, who created and introduced changes in the system or in its individual parts through project activities. In an ideological sense, the current state seems more like a turn to ideological neoconservatism with the confusion elements “what to do next?”.

Key words: *Social policy, reform, transition societies, ideology, neoliberalism.*

Marina Pantelić¹
Suzana Mihajlović Babić²
Mira Lakićević³

REDEFINISANJE SAVREMENE SOCIJALNE POLITIKE – ZAOKRET KA KONCEPTU SOCIJALNOG ULAGANJA⁴

Sažetak

Proces reformi nacionalnih socijalnih politika u Evropi, u poslednjih dvadesetak godina, obeležila je debata o mogućnosti obezbeđivanja socijalne sigurnosti građana, odnosno „održivosti blagostanja“, u uslovima radikalnih demografskih promena, budžetskih ograničenja i sve izraženijim neoliberalnim zahtevima za smanjenjem uloge države. U kontekstu aktuelnih rasprava o socijalnoj politici, naglasak je na činjenici da tradicionalna država blagostanja nije u stanju da odgovori na ekonomske, društvene i demografske promene sa kojima se savremena društva suočavaju, budući da su deindustrijalizacija, porast nezaposlenosti, starenje stanovništva i globalizacija u znatnoj meri ograničili sposobnost države da odgovori na potrebe svojih građana putem sveobuhvatnih mera socijalne politike. S tim u vezi, sve su izraženiji zahtevi da tradicionalna socijalna država, sa fokusom na potrošnji, novčanim transferima i pasivizaciji korisnika, treba biti zamenjena „novom socijalnom državom“ - državom socijalnih ulaganja. Zaokret ka državi socijalnog ulaganja ogleda se u promeni fokusa savremene socijalne politike – od kompenzacijskih programa ka socijalnom ulaganju, odnosno ulaganju u ljudski kapital. Ovakav pristup implicira usmeravanje nacionalnih socijalnih politika ka „pripremi“

---

1 Asistentica, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Srbija.

marina.pantelic@fpn.bg.ac.rs

2 Asistentica, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Srbija.

suzana.mihajlovic@fpn.bg.ac.rs

3 Redovna profesorica, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Srbija.

mira.lakicevic@fpn.bg.ac.rs

4 Rad je predstavljen na konferenciji „Šezdeset godina obrazovanja socijalnih radnika u BiH“, održanoj 11. oktobra 2018. godine u Sarajevu.

(*engl. preparing*) pojedinaca, porodica i društva u celini za različite socijalne i ekonomske rizike kojima mogu biti izloženi, umesto „popravke“ (*engl. repairing*) posledica istih (Morel et al., 2012). Pored prikaza i analize samog koncepta, ovaj rad će nastojati da pokaže u kojoj meri je u savremenoj socijalnoj politici ostvaren zaokret ka konceptu socijalnog ulaganja, kao i u kojim oblastima politike je njegov uticaj najizraženiji.

Ključne reči: *socijalna politika, država blagostanja, koncept socijalnog ulaganja, novi socijalni rizici.*

UVOD

Nakon što je ostvarila svoju potpunu zrelost u posleratnom periodu (Trentes Glorieuses – 1945-1970), država blagostanja je počevši od 80-ih godina prošlog veka ušla u novu fazu konsolidacije i transformacije. Globalizacija, porast javnog duga i demografske promene, sa jedne strane, rezultirale su „trajnom štednjom“ (*engl. permanent austerity*), koja je uslovlila povlačenje države blagostanja i očuvanje troškova (Pierson, 2001). Pojava „novih socijalnih rizika“, oličenih u nesigurnosti zaposlenja, dualizaciji tržišta rada, nezaposlenosti mladih, nemogućnosti usklađivanja porodičnog i profesionalnog života i porastu broja jednoroditeljskih porodica (Bonoli, 2007; Esping-Andersen, 2002), je, sa druge strane, generisala zahteve za unapređenjem nacionalnih sistema socijalne sigurnosti.

Proces prilagođavanja evropskih socijalnih država novoj ekonomskoj, socijalnoj i političkoj realnosti u poslednjoj deceniji 20. veka ogledao se u nastojanju nacionalnih socijalnih politika da pronadu delotvorne strategije za ostvarivanje svojih ciljeva i prevladavanje izazova i ograničenja. Redefinisanje nacionalnih socijalnih politika odvijalo se u smeru napuštanja tradicionalne kejnzijanske socijalne države i standardene neoliberalne doktrine, sa ciljem modernizacije evropskih sistema socijalne sigurnosti i obezbeđivanja njihove održivosti, kako bi mogli da odgovore na nove izazove postindustrijskog društva. Celokupan proces napuštanja tradicionalnog modela obezbeđivanja socijalne sigurnosti građana označen je kao zaokret ka „novoj socijalnoj državi“ u kojoj je koncept socijalnog ulaganja prihvaćen kao sveobuhvatna strategija socijalne politike, koja se zalaže za pripremu pojedinaca i porodica za ekonomiju i društvo znanja, a sve sa ciljem podsticanja ekonomskog rasta i otvaranja novih radnih mesta, kao i zaustavljanja međugeneracijskog prenošenja siromaštva.

Koncept socijalnog ulaganja pojavljuje se kao nova paradigma u socijalnoj politici krajem 90-ih godina prošlog veka. Polazeći od pretpostavke da određene mere socijalne politike mogu da doprinesu ekonomskom razvoju, jačanju pozicije pojedinaca na tržištu rada, njihove sposobnosti da se odupru siromaštvu, kao i boljem usklađivanju porodičnog i profesionalnog života, koncept socijalnog ulaganja nastoji da pomiri socijalne i ekonomske ciljeve. Insistiranje na aktivaciji i uključivanju na tržište rada, kao i na unapređenju produktivnosti radne snage, doprinosi da socijalna politika bude prepoznata kao produktivni faktor koji podstiče ekonomski rast, otvaranje novih radnih mesta i konkurentnost, a ne kao trošak (Morel et al., 2012). Danas je u akademskom diskursu prisutan konsenzus da koncept socijalnog ulaganja predstavlja promenu paradigme (tzv. „revoluciju paradigme“), odnosno zaokret od neoliberalizma (Hemerijck, 2012, 2015; Jenson, 2010, 2012; Morel et al., 2012). Premda postoji saglasnost oko ključnih komponenti koncepta, pojedini autori prave razliku između dve različite strategije socijalnog ulaganja: „Nordijske – teže“ i „Liberalne – lakše“ (Deeming i Smyth, 2015). Evropske socijalne države nisu pokazale jednaku posvećenost implementaciji i razvoju koncepta socijalnog ulaganja. Razlike koje postoje ogledaju se kako u pogledu vrste mehanizama za sprovođenje koncepta, tako i u pogledu njihovog obima. Nacionalne države razvile su različite vrste političkih instrumenata, u različitom stepenu, sa različitim ciljevima i u različitim vremenskim trenucima (Garritzmann et al., 2017). I pored široke prihvaćenosti i primene, koncept socijalnog ulaganja nisu zaobišle kritike i kontroverze. Izražavajući svoju sumnju i zabrinutost, izvestan broj kritičara postavlja pitanje: u kojoj meri koncept socijalnog ulaganja ostvaruje svoje ciljeve i da li u istoj meri doprinosi svima? Uzimajući sve to u obzir, autori će u ovom radu nastojati da, pored kritičkog prikaza i analize samog koncepta, ukažu i na mogućnosti i ograničenja njegove operacionalizacije u konkretnim državama i oblastima politike.

KRIZA SAVREMENE SOCIJALNE DRŽAVE – OD STARE KA NOVOJ SOCIJALNOJ DRŽAVI

U poslednjih nekoliko decenija, savremena evropska društva prolaze kroz proces značajne socijalne i ekonomske transformacije, koja, između ostalog, obuhvata funkcionalno, distributivno, normativno i institucionalno prilagođavanje države blagostanja, odnosno njene strukture koja je uspostavljena tokom „zlatnog doba“ (Hemerijck, 2008).

Institucionalno prilagođavanje zajedno sa radikalnim demografskim promenama, deindustrializacijom i prelaskom na ekonomiju znanja i usluga, za posledicu je imalo značajnu promenu ključnih političkih, ekonomskih i socijalnih vrednosti. Sve to skupa je rezultiralo pojavom novih i diverzifikovanih socijalnih rizika. Debata o „krizi“ savremene socijalne države i njenom kontinuiranom prilagođavanju novom socio-ekonomskom kontekstu vezuje se za razlikovanje *stare i nove socijalne države* (Häusermann, 2012), odnosno, tranziciju od države prevashodno usmerene na obezbeđivanje starih socijalnih rizika ka državi koja pruža zaštitu od *novih socijalnih rizika* karakterističnih za postindustrijsko društvo i ekonomiju.

Stara socijalna država, koja je svoju potpunu zrelost dostigla tokom „zlatnog doba“, prvenstveno je bila usmerena na transfere i pokrivanje socijalnih rizika koji su bili posledica starosti, bolesti, nezaposlenosti i invaliditeta - starih socijalnih rizika. Zaštita je prvenstveno bila pružana muškarcima zaposlenim u proizvodnji, a koji su istovremeno bili i hranioci porodice, te se i zaštita porodice vezivala za prava koja je ostvarivao (muškarac) hranilac porodice. Država je, uz tržište rada i porodicu, imala ključnu ulogu u obezbeđivanju blagostanja.

Počevši od 80-ih godina prošlog veka, tržište rada i porodična struktura su pretrpeli značajne promene što se odrazilo i na njihovu ulogu aktera u obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana. Neoliberalne ideje i praksa duboko su destabilizovali posleratnu državu blagostanja i promenile strukturu socijalnih rizika. Sve veća odgovornost koju tržište rada, porodica i organizacije civilnog sektora imaju u distribuciji blagostanja u društvu, doprinela je redefinisaju nacionalnih socijalnih politika. Međutim, neoliberalna doktrina je imala i svoja ograničenja, što je sredinom 90-ih godina prošlog veka otvorilo prostor za nove političke perspektive. Akteri u kreiranju nacionalnih i globalne socijalne politike počinju sve više da se okupljaju oko ideje „razvojne države blagostanja“ (Hemerijck, 2007), uslovljavajući tako i promenu fokusa same socijalne države - sa obezbeđivanja usluga i beneficija „sada i ovde“, ka „socijalnom ulaganju“ (Jenson i Saint-Martin, 2003, citirano kod Nygård, 2015).

Nova socijalna država, organizovana prvenstveno oko usluga, bila je usmerena na povećanje zarade pojedinaca kroz podršku kontinuiranom obrazovanju, obuci i prekvalifikaciji, kao i usklađivanju plaćenog rada i brige o porodici i domaćinstvu. U odnosu na staru državu blagostanja koja je bila usmerena na obezbeđivanje zaštite prvenstveno (muškarcu) hraniocu porodice, nova nastoji da pruži zaštitu svim pojedincima u

različitim životnim okolnostima i različitim fazama životnog ciklusa. Na taj način, nacionalne socijalne politike bivaju sve više usmerene ka merama koje su okrenute ka budućnosti i razvoju ljudskog kapitala tokom čitavog života (Esping-Andersen 2002; Morel et al. 2012). Reč je o promeni paradigme koja se ogleda u „zaokretu“ od protektivne socijalne države sa naglaskom na popravci štete, ka produktivnoj socijalnoj državi sa naglaskom na prevenciji (De Deken, 2014: 265).

Proces redefinisanja nacionalnih socijalnih politika odvijao se u više različitih pravaca, od ogranačivanja postojećih, ka proširenju i razvoju novih sociopolitičkih mera. Sistemske reforme su sprovedene u svim ključnim oblastima socijalne politike. Premda je reformski proces bio najuspešniji u zemljama nordijskog i liberalnog režima blagostanja, interesantno je naglasiti da su čak i kontinentalne socijalne države u značajnoj meri redefinisale svoje socijalne politike. Häusermann (2012) pravi razliku između *novih i starih socijalnih politika*, navodeći da je neophodno napraviti distinkciju između starih i novih političkih instrumenata u okviru ključnih sociopolitičkih oblasti poput: porodične politike, penzione politike, politike na tržištu rada. Stare socijalne politike odnose se na mere kojima se nastoji odgovoriti na potrebe i probleme pojedinaca u industrijskom društvu, dok su nove socijalne politike usmerene na socijalne rizike i zahteve karakteristične za postindustrijsku eru. Drugim rečima, stare socijalne politike prvenstveno su usmerene na obezbeđivanje socijalne sigurnosti u slučaju gubitka prihoda i zaposlenja uzrokovanih starošću, bolešću, nezaposlenošću i invalidnošću, inače tipičnih socijalnih rizika u industrijskom društvu, što se ostvaruje putem zaštite dohotka, tj. pasivnim transferima i merama u pogledu zaštite zaposlenja. Za razliku od njih, nove socijalne politike podrazumevaju pokrivanje socijalnih rizika koji su karakteristični za postindustrijska društva i ekonomiju, poput: nestandardnih oblika zapošljavanja, dugoročne nezaposlenosti, nestabilnosti porodične strukture i nemogućnosti uključivanja na tržište rada usled zastarelih veština ili obaveza brige o deci i domaćinstvu. U zavisnosti od konkretne političke strategije koju spovode, mere nove socijalne politike čine, kako one mere koje su usmerene na zapošljavanje i aktivaciju, gde je naglasak na prevenciji, tako i one koje su usmerene na pojedince i društvene grupe (nezaposleni, sami roditelji i dr.) koje nisu u stanju da sebi obezbede zaštitu putem zaposlenja.

Dakle, proces strukturalnog, funkcionalnog, institucionalnog prilagođavanja države blagostanja bio je praćen redefinisanjem njene socijalne dimenzije. Proces reformi socijalne politike, u poslednjih nekoliko decenija, za posledicu je imao da u većini socijalnih država

dođe do pomeranja fokusa ka aktivaciji i socijalnim uslugama. Danas je sve izraženija potreba za socijalnim intervencijama u oblasti obrazovanja, brige o deci i starijim članovima društva i usklađivanja porodičnog i profesionalnog života. Naglasak je na aktivnoj socijalnoj državi i novoj socijalnoj agendi koja se zalaže za promenu politike od pasivnih transfera i sigurnosti posla ka sigurnosti zapošljavanja i koncepta socijalnog ulaganja. Adekvatna socijalna sigurnost i efikasna društvena preraspodela sastavni su deo nove socijalne države - *države socijalnog ulaganja*.

KONCEPT SOCIJALNOG ULAGANJA – CILJEVI, KOMPONENTE I INSTRUMENTI

Potreba za formulisanjem efikasne strategije u borbi protiv novih socijalnih rizika i pritisaka uzrokovanih postindustrijalizacijom, nestandardnim oblicima zapošljavanja i nesigurnostima na tržištu rada, sve većim učešćem žena na tržištu rada, demografskim starenjem i porastom troškova za sisteme socijalne sigurnosti, doprinela je da koncept socijalnog ulaganja postane nova paradigma u socijalnoj politici na početku 21. veka, pre svega u Evropi. Predstavljajući istovremeno i konceptualni okvir za razumevanje promena i normativnu ideju koja usmerava politiku, koncept socijalnog ulaganja ističe značaj socijalne politike kao produktivnog faktora i neophodnost njenog radikalnog prilagođavanja dramatičnim socijalnim i ekonomskim prilikama.

Ideja da socijalna politika nema za cilj samo obezbeđivanje socijalne zaštite i redistribuciju, već i postizanje ekonomske efikasnosti, vezuje se za Švedsku i 30-e godine prošlog veka, ali tek krajem 90-ih godina počinje da se širi i ostvaruje svoj uticaj na evropskom sociopolitičkom prostoru. Ključna karakteristika strategije socijalnog ulaganje jeste ulaganje u ljudski i socijalni kapital kako bi se predupredila pojava rizika. Stoga, ova strategija stavlja „ljudski kapital, istraživanje, inovacije i razvoj u središte evropske socijalne i ekonomske politike“ (Vandenbroucke et al., 2011: 3).

Koncept socijalnog ulaganja predstavlja delom reakciju na neoliberalnu doktrinu, koja je bila dominantna u socijalnoj politici tokom 80-ih i ranih 90-ih godina, odnosno, na njeno viđenje socijalne politike kao troška i prepreke ekonomskom rastu i rastu zaposlenosti, dok se delom javlja kao alternativa tradicionalnom kejnzijanskom pristupu u socijalnoj politici, usmerenom ka zaštiti prihoda i posla, koji je bio dominantan tokom „zlatnog doba“ države blagostanja.

Dakle, reč je o promeni paradigme i isticanju produktivnog potencijala socijalne politike, odnosno, njenom ekonomskom opravdanju. Sam koncept implicira promenu fokusa socijalne politike u tri međusobno povezane dimenzije - *od starih ka novim* socijalnim rizicima; od novčanih transfera ka socijalnim uslugama; i od naknadnih mera i ublažavanja posledica ka prevenciji (De Deken, 2014: 4). Ipored izvesnih konceptualnih nejasnoća i nepostojanja jedinstvene teorijske osnove, moguće je je izdvojiti ključne komponente koncepta socijalnog ulaganja - ulaganje u ljudski kapital i uključivanje na tržište rada (aktivacija). Naglasak je na „pripremi“ (*engl. preparing*) pojedinaca, porodica i društva u celini za različite socijalne i ekonomske rizike kojima mogu biti izloženi, umesto na „popravci“ (*engl. repairing*) i kompenzaciji posledica istih (Morel et al., 2012). Koncept socijalnog ulaganja ima za cilj da pripremi, podrži i obezbedi pojedince za uključivanje u ekonomiju i društvo znanja i umanji rizike od gubitka prihoda i siromaštva u budućnosti. Usmerena na ostvarivanje socijalnih i ekonomskih ciljeva, perspektiva socijalnog ulaganja zasniva se na politikama koje doprinose razvoju ljudskog kapitala tokom čitavog života i njegovom efikasnom korišćenju, dok istovremeno doprinose većoj socijalnoj uključenosti, olakšavajući pristup tržištu rada za one pojedince i društvene grupe koji su najčešće isključeni (osobe sa invaliditetom, etničke manjine, migranti) (Morel et al., 2012: 2). S tim u vezi, politike socijalnog ulaganja uključuju obezbeđivanje stručne obuke i obrazovanja za nezaposlene pojedince, mere za usklađivanje porodičnog i profesionalnog života, podsticaje za povratak ljudi na posao i reintegraciju na tržište rada, uključivanje socijalnih partnera (poput sindikata i poslodavaca), obezbeđivanje celoživotnog obrazovanja i obuke, kao i mere kojima se omogućava osobama sa invaliditetom da se ponovo uključe na tržište rada (Sarfati, 2003; Vis, 2011). Prvenstveno, cilj je stvaranje prilagodljive, kvalifikovane i obrazovane radne snage koja može da odgovori zahtevima ekonomije i društva znanja, kao i preobražaj pasivnih korisnika beneficija u građane sposobne da obezbede svoju integraciju u društvo, prvenstveno kroz participaciju na tržište rada.

U aktuelnim naučnim debatama, sve se češće navode razlike između različitih „svetova“ (Morel et al., 2012), odnosno „vrsti“ režima socijalnog ulaganja (Bonoli, 2009). I pored saglasnosti oko ključnih ciljeva i funkcija koje koncept socijalnog ulaganja treba da ispuni, moguće je napraviti razliku između raznovrsnih strategija ulaganja - tzv. „jakih“ i „slabih“ (Bonoli, 2012), odnosno „teških - nordijskih“ i „lakih - liberalnih“ (Deeming i Smyth, 2015), što se odražava i na ulogu koja se pripisuje socijalnoj politici u svakoj od njih.

Dok liberalni pristup, zasnovan na ideji „trećeg puta“, zagovara redefinisane socijalne dimenzije od „pasivne“ ka „aktivnoj“ socijalnoj politici, socijaldemokratski pristup, inspirisan primerom i iskustvom nordijskih zemalja, zalaže se kako za „strategiju ulaganja“, tako i za „strategiju zaštite“ u socijalnoj politici, odnosno kombinovanje „socijalne zaštite“ i „društvene promocije/uključivanja“ (Hemerijck, 2012). Shodno tome, koncept socijalnog ulaganja ukazuje na dvostruku ulogu socijalne države - kako one koja se tiče *pripreme* stanovništva, tako i one koja se odnosi na *popravku* strukturalnih nedostataka.

PRIMENA KONCEPTA SOCIJALNOG ULAGANJA U REŽIMIMA BLAGOSTANJA U EVROPI – MODELOVANJE KONCEPTA U PERIODU KRIZE

Zasnovano na postavkama Esping-Andersenove tipologije režima blagostanja, prema kojima stepen dekomodifikacije i način stratifikacije socijalnih prava određuju obezbeđivanje socijalnog blagostanja (Esping-Andersen, 1990), razmatranje primene koncepta socijalnog ulaganja zasniva se na izučavanju varijacija primene ovog koncepta u različitim režimima blagostanja. S obzirom na to da je socijalno ulaganje percipirano kao ključna paradigma u javnim politikama na evropskom prostoru poslednjih godina, kao i da postoji neslaganje oko postojanja jedinstvenog evropskog socijalnog modela, postavlja se pitanje na koji način su dizajnirane politike socijalnog ulaganja u državama koje pripadaju različitim režimima blagostanja?

Svetska ekonomska kriza, koja je započela 2008. godine, podstakla je interesovanje za reaktivne strategije država u Evropi u oblasti obezbeđivanja socijalnog blagostanja. Teoretičari su razmatrali da li su neke od ovih strategija podrazumevale reforme programa sistema socijalne sigurnosti ka socijalnom ulaganju, dok su drugi ukazivali na to da će upravo ova kriza smanjiti postojeće programe socijalnog ulaganja usled očekivanih ekonomskih i socijalnih posledica krize (Hemerijck et al., 2009). Varijabilnost strategija socijalnog ulaganja zavisila je od sledećih faktora: strukturalnih, institucionalnih i ideacionih faktora, aktera i preferencija (Garrizmann et al., 2017: 20-31), dok drugi navode ideološku posvećenost, političku podršku i nivo institucionalne ugradnje ovog pristupa (Van Kersbergen, 2014). Ovi faktori modeluju politiku socijalnog ulaganja u nordijskom, korporativnom i liberalnom modelu koja podrazumeva različit opseg i kombinaciju mera politika aktivacije,

kao i programa u oblasti porodične i obrazovne politike. Istraživanja su pokazala da građani preferiraju postojeća socijalna prava u svim državama blagostanja u odnosu na uvođenje novih mera socijalnog ulaganja u periodima krize (Diamond i Lodge, 2013), što je dodatno otežalo restrukturiranje socijalnih prava u pravcu socijalnog ulaganja na evropskom prostoru poslednjih godina. Od početka ekonomske krize, reforme u oblasti tržišta rada širom Evrope su zauzele centralno mesto u modifikovanju postojećih socijalnih prava (Pochet i Degryse, 2012), dok je karakter ovih reformi bio divergentan od investiranja u ljudski kapital (Nordijske države i Francuska) do efikasnog olakšavanja ponovnog pristupa tržištu rada otklanjanjem prepreka za pristup zapošljavanju (Holandija, Nemačka, Velika Britanija) (Kersbergen i Hemerijck, 2012: 478).

Države u Skandinaviji tradicionalno kombinuju visoke stope zaposlenosti, aktivne strategije na tržištu rada sa razvijenom podrškom minimalnom prihodu u formi novčanih naknada i socijalnih usluga čime se obezbeđuje visok nivo socijalnog blagostanja nezavisno od učešća na tržištu rada. Politika socijalnog ulaganja u ovim državama je započela još 50-ih godina 20. veka kada je u obrazovanju i politici brige o deci prevladao univerzalistički pristup, dok se u ovim državama kontinuirano više sredstava izdvaja za aktivne mere na tržištu rada u odnosu na druge države u Evropi (Bonoli, 2013). Zaokret ka snažnijoj politici socijalnog ulaganja u ovom modelu zabeležen je 20-ih godina 20. veka i u oblasti tržišta rada kada su se razvile politike aktivacije. Za razliku od liberalnog modela u Ujedinjenom Kraljevstvu, u ovim državama dominiraju trening i obuka kao tip aktivne politike tržišta rada koji sadrži elemente socijalnog ulaganja (Bonoli, 2009). Viši procenat samih majki i zaposlenosti žena u odnosu na ostale evropske države uzrokovao je potrebu za dodatnim razvojem programa podrške porodici, odnosno razvojem dnevnog boravka za decu i adolescente, predškolskih ustanova i brige o deci u kući. Između 2000. i 2016. godine porastao je obuhvat dece do pet godina koja su uključena u javne ustanove za dnevni boravak dece i trenutno iznosi oko 90% dece tog uzrasnog doba u ovim državama, uz izuzetak Finske u kojoj se beleži niži procenat (NOSOSCO, 2017). Poslednjih godina u Danskoj uvodi se niz inicijativa koje su usmerene prema mladima i dugoročno nezaposlenima (Denmark 2020), aktivaciji korisnika socijalne pomoći, kao i uključivanju osoba sa invaliditetom u programe integracije na tržište rada. Posebno se razvijaju programi za mlade korisnike novčane socijalne pomoći koji uključuju pripravništvo, treninge i javno-privatna partnerstva za zapošljavanje mladih (Van Kresbergen, 2014).

Skandinavske države zagovaraju obrazovne grantove za korisnike mlađe od 30 godina umesto ili kao dodatak novčanim beneficijama. Za razliku od Danske, u kojoj se od 2014. godine ukida univerzalistički princip za pristup porodičnim beneficijama, kao i što se od 2015. godine zahteva od korisnika socijalne pomoći obavezno učešće u programima aktivacije, ostale skandinavske zemlje odbacuju neplaćeni rad u zamenu za socijalnu pomoć, odnosno proveru prihoda i imovine za pristup pravima i uslovljavanjesocijalnih beneficija.

Nasuprot prethodnom modelu, u kome je socijalno ulaganje razvijeno u više oblasti primene, u okviru liberalnog modela ograničeno se razvijalo u politici aktivacije usled dominacije *workfare* strategije aktiviranja. Opredeljenost ka redukovanju transfernih davanja po osnovu nezaposlenosti započela je 90-ih godina putem realizacije New Deal programa za više grupa vulnerabilnih populacija na tržištu rada. Ovi programi su bili različiti u odnosu na one u nordijskim državama, jer su podrazumevali subvencionisano zapošljavanje i pomoć prilikom traženja posla, dok su programi profesionalne obuke i obrazovanja bili slabije zastupljeni. Program *Train to Gain* 2006. godine uveden je sa ciljevima ublažavanja posledica pređašnje politike aktivacije koja je imala za ishod radnu snagu sa niskim stepenom kvalifikacija i kreiranja programa stručne obuke i pripravnštva (Van Kersbergen i Hemerijck, 2012). Od početka 90-ih godina prošlog veka do 2010. godine, laburisti povećavaju socijalne rashode za obrazovanje i negu u ranom detinjstvu, kao i za tzv. „*Working Families Tax Credit*“ za porodice sa niskim primanjima, dok se nakon 2010. godine ovi programi reformišu u pravcu smanjenja iznosa naknada i restrukturiranja prava (Van Kersbergen, 2014). Od 1997. godine u Ujedinjenom Kraljevstvu socijalno ulaganje u okviru politika podrške porodici podrazumevalo je: proširenje trajanja prava na porodiljsko odustvo sa 14 nedelja na 12 meseci, ustanovljavanje prava na neplaćeno roditeljsko odsustvo u trajanju od 13 nedelja, pravo roditelja dece mlađe od šest godina da zahtevaju fleksibilnije uslove rada od poslodavca, obavezu lokalnih samouprava da garantuju pristup besplatnom korišćenju vrtića za trogodišnju i četvrogodišnju decu (Morgan, 2009). U okviru preduzetih mera štednje poslednjih godina u Ujedinjenom Kraljevstvu budžet za novčane beneficije iz programa podrške porodicama sa decom je smanjen za jednu milijardu funti u 2014/15. godini, dok se prava iz podrške minimalnom prihodu reformišu za same roditelje čija deca imaju više od 5 godina tako što se uslovljava dobijanje naknade iz programa naknada za zapošljavanje i podršku (Employment and Support Allowance) i programa naknada za tražioce posla (Job Seekers Allowance) aktivnim

traženjem zaposlenja (Van Kresbergen, 2014). Pored toga, politika socijalnog ulaganja je prisutna kroz targetirane programe za mlade za započinjanje sopstvenog biznisa i ublažavanje kriterijuma za pristup programu „*Working Tax Credit*“ (Van Kersbergen, 2014).

U korporativnom modelu koncept socijalnog ulaganja je izazvao različite kontroverze. Opređenost ka obezbeđivanju tradicionalnih rizika i niskom stepenu defamilijarizacije činila je osnovnu odrednicu ovog modela, dok se početkom 21. veka javlja potreba da se žene uključe u tržište rada i obezbedi usklađivanje između porodičnih i profesionalnih obaveza. Potpuna implementacija politike fleksigurnosti nije bila opcija jer programi aktivacije nisu mogli dovesti u vezu sa postojećim sistemom socijalnog osiguranja. Reforma programa za nezaposlene u okviru Hartz IV reformi iz 2005. godine razrešila je ovaj sukob pošto se programi za nezaposlene od tada finansiraju iz poreza i usko su povezani sa programima podrške minimalnom prihodu (Mihajlović Babić, 2018). Socijalno ulaganje u porodične politike u korporativnim režimima blagostanja se kontinuirano uvećavalo od 80-ih godina do danas, dok su se početkom 90-ih utrostručila izdvajanja za beneficije u naturi, a u prvoj dekadi 21. veka su se uvećala izdvajanja i za roditeljsko odustvo u Nemačkoj (Morgan, 2009). Kao i u zemljama liberalnog modela, početni koraci u ostvarivanju obrazovanja i nege u ranom detinjstvu morali su biti podstaknuti garancijama države i lokalnih vlasti za pristup ovim uslugama za decu u najranijem uzrastu, što je regulisano propisima za proširenje usluge dnevnog boravka (*Tagesbetreuungsbaugesetz*) iz 2004. i Zakonom o nezi dece iz 2008. godine (*Kinderförderungsgesetz*). U Nemačkoj je reformski paket od 2010. godine podrazumevao smanjenje iznosa naknada za podršku porodici, dok su mere socijalnog ulaganja zabeležene kroz ulaganje u obrazovanje i aktivacione mere, kao i mere za privlačenje visokokvalifikovanih radnika iz inostranstva (Van Kersbergen, 2014). Doslednost korporativnom modelu u Nemačkoj je potvrđena razvijanjem programa subvencionisanih od države u periodu ekonomske krize koji su imali za cilj očuvanje radnih mesta (tripartitni sporazum o kratkotrajnoj nezaposlenosti i program očuvanja zaposlenja kvalifikovanih radnika).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Kako je koncept socijalnog ulaganja u poslednjih nekoliko godina dospelo sa margina u centar sociopolitičkih rasprava, došlo je do pojave značajnog talasa kritičkih studija koje su u naučnim debatama ukazale na izvesna ograničenja samog koncepta. Naime, koncept socijalnog ulaganja nosi sa sobom i određen broj neodoumica i kontroverzi koje se tiču kako samog koncepta, tako i njegove implementacije, odnosno efekata konkretnih politika koje iz njega proizilaze. Kritičari izražavaju opravdanu zabrinutost u odnosu na neka od očekivanja koja su stavljena pred ovaj koncept, naročito u svetlu aktuelnih ekonomskih i društvenih posledica ekonomske krize - pojave masovne nezaposlenosti i porasta nejednakosti. Navodi kritičara kreću se od toga da je sam koncept pokazao ozbiljna ograničenja po pitanju smanjenja socijalnih nejednakosti i zaštite vulnerabilnih društvenih skupina – tzv. „paradoks države socijalnog ulaganja“ (Cantillon, 2011; Cantillon i Van Lancker, 2013), pa sve do navoda feministkinja i teoretičara roda da je koncept socijalnog ulaganja doprineo instrumentalizaciji politike rodne ravnopravnosti, budući da je povećanje ženske participacije na tržištu rada bilo isključivo ekonomski motivisano (Jenson 2009; Saraceno 2015). I pored iznetih prigovora, nesumnjivo je da se koncept socijalnog ulaganja nametnuo kao operativna politička paradigma, čije se „prevođenje“ u konkretne politike pokazalo prilično uspešnim. U svetu u kome dominira štednja, koncept socijalnog ulaganja, sa stanovišta socijalne pravde, predstavlja privlačnu strategiju za redizajniranje savremene socijalne politike.

Zaokret ka konceptu socijalnog ulaganja uz razmatranje primene politike socijalnog ulaganja u evropskim državama upućuje na neke ključne zaključke. Prvo, socijalno ulaganje je prisutno u svim režimima blagostanja poslednjih decenija, dok je fokus na pojedinim segmentima politika i instrumentima određen karakteristikama režima blagostanja, odnosno povezan sa ciljevima ovih modela. Drugo, smatra se da je došlo do sužavanja politika socijalnog ulaganja od ekonomske krize, uprkos tome što je socijalno ulaganje visoko postavljeno na socijalnoj agendi Evropske unije. Evaluativne studije o primeni koncepta socijalnog ulaganja pružile ocenu efekata njegove primene, sa pokretanjem ključnog pitanja “da li se dogodila trampa između strategija socijalnog ulaganja koje podstiču rast zapošljavanja i redistributivnih politika koje ublažavaju nejednakost?” (Van Kersbergen i Hemerijck, 2012).

LITERATURA

- Bonoli, G. (2007). Time matters: Postindustrialization, new social risks, and welfare state adaptation in advanced industrial democracies. *Comparative Political Studies*. 40(5), pp. 495-520.
- Bonoli, G. (2009). Varieties of social investment in labour market policy (pp. 55-66). In: N. Morel, B. Palier and J. Palme (eds), *What Future for Social Investment?*, Stockholm: Institute for Future Studies.
- Bonoli, G. (2012). Active labour market policy and social investment: a changing relationship. (pp. 181-204). In: N. Morel, B. Palier and J. Palme (eds.). *Towards a Social Investment Welfare State? Ideas, Policies and Challenges*, Bristol: Policy Press.
- Bonoli, G. (2013). *The Origins of Active Social Policy: Labour Market and childcare policies in a comparative perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Cantillon, B. (2011). The paradox of the social investment state: Growth, employment and poverty in the Lisbon era. *Journal of European Social Policy*. 21 (5), pp. 432–49.
- Cantillon, B., Van Lancker, W. (2013). Three Shortcomings of the Social Investment Perspective. *Social Policy and Society*. 12(4). pp. 553–564.
- De Deken, J. (2014). Identifying the skeleton of the social investment state: defining and measuring patterns of social policy change on the basis of expenditure data (pp. 260-285). In: B. Cantillon, F. Vandebrouck (eds) *Reconciling Work and Poverty Reduction: How Successful are European Welfare States?* Oxford: Oxford University Press.
- Deeming, C., Smyth, P. (2015). Social Investment after Neoliberalism: Policy Paradigms and Political Platforms. *Journal of Social Policy*, 44(2), pp. 297-318.
- Diamond, P., Lodge, G. (2013). *European Welfare States after the Crisis: Changing Public Attitudes*. Preuzeto 29. septembra 2018. godine, <http://www.policy-network.net/publications/4320/European-Welfare-States-after-the-Crisis>.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.

- Esping-Andersen, G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford and New York, Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G. (2002). Towards the Good Society Once Again? (pp. 1-25). In: G. Esping-Andersen, D. Gallie, A. Hemerijck and J. Myles, (eds.) *Why we need a new welfare state*. Oxford: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G., D. Gallie, A. Hemerijck and J. Myles, (2002). *Why we Need a New Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- Garritzmann, J.L., Haeusermann, S., Palier, B., Zollinger, C. (2017). *WoPSI - the World Politics of Social Investment: An international research project to explain variance in social investment agendas and social investment reforms across countries and world regions*. LIEPP Working Paper, n°64, March 2017.
- Häusermann, S. (2012). *The Politics of Old and New Social Policies* (pp. 111-132). In: Bonoli, Giuliano; Natali, David. *The Politics of the New Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- Hemerijck, A. (2007). *Joining Forces for Social Europe. Reasserting the Lisbon Imperative of “Double Engagement” and More*. Lecture to the Conference Joining Forces for a Social Europe, organized under the German Presidency of the European Union, Nuremburg, 8–9 February.
- Hemerijck, A. (2008). *Welfare Recalibration as Social Learning*. Paper given at the ESPAnet Doctoral Researcher Workshop „The Politics of Recalibration: Welfare Reforms in the Wider Europe“, 5–7 June 2008. University of Bologna, Bologna, Italy.
- Hemerijck, A. (2012). Two or Three Waves of Welfare State Transformation? (pp. 33–60). In: N. Morel, B. Palier, J. Palme (eds) *Towards a Social Investment Welfare State? Ideas, Policies and Challenges*. Bristol: Policy Press.
- Hemerijck, A. (2015). The Quiet Paradigm Revolution of Social Investment. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*. 22(2), pp. 242–256.
- Hemerijck, A., Knapen, B., Van Doorne, E. (2009). *Aftershocks: Economic Crisis and Institutional Choice*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

- Jenson, J. (2009). Lost in translation. The Social Investment Perspective and Gender Equality. *Social Politics*. 16 (4), pp. 446–83.
- Jenson, J. (2012). Redesigning Citizenship Regimes after Neoliberalism: *Moving towards Social Investment* (pp. 61–87). In: N. Morel, B. Palier, J. Palme (eds) *Towards a Social Investment Welfare State? Ideas, Policies and Challenges*. Bristol: Policy Press.
- Jenson, J. (2010). Diffusing Ideas for after Neoliberalism: The Social Investment Perspective in Europe and Latin America. *Global Social Policy*. 10(1), pp. 59–84.
- Mihajlović Babić, S. (2018). Politike aktivacije u funkciji neoliberalizacije socijalnih prava u Evropi nakon ekonomske krize. *Srpska politička misao*, 59(1), str. 59-73.
- Morel, N., Palier, B., Palme, J. (2012). *Towards a social investment welfare state? Ideas, policies and challenges*. Bristol: The Policy Press.
- Morgan, K. (2009). Child Care and the Social Investment Model: Political Conditions for Reform (pp. 45-53). In: N. Morel, B. Palier and J. Palme (eds), *What Future for Social Investment?*, Stockholm: Institute for Future Studies.
- NOSOSCO - Nordic Social Statistical Committee (2017). *Social Protection in the Nordic Countries 2015/2016: Scope, Expenditure and Financing Revised*. Copenhagen: Nordic Social Statistical Committee.
- Nygård, M., Kuisma, M., Krüger, N. & Campbell-Barr, V. (2015). Investing in our future? The influence of social investment ideas on family policy discourses in Finland, Germany and the UK. Ingår i Korkut, In. Mahendran, K. & Bucken-Knapp, G. (eds.), *Discursive Governance in Politics, Policy, and the Public Sphere*. London: Palgrave (forthcoming).
- Pierson, P. (2002). Coping with permanent austerity: Welfare state restructuring in affluent democracies. *Revue française de sociologie*, 43(2), pp. 369-406.
- Pochet, P., Degryse, C. (2012). The Programmed Dismantling of the European Social Model. *Intereconomics*, 47 (4), pp. 212–217.

- Saraceno, C. (2015). A critical look to the social investment approach from a gender perspective. *Social Politics*, 22 (2), pp. 257–69.
- Sarfati, H. (2003). Welfare and labour market reforms: a new framework for social dialogue and collective bargaining? *European Journal of Industrial Relations*, 9(3), pp. 265-282.
- Van Kersbergen, K., Hemerijck, A. (2012). Two Decades of Change in Europe: The Emergence of the Social Investment State. *Journal of Social Policy*, 41(3), pp. 475-492.
- Van Kersbergen, K., Vis, B., Hemerijck, A. (2014). The Great Recession and Welfare State Reform: Is Retrenchment Really the Only Game Left in Town? *Social policy & Administration*, 48(7), pp. 883-904.
- Vandenbroucke, F., Hemerijck, A., Palier, B. (2011). *The EU needs a social investment pact*. Observatoire Social Européen Paper Series, Opinion Paper, 5.
- Vis, B. (2011). Under which conditions does spending on active labour market policies increase? An fsQCA analysis of 53 governments between 1985 and 2003. *European Political Science Review*, 3(2), pp. 229-252.

REDEFINING CONTEMPORARY SOCIAL POLICY – SOCIAL INVESTMENT SHIFT

Summary

Over the past twenty years, the process of reforming national social policies in Europe has been marked by the debate on the possibility of social welfare provision, i.e. „welfare sustainability“ in the context of radical demographic changes, budget constraints and increasingly neoliberal demands for reducing the role of the state. In the context of current social policy debates, the traditional welfare state is unable to respond to the economic, social and demographic changes that have taken place in contemporary societies, since deindustrialization, rising unemployment, population ageing and globalization have limited, to a considerable extent, the ability of the state to meet the needs of its citizens through comprehensive social policy measures. In this regard, there are growing demands that traditional welfare state, with its focus on consumption, income transfers and welfare recipients passivation, should be replaced by the „new welfare state“ – social investment state. A shift to social investment state is reflected in the changing focus of contemporary social policy – from compensation programs to social investment, i.e. human capital investment. This approach implies that national social policies are oriented towards „preparing“ individuals, families and society in general for the various social and economic risks that they may be facing, instead of „repairing“ its consequences (Morel et al., 2012). Beside outlining and analyzing the concept itself, the aim of this paper is to show the extent to which social investment shift is made in the contemporary social policy, as well as in which policy areas its impact is most evident.

Key words: *social policy, welfare state, social investment concept, new social risks.*

Natasha Bogoevska¹
Suncica Dimitrijoska²

CHANGES IN THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Summary

The process of creating public policies in the social protection inevitably changes the quality of life of citizens and society. The effectiveness of public policy is reflected in reliance on policy makers on the three most important resources: the legislative framework, human capacities and financial resources.

In the past twenty years, the Republic of Macedonia has been continuously implementing reforms in the social protection system. The changes have been caused by the needs for responding to the social challenges that society is facing as result of transitional processes, guided by the experience and practice of the developed European social states. Strategic documents set out the development of social protection system with the specific aim of improved delivery of social services. Providing quality services, inter alia, involves the provision of efficient system of expert support, supervision and inspection, a change in the organization of the work of Centers for social work and the introduction of new methods of work. The change of the social protection actors is one of the most discussed topics in professional debates for development of the institutional framework of the social protection system in the Republic of Macedonia. Decentralization and pluralization of social protection is necessary to ensure the availability of social services in an efficient, economical and rational manner to all persons with social-protection needs. The positive effects of decentralization and pluralization in the social protection system will be evident primarily in promoting delivery of

---

1 Associate professor, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Faculty of Philosophy, Institute of Social Work and Social Policy, Macedonia.

natasa.bogoevska@zf.ukim.edu.mk

2 Full professor, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Faculty of Philosophy, Institute of Social Work and Social Policy, Macedonia.

suncica.dimitrijoska@zf.ukim.edu.mk

social services, by involving various stakeholders and citizen participation in the creation of local programs, to make the services available to most of the population, to be closer to the beneficiaries and tailored to their needs.

This paper gives an overview on the development of the social protection system in the Republic of Macedonia, legal regulations and implementation weaknesses, as well as the current challenges and directions for promotion of the social protection function of the state.

Key words: *social protection, reforms, social services, legislation, institutions.*

INTRODUCTION: LOCAL CONTEXT AND LEGAL FRAMEWORK OF THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM

The processes of the transformation of the political and economic systems in the Republic of Macedonia began in the early nineties of the last century. The implementation of new policies and programs in all fields, especially in the economic sector, was followed by a range of social consequences and negative effects for the citizens of Macedonia. The period of transition affected the accumulation of social problems, including those with most thorough consequences, such as an increase in the unemployment rate, poverty of the households and decreased living standard. All that fostered a rising necessity for social action regarding the state which was obligated to respond to the newly arising social needs of the citizens.

In accordance with the Constitution, the Republic of Macedonia, proclaims itself as a social state in which the citizens can benefit their social rights stated in the fundamental international documents. Accordingly, the new reality pursued the engagement of systematic measures for the creation of a new legal and institutional system of social protection which would ensure social security in conditions of high turbulences in everyday life. In addition, the obtained analyses demonstrated the real risk of demotion of the states' social image along with the development of the market reforms.

In the years after the country declared independence, the emphasis was placed on the political affirmation of the state, building democratic capacity of the society and macro-economic stabilization of the economy. In that environment, the state was confronted with a range of challenges

and the necessity of reforms in every field. The challenge in the social sphere imposed the creation of a stable normative frame and professional administrative structure through the implementation of international standards in this area, as well as respecting the local specifics and traditions. The adoption of the Law on Family in 1992 set up the family-legal ground which ensured systematic regulation of issues with regards to marriage and family. The Program for Socially Endangered Population passed in 1992, enabled the introduction of social protection allowances for vulnerable families whose overall income was below the level of decent standard of living. The highest level of protection covered the most fundamental needs of an average four-member family through individual cash allowances for every family member.

This scheme generated absurd results in working, de-stimulating and unjustified redistribution of value per family. This raised a debate related to the effectiveness and the efficiency of the social policy measures and instruments, which resulted in the modification of the policy focus: from a traditional care policy to the question of the poverty limit. The establishment of the national poverty threshold in 1996 employed the conditions for regulation of the social policy from the macro-economic aspect. The Law on Social Protection, as a systematic law which regulates this field, was passed for the first time in 1997, and since then, it has been frequently modified. With the adoption of the Law on Child Protection in 2000, the social protection measures expanded and thus enabled the establishment of the system of services for child allowance, protection and recreation.

The reform process in the area of social protection was intensified in 2003 with the adoption of certain legislative initiatives supported by the changes in policy planning and management. The main innovation was the introduction of several principles in terms of functioning of the public social protection plans: decentralization, deinstitutionalization, and pluralism. That imposed the need for a wider reorientation of the national social security schemes in direction of ensuring employment, meeting priority needs and social inclusion.

In June 2009, a new Law on Social Protection was enacted which ensured redefinition of social rights, in order to ensure standardization of conditions and procedures in achieving social benefits, and improved targeting of the most endangered categories of social rights beneficiaries. The normative activities were followed by strengthened institutional capacities for delivery of social services and implementation of several

projects on infrastructure and improvement of the proficiency of the Centers for Social Work. Furthermore, the employees in social institutions were included in a variety of trainings for raising the level of professional knowledge.³

LEGISLATIVE RESPONSE TO THE ECONOMIC CRISIS⁴

The global financial and economic crisis present since 2008 has triggered an additional set of welfare state challenges, such as demographic aging, atypical employments, social damping, etc., thus aggravating challenges already generated from the mid-90s onwards. The impact of the global economic crisis in Macedonia not only complemented these new challenges, but also reinforced previous existing national impediments, such as the large informal economy, the growth of unemployment and the low living standard. The effects of these challenges can be seen in the growth of categories of socially vulnerable population, but also in the change of social policy and social work trajectory and priorities.

Since the beginning of the crisis (end of 2008), the government has adopted five packages of anti-crisis measures. These measures were targeted towards general improvement of investments and protection of national products, and also included measures in the fields of construction and housing. The first two packages, adopted in the period November-December 2008, mainly focused on writing off the debts of insolvent companies and announced plans to invest eight billion euros in public works. However, all these measures were not targeted towards the real losers in the economic crisis, implying that their effect was negligible. The third 'anti-crises' package, announced after the elections in April 2009, focused on more realistic measures. This package included: 1) budget rebalance, which was cut by 9% and adjusted according to the macro-economic projections of 1% GDP growth and 1% inflation rate for 2009; 2) credit support for firms and enterprises, through the European Investment Bank amounting to 100 million euros; and 3) additional measures supporting firms and enterprises, including measures for

---

3 See more in: Bogoevska, N. and Jovanovska, B. 2010. Reform of the social protection system in the Republic of Macedonia. In: Georgeta Rata (ed.) Social sciences and humanities: between theory and practice, London: Cambridge Scholar Publishing

4 This part is explained more in detail in: Gerovska.-Mitev, M. and Dimitrijoska, S. 2013. Social policy and social work in the economic crisis times in the Republic of Macedonia. In: Ljetopis socijalnog rada, 20(1) Zagreb: Pravni fakultet, Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada.

simplifying the export of goods, reduction of costs, etc. As in the case of the previous package, this one also did not include any direct social measures, nor did the announced economic measures have any indirect impact on the most vulnerable groups in the society.

The first specific social anti-crisis measures directed towards vulnerable groups were announced in the beginning of September 2009, when the Government decided to adopt an Energy Poverty Action Plan. This measure provided each month a direct financial support to the most vulnerable population (recipients of social financial assistance), who cannot regularly pay the constantly increasing electricity bills.

The second anti-crisis measure with a direct social impact was announced a few days after the Energy Poverty Action Plan. The measure called “SOS shops” involved government subsidies to beneficiaries of permanent financial assistance for the procurement of products with a 30% discount. These shops were initially planned to be opened only in Skopje, and potentially in other cities depending on the interest of relevant businesses. Social assistance beneficiaries could buy discounted products up to the amount of social assistance they receive, but not more than MKD 5,000 (EUR 81) per month. This measure was planned to include around 15,000 households that are beneficiaries of permanent financial assistance. Since there was very little interest among shop owners, the »SOS shops« project was gradually stopped. More targeted aspects of the anti-crisis measures were those in the field of agriculture, one of which is directed at the unemployed (giving state-owned arable land for productive use to the unemployed living in rural places). This measure is supposed to serve as an incentive to reduce rural unemployment, however its effectiveness is hindered due to the lack of other incentives, such as training for the rural unemployed, or additional financial support for the unemployed to be able to work on the agricultural land. The last package of socio-economic measures, introduced by the government in early June 2012, was aimed, among other things, to support the living standard, costs, and employment opportunities for the most socially vulnerable population. Among others, they included: (i) employment (ii) increase in anti-crisis social benefits: increase of the energy poverty subsidy from MKD 600 to MKD 700 (from EUR 9.83 to EUR 11.47) per person (household) monthly; as well as (iii) support for children living in socially vulnerable families: a paid 7-day summer/winter vacation for children at the age between 10 and 13; and vouchers for computers for students in socially vulnerable families (social assistance beneficiaries, children without parents and parental care).

Taking in consideration the practical problems in the implementation of some of these measures (which existed in the past, i.e. the subsidy for energy consumption), it may be said that they represent only a negligible response to the growing social and economic inequalities and exclusion in the country. Also, it can be concluded that most of these measures are not a result of any systematic monitoring of the crisis, but rather extracted from the ongoing projects or plans previously envisaged by the Government. In closing, it may be concluded that the governmental response to the global economic crisis was not directly targeted towards the main “losers” in this process. The undertaken measures were rarely focused on individuals or regions that were directly affected by the crisis. Even those few focused on the unemployed and other vulnerable groups were not created on basis of comprehensive crisis assessments.

MAIN REFORM PROCESSES IN SOCIAL SERVICES DELIVERY

In Macedonia, reform processes within the system of social protection include: pluralization (welfare mix), decentralization and deinstitutionalization (Law on Social Welfare, 2004). Although they have been instituted since the mid-2000, their realization has been particularly enforced during the period of the economic crisis. These processes focus on reduction of the central role of the state and introduction of more significant participation of local units and civil society, as well as more flexible non-institutional types of social provision.

Decentralization of Social Services Delivery

The process of social protection decentralization in the Republic of Macedonia was initiated with the adoption of the Law on Local Self-Government, which enabled municipalities, the City of Skopje and the municipalities of the City of Skopje, competences in the area of social protection. The Law on Social Protection from 2009 stipulates an obligation for the municipalities to adopt programs for social protection needs of the citizens, in accordance with the national strategic directions for the development of social protection. The municipalities provide the realization of social protection through non-residential and residential forms of social protection, housing and raising the awareness of the population for the needs of providing social protection. In order to achieve common interests and to perform joint affairs within the competence,

they can merge funds and form joint public services. The cooperation is regulated by the Law on Inter Municipal Cooperation.

In practice, municipalities face several risks. They are not included in the continuous direct delivery of social services for the local inhabitants. Also, there is lack of access to service delivery tailored to the specifics of each municipality. In case of limited financial resources for different competencies, municipalities do not recognize social problems as key issues of public interest of local importance. An additional problem is the financial instability of certain municipalities.

The state does not stipulate obligatory involvement of the municipalities in providing social protection rights and services, and on this basis the municipalities independently decide whether they will realize and finance social-protective activities on their territories. The disposition of the norm gives freedom to the municipality, the city of Skopje and the municipalities in the City of Skopje to be able to determine other rights and forms in the area of social protection, in accordance with the material possibilities and willingness to develop a social-protective activity. On the other hand, the state is not involved, nor is obliged to participate in financing social protection on the local level. From that aspect, Macedonia has the characteristics of a highly centralized state in which the MLSP, more precisely the Government manages the overall state budget intended for financing social protection.

Pluralization of Social Service Delivery

Pluralization enabled the provision of social services by local municipalities, but also private companies, associations of citizens as well as individuals. An association can perform certain social protection activities if it is registered for attainment of goals and tasks in the field of social protection. MLSP maintains a register of associations in the field of social protection. The Ministry participates in the provision of part of the funds for performing certain activities of social protection of the association on the basis of a public call (grant) under the conditions determined by the Law on Social Protection.

The analysis of the data on provided grants in the last three years, shows that only a small, insignificant part of the budget of the Ministry of Labor and Social Policy is allocated to associations for performing social protection activities. The lack of clear criteria for allocation of funds, the manner of selection of associations and separate amounts by associations, and the very nature of the grant as a financing mechanism, do not give a solid basis for more significant involvement of associations

in the implementation of social protection activities. On the contrary, annual funding creates uncertainty with the service providers in terms of sustainability and continuity of service provision, restricts greater investment in infrastructure and human resources, and provides opportunities for political and other influences and lobbying.

This model of registration and financing of associations was a good solution in the initial phase of the development of plural delivery of social services as a first step in bridging the gap between the existing needs for social services and the capacities of non-state social service providers. Data analysis confirms that grants, given their project-based and time-limited nature, are not effective mechanisms to support ongoing services. They can be used as mechanisms for support of innovative ideas and promotion of innovative services. Also, grants are more susceptible to budget cuts than other funding mechanisms. The analysis indicates that this solution has been outdated in the real circumstances and that conditions have been created for introducing a more complicated scheme for financing social services by non-state actors, which requires a change in the legislation.

INSTITUTIONAL CAPACITIES FOR SOCIAL PROTECTION ACTIVITIES

The Republic establishes the social protection system and enables its functioning, provides conditions and measures for performing social-protective activities. The carriers of social protection are the Republic, the municipality, the City of Skopje and the municipalities of the City of Skopje, based on their competencies, in accordance with the Law on Social Protection. Competent institutions in the system of social protection are: Ministry of Labor and Social Policy, the Institute for Social Activities, institutions for social protection, associations, religious communities, religious groups and their associations, and individuals under conditions determined by law.

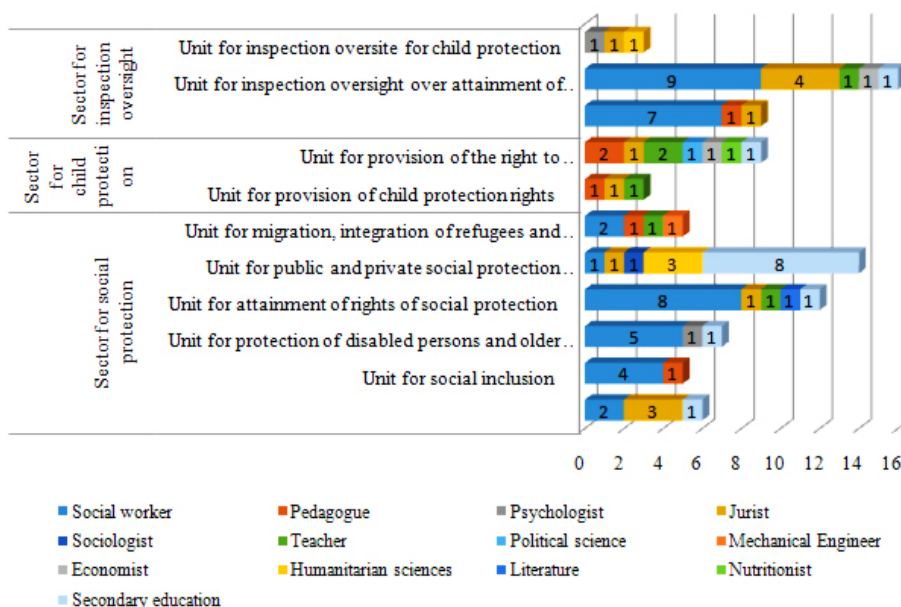
Ministry of Labor and Social Policy

The Ministry of Labor and Social Policy, within its competences, is obliged to provide the citizens with efficient and legal fulfillment of their constitutionally guaranteed rights. The organization, competencies and work of the Ministry of Labor and Social Policy, as a state administration body and as part of the executive government, is regulated by the Law on Organization and Work of the State Administration Bodies. Part of the

Ministry of Labor and Social Policy are: Agency for Veterans and War Invalids issues and the State Labor Inspectorate.

The Ministry has a total of 316 employed persons. Whereas, 525 employees are envisaged in the Act on Systematization of work assignments. From a total of 16 sectors, three are directly related to the performance of work in the social protection system: the social protection sector, the child protection sector and the sector for inspection oversight. These three sectors employ 89 people. The largest number of persons (49) are employed in the Sector for Social Protection, 11 of them are with secondary education. The type and level of education of some of the employed persons does not correspond to the needs and responsibilities foreseen as an obligation of the sectors in which they work. In the Sector for Social Protection, there is a need for the employment of persons possessing nomotechnical knowledge due to the need for strengthening the regulatory role of the MLSP and preparation of significant secondary regulation. Employment of persons with appropriate education and work experience is also needed in the Sector for Inspection Oversight. This is especially important in order to strengthen the inspection oversight and to create a stable and robust oversight mechanism, in a situation where the state will reduce its participation in providing social protection.

Chart 1: Number of employed persons in MLSP by sectors and profiles

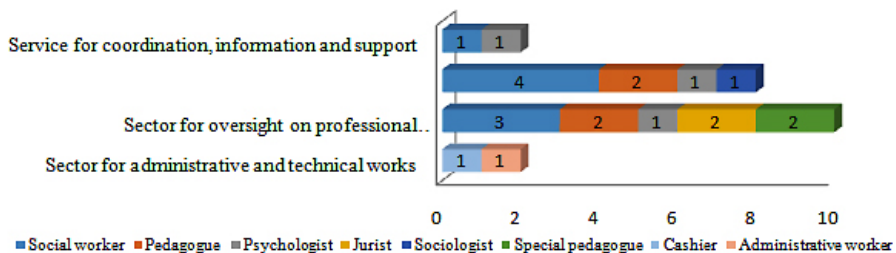

Source: Ministry of Labour and Social Policy, 2017

Institute for Social Activities

The Institute for Social Activities was founded as a public institution for studying social phenomena and problems and promoting social activities. The Institute provides professional assistance to social protection institutions, prepares the standards and norms for work, prepares methodological instructions for the work of professionals, oversees the professional work of the institutions for social protection and their employees, and performs other activities determined by law. The Institute for Social Activities gives, renews, continues and revokes licenses for the work of the professionals in public and private institutions for social protection. The work of the Institute for Social Activities is organized in four sectors, three of which carry out expert activities and one administrative and auxiliary-technical works. The total number of employed people is 22, 20 of which are professional workers and 2 are auxiliary-technical staff. The data on the number of employed persons shows a significant disproportion between the competencies of the ISA on the one hand and the small number of employees on the other.

Chart 2: Number of employees in ISAs per sector and profile

Source: *Institute for Social Activities, 2017*

Institutions for social protection

The Law on Social Protection regulates the manner and procedure for establishment, operation and termination of work of institutions for social protection as an organizational form for performing social protection activities. The provisions of the Law on Institutions have subsidiary application and are applied if not otherwise regulated by the Law on Social Protection.

Public and private institutions for social protection are established for the realization of the social protection system:

- A public institution for social protection is established by the Government in accordance with the need for social protection activity and with the network of public institutions. The municipality, the City of Skopje and the municipalities in the City of Skopje may establish a public institution based on an approval in accordance with the law, except for the Center for Social Work and a public institution for accommodation of children and youth with impaired behavior.

- A private institution for social protection may be established by a domestic and foreign legal or natural person, based on an approval, in accordance with the law. A domestic and foreign legal entity or a natural person cannot be a founder or co-founder of the Center for Social Work, an institution for accommodation of children and youth with upbringing social problems and institution for accommodation of children and youth with impaired behavior.

The existing legal framework regarding the status, rights and duties of the employees in the CSW is composed of the following four laws: Law on Administrative Servants, Law on Employees in the Public Sector, Law on Social Protection and general labor legislation. The legal provisions are unclear, difficult to apply, divided into several acts, do not correspond to the real situation and do not achieve the goals for which they were adopted. The legislation complicates the processes of human resources management and limits directors in social protection institutions to utilize available human capital. The practice, also, shows inconsistent application of provisions for employee's effect measurement. In that regard, it is proposed to simplify the legislation and make changes in the rating system and employees career advancement.

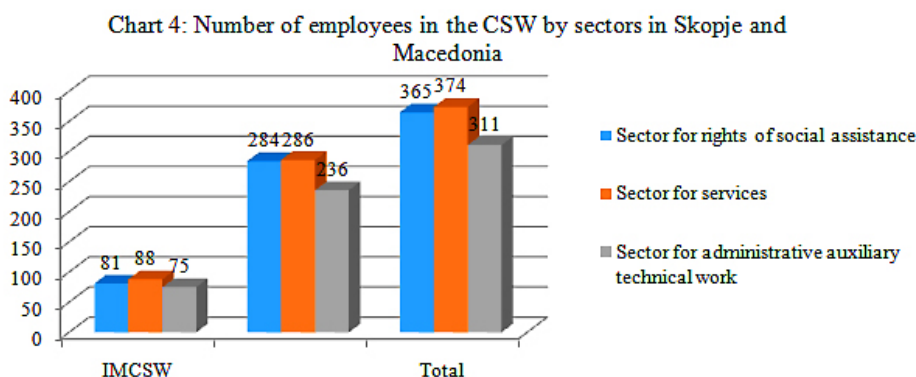
Center for Social Work

The Center for Social Work was established as a public institution with public authorizations for performing activities in the area of social protection. The center can be established on the territory of one or more municipalities. Within the scope of public authorizations, the Center performs the following activities: it decides on the rights of social protection, stipulated in the Law on Social Protection, decides on the rights determined by the Law on Child Protection, decides on financial assistance for persons with recognized refugee status and subsidiary protection, determined by the Law on Asylum and Temporary Protection, decides on issues determined by the family-legal regulations, acts on the matters within its competence determined by the criminal-legal

regulations, keeps records and collects documentation for beneficiaries of social and family-legal protection, for applied forms of social protection and performs other duties prescribed by law.

According to the Decision for determining the network of public institutions for social protection in the Republic of Macedonia there are 30 centers for social work. Seven of these centers were established as municipal centers for social work, while the remaining 23 cover the territory of two or more municipalities. With the acts of internal organization, all centers for social work, except for IMCSW Skopje, are organized in three sectors: the sector for the rights of financial assistance from social protection, the sector for social services and the sector for administrative and auxiliary-technical works. The IMCSW Skopje has a sector for financial assistance which is organized in units dispersed in all municipalities on the territory of the city of Skopje and sector for social services organized according to the category of users: children, adults and the older people, people with disabilities and services for marriage and family.

In the Centers for Social Work in Macedonia, there is a total of 1050 people employed, 806 of which are in the CSW through Macedonia and 244 in the IMCSW Skopje.

Source: Institute for Social Activities, 2017

Analyzed by sectors, the largest number of employees is in the sector for social services, a total of 374 people, 286 of which are employees in the centers throughout the Republic of Macedonia, and 88 in Skopje. There are insignificantly fewer employees in the sector for the rights to financial assistance, 365, 284 of which are employees in the CSWs in Macedonia

and 81 in Skopje. In the sector for administrative and auxiliary-technical works, a total of 311 people is employed, of whom 236 in the CSW through Macedonia, and 75 in the IMCSW Skopje.

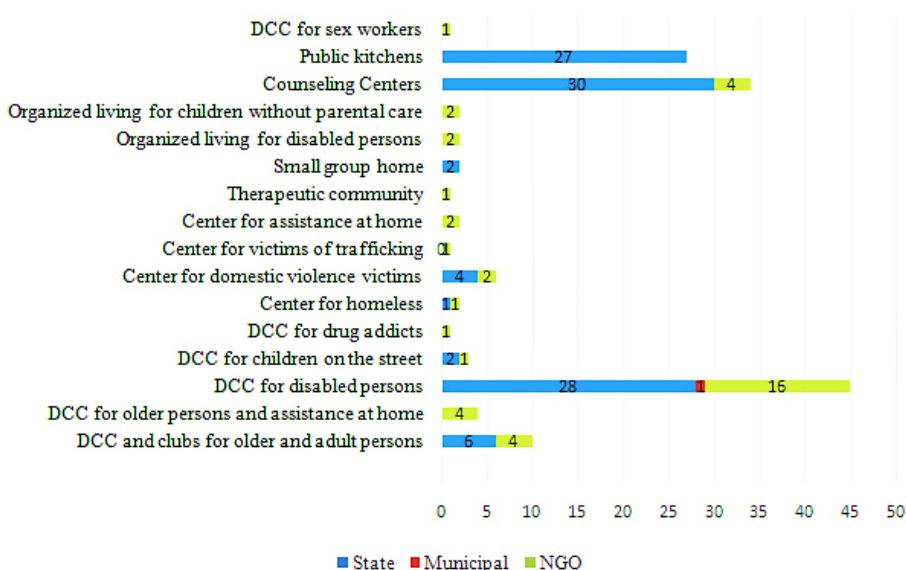
The analysis of the data related to the number of employed persons in the CSW indicates an uneven distribution in relation to the size of the covered area and the number of inhabitants. IMCSW Skopje has the largest number of employees, based on the real need in terms of the covered area. The situation with the other major centers in the Republic of Macedonia is similar. Smaller centers, on the other hand, face shortage of staff, which forces some employees to work in different sectors. In some small centers there is a lack of basic professional staff and staff from the neighboring CSW are borrowed.

Institutions for Non-Residential Protection

The services of non-residential character are provided by the state through the CSW and the non-governmental sector, most often through the opening of daycare centers for temporary protection. Municipalities participate in partial coverage of the costs of functioning of the DCC within the CSW and DCCs opened by associations.

There is a lack of community services for different categories of people, and the existing ones face certain weaknesses in their work.

Chart 5. Number and type of services for non-residential protection

Source: Ministry of Labour and Social Policy, 2017

According to the category users, most of the DCCs are established as a DCC for people with disabilities. There are also number of DCCs and clubs for adults and older people, some of which provide help at home. Part of the day-care centers for older people clubs do not have employees. Counseling centers were established in all CSW as organizational units of the CSW.

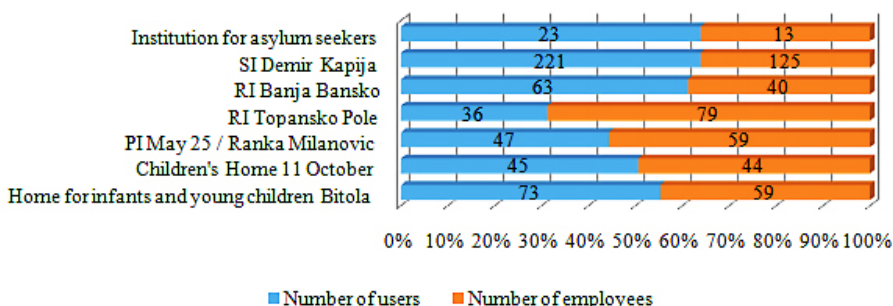
However, in most of the counseling centers there are no employed people, and most often, a client is sent to receive services from the same employee who referred him/her to obtain the services at the counseling center. There is one employed person in the Counseling Center in the ICSW Skopje. The same problem is faced by the Shelter Centers for victims of domestic violence established by the state. In 27 CSW, public kitchens are opened for clients of SFA and PFA. Most often, food is distributed at distribution points opened in kindergartens or employment centers. The service of organized living with support is provided for two categories: children without parents and parental care and people with intellectual disabilities. Two of the services are provided by associations which cover the costs from the state budget on basis of signed agreements with the MLSP. The non-governmental sector manages a shelter center for victims of domestic violence and a shelter center for victims of trafficking in human beings. Also, one association provides services in a day care center for drug addicts and a day care center for commercial sex workers.

Institutions for Residential Protection

All the IRP (except for older people) are established as state institutions for social protection. The review on the number of employees per institution indicates a large number of employees. In some institutions, the number of employees is even larger than the number of clients. At the same time, the institutions face a lack of professional staff, primarily due to inadequate employment that does not correspond to the needs of the workplace. This imposes the need for conducting a detailed analysis in terms of the efficiency and effectiveness of institutional protection, the calculation of the cost for provision of protection in the IRP and replacement with other forms of out-of-family protection with lower capacity or family care.

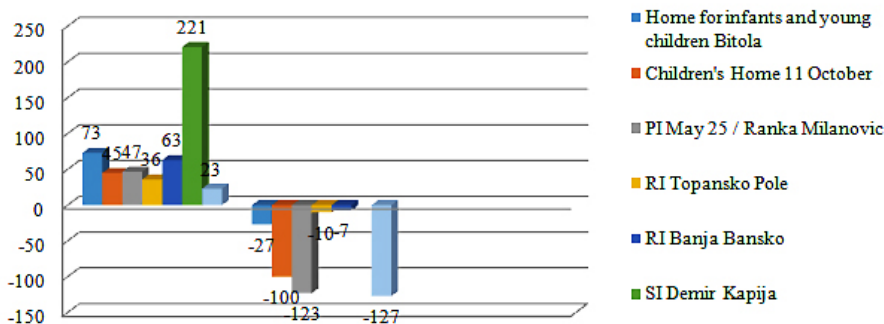
Chart 6: Institutions for residential protection by number of users and number of employees

Source: Ministry of Labour and Social Policy, 2017

The data analysis indicates the fact that there is unused capacity in the facilities that provide care for the clients. The greatest available capacity exists in the Children’s Home “11 October”, the institutions for accommodation of children with upbringing and social problems and impaired social behavior and in the institution for asylum seekers. On the other hand, the number of protected people in the Special Institution Demir Kapija exceeds the capacity for three persons. The question of quality, appropriateness of care and protection of clients is raised in all IRP. Also, protection of persons in terms of different categories and age within an institution is noted.

Chart 7: Number and type of social protection institutions according to used capacities

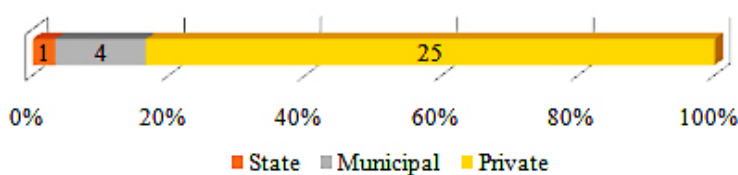

Source: Ministry of Labour and Social Policy, 2017

Considering the negative effects of protection in large, immense institutions, high costs for maintenance and staff, there is a necessity for transformation into smaller, more efficient and more rational forms of protection.

The institutions for older people indicate a different tendency. Most of them are private institutions with a fully used capacity. From the four municipal institutions for older people, three are transferred from the central level, and one is established by a municipality.

Chart 8: Number of homes for older persons according to the establishing rights

Source: Ministry of Labour and Social Policy, 2017

PROSPECTS

Guidelines for the reform activities are determined by the strategic goals of the Republic of Macedonia for creating a sustainable social protection system that should provide accessible and qualitative measures and services designed in accordance to the clients' needs at a local level. The main objective is adoption of the new text on the Law on Social Protection directed toward advancement of the social welfare system through an in-depth reform of the rights to financial assistance and social services, as well as introduction of improved solutions for the realization of the strategic determinations for decentralization, pluralization and deinstitutionalization of the social welfare system.

The main priorities foreseen by the state in the field of social protection are:

- Restructuring the institutional framework of the social protection system to separate the provision of the rights to financial assistance and provision of social services.

- Internal reorganization of social protection institutions for optimal utilization of available capacities and improvement of professional work.
- Professional work improvement in the direction of enhanced participation of beneficiaries, involvement in planning and decision making, strengthening and exploiting beneficiary's potentials.
- Redefining the financial assistance system in the direction of: improved targeting, more efficient administration and connecting with other systems, primarily with the system of employment.
- Increasing the quality of social services and creating conditions for reducing dependence on institutional protection by developing alternative forms of protection.
- Continuation of the processes of decentralization, pluralization and deinstitutionalization in social protection.

LITERATURE

- Bogoevska, N. (2017). *Analysis of the institutional framework of the social protection system in the Republic of Macedonia and proposals for legislative changes*, World Bank and MLSP, World Bank Project - Conditional Cash Transfers – Reform of the Social Protection System, Skopje (unpublished report).
- Bogoevska, N. and Jovanovska, B. (2010). Reform of the social protection system in the Republic of Macedonia. In: Georgeta Rata (ed.) *Social sciences and humanities: between theory and practice*, London: Cambridge Scholar Publishing.
- Gerovska-Mitev, M. and Dimitrijoska, S. (2013). Social policy and social work in the economic crisis times in the Republic of Macedonia. In: *Ljetopis socijalnog rada*, 20(1) Zagreb: Pravni fakultet, Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada.
- *Law on Social Protection* (Official Gazette of RM no. 79/09, 36/11, 51/11, 166/12, 15/13, 79/13, 164/13, 187/13, 38/14, 44/14, 116/14, 180/14, 33/15, 72/15, 104/15, 150/15, 173/15, 192/15, 30/16, 163/2017)

- *Family Law* (Official Gazette of RM no. 80/1992, 9/1996, 38/2004, 33/2006, 84/2008, 67/10, 156/10, 39/12, 44/12, 38/14, 115/14, 104/15, 150/2015)
- *Law on Child Protection* (Official Gazette of RM no. 98/2000, 17/2003, 65/2004, 113/2005, 98/2008, 107/2008, 83/2009, 156/2009, 51/11, 157/2011)
- *Law on Financing of Units of Local Self-Government* (Official Gazette of the Republic of Macedonia no. 61/04, 96/04, 67/07, 156/09, 47/11 и 192/15)
- *Law on Organization and Operation of the State Administration Bodies* (Official Gazette of RM no. 58/2000, 44/2002, 82/2008, 167/10, 51/2011)
- *Law on the City of Skopje* (Official Gazette of the Republic of Macedonia no. 55/2004, 158/2011)
- *Law on Institutions* (Official Gazette of the Republic of Macedonia no. 32/2005, 120/2005, 51/2011)
- *Law on Local Self-Government* (Official Gazette of RM no. 5/2002)
- *Law on Inter-Municipal Cooperation* (Official Gazette of RM no. 79/2009)
- *Law on Associations and Foundations* (Official Gazette of RM no. 52/10, 135/11, 55/16)
- *Law on games of chance and entertainment games* (Official Gazette of the Republic of Macedonia no. 24/2011, 51/2011, 53/2011, 132/2011, 148/2011, 74/2012, 171/2012, 27/14, 139/14, 61/2015, 154/2015, 23/2016, 178/2016)
- *Law on Balanced Regional Development* (Official Gazette of RM no. 63 /2007, 187 /2013, 43/2014, 215/ 2015)
- *Law on Employment of Invalid Persons* (Official Gazette of RM no. 44/2000, 16/2004, 62/2005, 113/2005, 29/2007, 88/2008, 161/2008, 99/2009, 136/2011, 129/15, 147/15, 27/16)
- *Law on Employment and Insurance in the Case of Unemployment* (Official Gazette of RM no. 37/97, 25/2000, 101/2000, 50/2001, 25/2003, 37/2004, 4/2005, 50/2006, 29/2007, 102/2008, 161/2008, 50/10, 88/10, 51/11, 11/12, 80/12, 114/12, 39/14, 44/14, 113/14, 56/15, 129/15, 147/15, 154/15, 27/16, 119/2016)

- *Law on Employees in the Public Sector* (Official Gazette of RM no. 27/2014, 199/2014, 27/2016)
- *Decision for determination of a network of public institutions in the Republic of Macedonia* (Official Gazette of the RM no.147/2008)
- *Rulebook on the manner and procedure for granting funds to associations of citizens for performing certain activities in the field of social protection* (Official Gazette of the RM no.24/2005, 38/2007)
- *Rulebook on the form, content and manner of keeping a register of associations of citizens in the field of social protection* (Official Gazette of RM no.10/2005)
- *National Program for the Development of Social Protection 2011-2021*, Government of the Republic of Macedonia, (2010).
- *National Deinstitutionalization Strategy 2008-2018*, Government of the Republic of Macedonia, (2008).

PROMJENE U SISTEMU SOCIJALNE ZAŠTITE U REPUBLICI MAKEDONIJI

Sažetak

Proces kreiranja javnih politika u socijalnoj sferi neminovno mijenja kvalitet života građana i društva u cjelini. Efektivnost javnih politika najbolje se ogleda u oslanjanju njihovih kreatora na tri najznačajnija resursa: zakonodavni okvir, ljudske kapacitete i finansijske resurse.

Republika Makedonija u posljednjih dvadeset godina kontinuirano sprovodi reforme u sistemu socijalne zaštite. Promjene su izazvane potrebama za odgovorom na socijalne izazove s kojima se suočava društvo, kao rezultatom tranzicijskih procesa, a vođenim iskustvom i praksom razvijenih evropskih socijalnih država. Strateškim dokumentima zacrtan je razvoj sistema socijalne zaštite, s posebnim ciljem da se ostvari unapređenje kvalitete usluga. Obezbjedivanje kvalitetnih usluga, između ostalog, podrazumijeva obezbjeđivanje efikasnog sistema stručne podrške, supervizije i inspekcije, promjenu u organizaciji rada centara za socijalni rad i uvođenje novih metoda rada. Promjena aktera socijalne zaštite predstavlja jednu od najrazmatranijih tema u javnim i stručnim debatama za razvoj institucionalnog okvira sistema socijalne zaštite u Republici Makedoniji. Decentralizacija i pluralizacija socijalne zaštite je neophodna kako bi se na efikasan, ekonomičan i racionalan način obezbijedila dostupnost socijalnih usluga svima kojima je takva pomoć potrebna. Pozitivni efekti decentralizacije i pluralizacije u sistemu socijalne zaštite bit će vidljivi, prije svega, u razvoju pružanja usluga, putem uključivanja različitih aktera i učešća građana u kreiranju lokalnih programa, kako bi usluge postale dostupne što većem dijelu populacije, bile bliže korisniku i prilagođene njegovim potrebama.

Ovoj rad daje prikaz razvoja sistema socijalne zaštite u Republici Makedoniji, zakonsku regulativu i implementacijske slabosti, kao i aktuelne izazove i pravce za unapređenje socijalno-zaštitne funkcije države.

Ključne riječi: *socijalna zaštita, reforme, socijalne usluge, zakonodavstvo, institucije.*

Nedreta Šerić¹
Anida Dudić²

PERCEPCIJA SOCIJALNOG RADA U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak

Socijalni rad u Bosni i Hercegovini pojavio se kao odgovor na društvenu krizu i nagomilane socijalne probleme. Industrijalizacija, urbanizacija i migracije zahtijevale su stručnu intervenciju te ujedno bile i glavni razlozi za uvođenje socijalnog rada kao profesionalne djelatnosti. Iako je prošlo 60 godina od profesionalizacije socijalnog rada u Bosni i Hercegovini i njegove primjene u praksi, još uvijek postoje mnogi ograničavajući faktori koji negativno utiču na društveni položaj i status socijalnog rada. S obzirom na prethodno navedeno, bilo je značajno ispitati stavove socijalnih radnika i studenata o socijalnom radu, faktorima koji utiču na društveni položaj ali i o krizi koja neminovno određuje budućnost socijalnog rada. U istraživanju je učestvovalo 270 ispitanika. Putem anketnog upitnika ispitano je 115 socijalnih radnika i 155 studenata prvog i drugog ciklusa Odsjeka za socijalni rad Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Polustrukturirani intervju obavljen je sa socijalnim radnicima (N=6). Posredstvom intervjuja trebao se dobiti širi uvid u stavove stručnjaka, socijalnih radnika o problemima s kojima se suočava socijalni rad u Bosni i Hercegovini. Rezultati istraživanja su pokazali da socijalni rad u našem društvu još nije dobio mjesto koje zaslužuje. Evidentno je izrazito nezadovoljstvo položajem socijalnog rada koji se u naučno-stručnom diskursu percipira na margini, višegodišnjem raskršću i uglavnom „usidren u socijalnoj zaštiti“. Identificirani su direktni i indirektni faktori koji utiču na percepciju socijalnog rada, te je ukazano na potrebu sistemskog rada na uklanjanju faktora degradacije.

---

1 Docentica, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka, Odsjek za socijalni rad,
Dqupc 'K'J gt egi qxlpc=nedreta.seric@fjn.unsa.ba

2 Aistentica, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka, Odsjek za socijalni rad,
Bosna i Hercegovina; anida.dudic@fjn.unsa.ba

Konstatirano je da ograničene mogućnosti djelovanja otežavaju socijalnim radnicima da budu u praksi istinski socijalni radnici, odani profesionalnom identitetu i etici socijalnog rada. Važan rezultat istraživanja upućuje da u pogledu vrednovanja, poštovanja i uvažavanja socijalnog rada, socijalni radnici treba da budu prepoznati i u javnosti, kroz lično zalaganje i korištenje medijskog prostora u informiranju javnosti o svom radu.

Ključne riječi: *percepcija, socijalni rad, kriza socijalnog rada, društveni položaj, degradacija, redukcionizam.*

UVOD

Socijalni rad u Bosni i Hercegovini je u kontinuitetu pod uticajem višegodišnje kompleksne društvene, ekonomske, političke ali i aksiološke krize, čije posljedice dovode do porasta stanja socijalne potrebe, socijalnih problema i sociopatoloških pojava. Međutim, socijalni rad u 21. stoljeću, čak i u onim zemljama sa stoljetnom tradicijom prati „visok stepen neizvjesnosti i nesigurnosti“ (Lorenz, 2001: 17). I danas se u većini europskih zemalja socijalni rad nalazi u situacijama koje variraju od „preispitivanja, negacije i reafirmacije“ (Milosavljević, 1990). Bit kritičkog preispitivanja socijalnog rada Milosavljević fokusira na *nezadovoljstvo*. U tom kontekstu, Halmi (1994) detektira dvije vrste nezadovoljstva: nezadovoljstvo korisnika usluga socijalnog rada, ali i nezadovoljstvo samih socijalnih radnika.

Biti socijalni radnik u bosanskohercegovačkom društvu je veliki izazov jer socijalni radnici se među prvima suočavaju s brojnim posljedicama svih kriza, tranzicija i transformacija kroz koje prolazi društvo. Mogućnosti djelovanja socijalnih radnika, uprkos znanju, vještinama i kompetencijama, u današnjem sistemu su vrlo limitirane, a podrška od sistema nedostatna. Jedan od temeljnih izazova su i nove profesionalne odgovornosti socijalnih radnika koje ne prate finansijski, kadrovski, tehnički i drugi resursi. Socijalni rad u ekonomskom i političkom kontekstu nije atraktivan zbog percepcije socijalnog rada kao „tereta budžetima“. Davno je Hollstein (1973) ukazao na činjenicu da zakonitosti kapitalizma impliciraju razvijanje onog sektora, koji donosi profit, te se tako najrentabilnije/najprofitabilnije aktivnosti smatraju prioritetom. Upravo zbog epiteta neproductivnosti, poput tog da socijalni rad ne proizvodi profit i ne unapređuje kapital, prećutno se, kako tvrdi Hollstein (1973) aktivnosti socijalnog rada percipiraju kao troškovi koje Marks imenuje „sporednim“.

Ne ulazeći u problematiku definiranja i analize brojnih definicija socijalnog rada, Howe (1997) ističe da u određenju pojma *socijalni rad* važnu ulogu ima i način odnosa države prema pojedincu i obrnuto. Taj odnos je bio prisutan kroz cijelu historiju razvoja teorijskog i praktičnog socijalnog rada. U praksi, socijalni rad je degradiran brojnim faktorima. Evidentan je metodološko-metodički redukcionizam, kako u sadržaju tako i funkcijama socijalnog rada, a koji se najviše primjećuje u rješavanju iskazanih potreba, saniranju posljedica i uloge socijalnog radnika kao „vatrogasca“.

Sve navedeno ukazuje na to da je širina socijalnog rada svedena na socijalnu zaštitu, administraciju i birokratizaciju gdje je uloga socijalnog radnika korektivne prirode. Ovakvo stanje najbolje opisuje stav intervjuiranog socijalnog radnika: *„Posebno je nezahvalna uloga u kojoj se nalaze socijalni radnici, koji su kao društveni amortizer između zahtjeva korisnika, koji sa sobom nose teške životne priče, i države odnosno zakonodavca koji nastoji da kruto normiraju socijalnu zaštitu...“* (I: 2).³

Važno pitanje aktualnih okolnosti u kojima socijalni radnici danas rade, ponajviše se dotiče mogućnosti socijalnih radnika da profesionalno djeluju poštujući identitet i integritet socijalnog rada. Praksu socijalnog rada u našem društvu opisuje stav Halmija (2000) da, s jedne strane, postoji raskorak između teorijskog i praktičnog socijalnog rada, i s druge strane „dihotomija teorije i prakse socijalnog rada“. U tom kontekstu, potvrđivanje navedenog stava o socijalnom radu u praksi prisutno je decenijama.

Neusklađenost teorije i prakse u velikoj mjeri utiče na razvoj, unapređenje i kvalitet socijalnog rada, jer kako kaže Levin (2015: 24): „teorija i praksa nisu dvije odvojene dihotomne veličine“. Kritički propitujući postojanje mogućnosti utemeljenja praktične teorije socijalnog rada, Halmi (2000) objašnjava posljedice raskoraka između teorije i prakse, ističući da takvo stanje direktno utiče na metodiku socijalnog rada, kako na pojedinom slučaju, radu u grupi i zajednici, ali i u primjeni aplikativnih područja profesionalne prakse socijalnog rada.

---

3 U ekstraktima označeni kao: (I: 1), (I: 2), (I: 3), (I:4), (I: 5), (I: 6)

METODOLOŠKI OKVIR RADA

U istraživanju je sudjelovalo 270 ispitanika, 155 studenata prvog i drugog ciklusa Odsjeka za socijalni rad Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. U istraživanju je učestvovalo i 115 socijalnih radnika zaposlenih u centrima za socijalni rad, ustanovama socijalne zaštite, različitim područja profesionalne prakse socijalnog rada, kao i nevladinim organizacijama u Bosni i Hercegovini. Anketnim upitnikom koji se sastojao od 15 pitanja, kreiranih za potrebe istraživanja, nastojao se dobiti uvid u stavove studenata i socijalnih radnika o socijalnom radu, ali i krizi i budućnosti socijalnog rada. Prvi dio anketnog upitnika uključivao je pitanja sa ciljem prikupljanja sociodemografskih podataka o ispitanicima; drugi dio anketnog upitnika ispitivao je očekivanja studenata i socijalnih radnika; dok se u trećem dijelu anketnog upitnika ispitivala percepcija studenata i socijalnih radnika o socijalnom radu, ali i krizi i gorućim problemima koji se vežu za socijalni rad.

Problemska pitanja koja su bila značajna za ovo istraživanje su sljedeća: *Kakav je status socijalnog rada u bosanskohercegovačkom društvu? Koji su faktori koji utiču na društveni položaj socijalnog rada u Bosni i Hercegovini? Koji su gorući problemi koji se vežu za socijalni rad u Bosni i Hercegovini?*

Predmet istraživanja fokusiran je na ispitivanje percepcije socijalnog rada u Bosni i Hercegovini preko stavova budućih socijalnih radnika i socijalnih radnika iz prakse.

Osnovni cilj istraživanja je identificirati faktore i probleme koji se reflektiraju nepovoljno na percepciju socijalnog rada. U tom kontekstu, bitno je istražiti i objasniti korelativni odnos između prevelikih očekivanja od socijalnih radnika i resursa koji im stoje na raspolaganju: mogućnosti i ograničenja, neusklađenosti između teorije i prakse, deklarativnog i stvarnog, brojnih zahtjeva i realnih mogućnosti socijalnih radnika da utiču na socijalne promjene i mijenjaju socijalne okolnosti.

Hipoteza ovog istraživanja glasi: *„Nedovoljno prepoznata uloga i značaj socijalnog rada, loš status i društveni položaj opterećen degradirajućim faktorima i brojnim problemima, utiče na nepovoljnu i neafirmativnu percepciju socijalnog rada“*.

PERCEPCIJA STUDENATA I SOCIJALNIH RADNIKA O SOCIJALNOM RADU U BOSNI I HERCEGOVINI

Koliko je bitno saslušati glas studenata socijalnog rada i uvažiti njihove stavove i percepciju⁴ profesije, najbolje oslikavaju riječi Nappana (1994: n.p.), kada kaže: „Tretiramo li studente socijalnog rada kao da su djeca – potcjenjujemo njihove sposobnosti i ne koristimo se njihovim potencijalima za osobni i profesionalni rast i razvoj. Rezultat takvog pristupa jest “proizvodnja” socijalnih radnika koji će svoje klijente tretirati na sličan način na koji su oni bili tretirani tijekom studija – kao nesposobnu djecu.“

Iz deskriptivnih podataka uzorka studenata uočljivo je da se za studij socijalnog rada uglavnom odlučuju pripadnice ženskog spola. Već je Dervišbegović (1999) govorio o feminizaciji socijalnog rada izvjestivši da su u prvim generacijama studija na Višoj školi za socijalne radnike u Sarajevu (od 1958. godine) preovladavali muškarci (64%). U narednim generacijama taj odnos se promjenio u korist žena, te kad je riječ o upisu na studij socijalnog rada, žene preovladavaju (preko 85%) u odnosu na muškarce.

Ovaj trend nastavljen je i danas: u akademskoj 2017/18 na Odsjeku za socijalni rad Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu upisano je ukupno 482 studenata, od toga 411 žena i 71 muškaraca. Slična situacija je i na ostalim fakultetima na kojima se obrazuju budući socijalni radnici (u akademskoj 2017/18 na prvoj godini na Odsjeku za socijalni rad u Tuzli upisano je 23 studenata, od toga 19 žena i 4 muškarca, a na Odsjeku za socijalni rad u Banjoj Luci od ukupno 39 upisanih čak su 34 žene i samo 5 muškaraca).⁵

Shodno navedenom, i u ovom istraživanju je učestvovalo više studentica socijalnog rada (85.7%), nego studenata (samo 14.3%). Slična situacija je i u uzorku socijalnih radnika, u kome je učestvovalo 83.5% socijalnih radnica i 16.5% socijalnih radnika.

Motivi studenata da upišu socijalni rad najviše se vežu za principe socijalnog rada. Tako studenti često kao motive upisa za studij ističu humanost, solidarnost, altruizam, nesebičnu pomoć drugima (89%), želju

---

4 Riječ percepcija vodi porijeklo iz latinskog jezika od riječi perceptio i definiše se kao cjelovit doživljaj, putem kojeg se pomoću osjetilnih organa, poimaju, opažaju i shvataju pojave, događaji i predmeti u čovjekovoj životnoj realnosti (Filipović, 1989).

5 Podaci o broju upisanih studenata na fakultete gdje se obrazuju budući socijalni radnici preuzeti su od nadležnih službi za potrebe istraživanja.

da prošire svoje socijalne mreže (19.6%) i da stiču nova znanja (48.4%). Izrazito je mali broj onih koji su upisali studij da bi stekli dosta novca (18.3%).

Koliko su bitni motivi i vrijednosti kojima studenti pridaju važnost, uočio je američki psiholog Super (1983, prema Knežević, 2003) koji je vodio međunarodnu komparativnu studiju o radnim vrijednostima, te utvrdio da, pri izboru budućeg zanimanja, radne vrijednosti imaju odlučujuću ulogu. Ispitivanje o vrijednostima studenata⁶ koje je obavio Knežević (2001) između studenata Zagrebačkog sveučilišta (njih 169) pokazalo je da se studenti razlikuju u rangiranju vrijednosti altruizma, koja je kod studenta socijalnog rada čak na 3. mjestu, a kod drugih studenata tek na 14. mjestu.

Nadalje, studenti socijalnog rada pridaju važnost socijalnoj interakciji (9. mjesto), dok je ona kod studenata ostalih fakulteta tek na 16. mjestu. S druge strane, istraživanje je pokazalo da studenti socijalnog rada ne polažu toliko pozornosti autonomiji - ona je kod njih tek na 15. mjestu, dok je kod drugih studenata ona puno "vrednija" - oni je stavljaju čak na 7. mjesto. Tako Knežević (2003) navodi da, očito, postoje neke sasvim jasne vrijednosti koje profesiju socijalnog rada profiliraju. U nju se upuštaju oni mladi ljudi koji tu prepoznaju one vrijednosti koje su i njima samima bitne za njihov lični razvoj. Iako studenti socijalnog rada rangiraju autonomiju na 15. mjesto, pitanje autonomije u profesiji socijalnog rada je od velike važnosti. Kritički analizirajući socijalni rad u kapitalizmu, Hollstein (1973:49) konstatira da se unapređenjem profesionalizacije socijalnog rada omogućava autonomija posebno u odlukama koje su u vezi s pozivom socijalnog rada, ističući „da praktičar na osnovu priznate stručnosti zadobija veću slobodu da svoje odluke donosi i ostvaruje bez spoljnog pritiska nosioca delatnosti, klijenata i drugih“.

Kako je praktična nastava važan element studiranja, za pomažuće profesije to je prilika da se studenti bolje upoznaju s praksom, da „osjete“ dio rada u praksi, te da se okušaju u ostvarivanju profesionalnih interpersonalnih odnosa. Većina autora (poput Nappan, 1994, Ricijaš, Hujčić, Branica, 2006) slaže se da socijalni radnik, ukoliko želi biti djelotvoran praktičar, mora biti aktivan učesnik u svojoj izobrazbi.

---

6 Više u: Knežević, M. (2003): Neka razmišljanja o identitetu profesije socijalnog radnika, Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada, 10, 1, 45-60.

Nappan (1994: 139) ističe da je nužno omogućiti studentima kontakte s praktičnim radom, kako bi teoriju koju slušaju na predavanjima imali s čime povezati: „Da bismo potakli studentovu unutarnju motivaciju, program mora biti usmjeren prema praktičnoj primjeni znanja i vještina koji se usvajaju tijekom studija. Iskustvo na terenu služi da bi se istražila načela i teorije naučene na predavanjima. To osnovno znanje tada može biti prošireno dubljim razumijevanjem vještina koje se koriste u praktičnom radu.“

Studenti na Odsjeku za socijalni rad u Sarajevu na prvom ciklusu studija obavljaju studijsku praksu u dva semestra (IV i VI semestar) koja traje po 10 radnih dana s osmočasovnim radnim vremenom. Studijska praksa ima za cilj da kroz praktičnu primjenu stečenih teorijskih (sa)znanja tokom obrazovanja pripremi studenta za rad na poslovima i zadacima socijalnog radnika u ustanovama socijalne zaštite. Na taj način se studenti osposobljavaju u radu na konkretnim socijalnim slučajevima, stiču praktična saznanja i vještine u istraživanju konkretnog problema klijenta primjenjujući methodske postupke (proučavanje dokumentacije, vođenje intervjua, proučavanje historije života, istraživanje okoline klijenta, individualne saradnje sa stručnjacima, timskog rada).⁷

Stručna praksa je prilika da se studenti socijalnog rada najčešće prvi put susretnu sa socijalnim radnicima, ali i sa svim aktivnostima i izazovima koje podrazumijava posao socijalnog radnika. Koliko je bitan utisak koji ostavljaju socijalni radnici kao stručnjaci, najbolje oslikavaju riječi studentice: „*Moja mentorica, socijalna radnica me motivirala, pomogla mi je da zavolim ovaj poziv još više i pokazala da socijalni radnik, ustvari, nije samo socijalni radnik. To podrazumijeva ponekad biti i roditelj, prijatelj, sekretar, pravnik, doktor...*“

Iz navedenog primjera uočava se kako socijalni radnici kroz mentorstva na praksi i direktan rad sa studentima pomažu, usmjeravaju, odgajaju buduće socijalne radnike i na taj način ih motiviraju, potvrđuju i produbljuju želju studenata za pozivom socijalnog radnika.

Socijalni rad, kao mlada djelatnost, različito je prihvaćena od strane institucija, radnih organizacija i pojedinaca. Iako izgleda da je društveni značaj nesporan i da postoji izrazita potreba za postajanjem socijalnog rada, u praksi se javljaju manja ili veća nerazumijevanja i predrasude. Milosavljević (1990) smatra da su predrasude o socijalnom radu najčešće

---

⁷ Nastavni plan i program za Terensku praksu 3 iz akademske 2017/18. godine

samo latentne i da se u društvenom, statusnom smislu najveći broj predrasuda odnosi na društvene uloge i prirodu socijalnog rada. Bez obzira na to da li poznaju nekog socijalnog radnika ili ne, većina ljudi ima određenu sliku o tipičnom socijalnom radniku. Stoga su u anketnom upitniku ponuđena neka od mišljenja, gdje su studenti i socijalni radnici na skali od 1 do 3 (s tim da je 1 - uopšte se ne slažem, 2 - niti se slažem niti se ne slažem, 3 - u potpunosti se slažem) izrazili stav koliko se slažu s ponuđenim tvrdnjama.

Studenti socijalnog rada (56.8%) i socijalni radnici (70%) smatraju da se od socijalnih radnika očekuje da brzo rješavaju složene probleme koji često prevazilaze mogućnosti, raspoloživa sredstva i moći ove profesije. To opisuju i riječi jedne studentice: *„Na praksi sam shvatila da socijalni radnici rade mnoge stvari koje nisu u opisu radnog mjesta, te da često imaju veliku odgovornost pred sobom. Često se od njih očekuje da riješe sve probleme na koje nailaze, ali niko ih ne pita imaju li mogućnosti da ispune sve što se od njih očekuje.“*

Studenti socijalnog rada upozoravaju na birokratizaciju i normativizam, gdje socijalni rad gubi dio svog identiteta i postaje „sve i svašta“. Da su socijalni radnici prepušteni „svaštarenju“ i preopterećeni administrativnim poslovima, u potpunosti se slaže 61.7% studenata i 74% socijalnih radnika, dok je procenat onih koji se ne slažu zanemariv. *„Nismo cijenjeni kao profesionalci jer nas smatraju uposlenicima koji trebaju raditi sve što je u skladu sa zakonom i poslovima koji nisu nikome dodijeljeni. Često „nosimo“ pacijente do hitne pomoći, radimo ovjere knjižica, prebacivanje penzije za smještaj, regulisanje prava za pelene, lijekove i sl. Moramo biti staratelji licima kojima je oduzeta poslovna sposobnost bez naknade, biti pripralni za noćne dežure bez naknade...“ (I: 1).*

Navedeno upućuje na pitanje kolika je doista stvarna moć socijalnih radnika i da li ovakav odnos prema socijalnim radnicima utiče na njihovo profesionalno samopouzdanje?

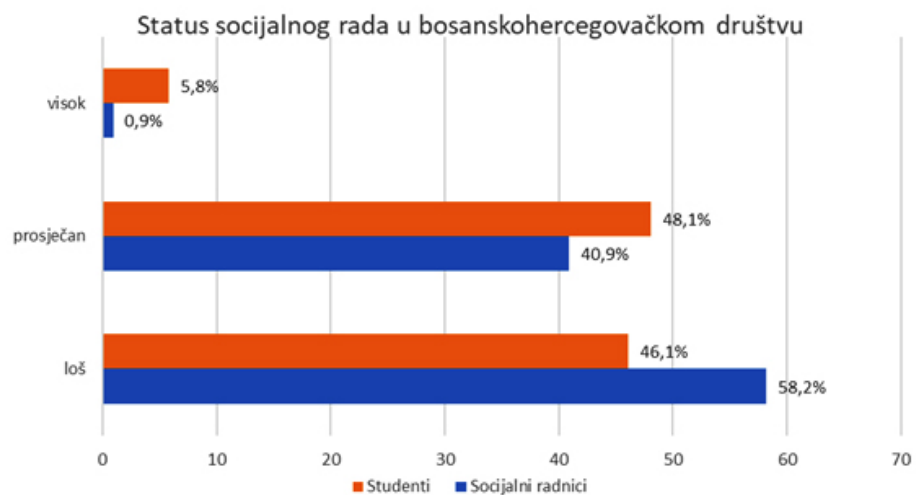
Nesporno je da u našem društvenom sistemu socijalni radnici imaju više deklarativnu nego stvarnu moć, što neminovno utiče na njihovo profesionalno samopouzdanje.

Studenti (44.5%) su mišljenja da socijalnim radnicima nedostaju teorijska, praktična i metodološka znanja za rješavanje socijalnih problema i da treba raditi na njihovom unapređenju. Socijalni radnici imaju drukčije mišljenje - njih samo 19% smatra da im je naprijed navedeno potrebno, a 58% niti se slaže niti ne slaže.

Posebno je primjetan nedostatak teorijskih saznanja i edukacije u određenim područjima profesionalne prakse kao što su zdravstvo i obrazovanje.⁸ Ipak, treba imati na umu da su metode orijentacije kroz stogodišnju primjenu socijalnog rada ovisile i od društvenih uvjeta, dosegnutih naučno-teorijskih spoznaja, promišljanja praktičnih iskustava, ali i od odnosa institucija/ustanova u kojima su radili socijalni radnici (Karlusch, 2008). U traganju za identitetom, posebna pažnja je posvećena metodama socijalnog rada i stoga su se vrlo rano javila preispitivanja pojedinih metodskih pristupa, posebice socijalnog rada s pojedincem (*casework*). Interesantno je spomenuti da je u V. Britaniji od 1982. pa nadalje (prema Milosavljević, 1990), formiran Komitet čiji je zadatak bio da precizno ispita i defnira ulogu socijalnih radnika. Jedan od ključnih zaključaka spomenutog izvještaja izražen je kroz stav da bi socijalni rad odgovarao potrebama i problemima društva, te da bi se manje trebao usmjeriti na tradicionalne metode rada sa pojedincem, a više se koncentrirati prema razvoju i primjeni socijalnog rada u zajednici. Ista problematika je bila zastupljena i u našoj zemlji, gdje Dervišbegović (1999) ističe da su manjkavosti koje su se uočavale u radu prvih centara za socijalni rad u BiH ogledale u njihovom pristupu i gotovo isključivom radu usmjerenom na rad s pojedincem, gdje su ostale metode socijalnog rada bile zanemarene. Istraživanje (Šerić, Dudić, Šadić, 2018) pokazalo je da socijalni radnici (npr. u zdravstvu i obrazovanju) dominantno koriste metodu socijalnog rada s pojedincem, dok su ostale metode u manjoj mjeri zastupljene. Ipak, u traganju za samoidentitetom profesije, Pinker (n.d. prema Milosavljević, 1990) u tekstu „*Social work is casework*“ smatra da je socijalni rad s pojedincem, ustvari, izvorna i prava osobenost socijalnog rada. To bi po njemu bila „diferentia specifica“ socijalnog rada u odnosu na druge profesije. Danas se u socijalnom radu posvećuje posebna pažnja metodologiji socijalnog rada, posebno u obrazovnim institucijama za socijalne radnike. Tako se pokušaji inovacija u socijalnom radu uglavnom izražavaju kroz nastojanja da se više koriste posebna istraživanja koja su u vezi sa djelatnošću i problemima kojima se socijalni rad bavi, poput socijalnih, političkih, ekonomskih, kulturnih i drugih problema. U anketnom upitniku studenti socijalnog rada i socijalni radnici su na skali (1 - loš, 2 - prosječan, 3 - visok) ocjenjivali status socijalnog rada u našem društvu.

---

8 Više informacija u: Šerić, N., Dudić, A., Šadić, S., (2018). *Izazovi i perspektive socijalnog rada u zdravstvu*. Zbornik radova Socijalni rad u zdravstvu. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.

Grafikon 1: Percepcija studenata i socijalnih radnika o statusu profesije socijalnog rada u bosanskohercegovačkom društvu

Veći procenat studenata (njih čak 48.1%) smatraju da se socijalni rad nalazi u krizi i daju ocjenu 2 (prosječan), a 46.1% daje ocjenu 1 (loš). Također, 59% socijalnih radnika statusu socijalnog rada daju lošu, a 40% prosječnu ocjenu. Mnogo je razloga za ovakav rezultat, a najbolje ga oslikavaju riječi socijalne radnice: „drugi stručnjaci ne cijene socijalni rad kao stručni i naučni rad jer ne znaju šta socijalni rad podrazumijeva“ (I: 3).

Nadalje, kada se govori o statusu socijalnog rada u Bosni i Hercegovini, studenti socijalnog rada su mišljenja da socijalni radnici nemaju ravnopravan položaj sa ostalim stručnjacima u timu (48.1%), 20.8% se ne slaže sa ovom tvrdnjom, dok ostalih 31.2% nemaju izgrađen stav povodom ovog pitanja. U zauzimanju ravnopravnog položaja s ostalim stručnjacima, 38% socijalnih radnika smatra da su ravnopravni sa stručnjacima iz drugih profesija, dok je 42% neutralnog stava.

Dobar i profesionalan odnos socijalnog radnika sa drugim stručnjacima je od izuzetne važnosti, prvenstveno zato što u različitim segmentima djelovanja socijalni radnici se moraju, da bi ostvarili najbolji interes klijenta, konsultirati i saradivati s različitim profilima stručnjaka. Ipak, ranija istraživanja (primjerice Hudolini, 1967) pokazala su da se neadekvatna primjena interdisciplinarnosti, kao važnog metodološko-metodičkog principa u pomažućim profesijama, izražava kroz stav o većem značaju ove ili one profesije. Praksa socijalnog rada u našem

društvu potvrđuje da, iako formalno jednaki u raznim stručnim timovima, socijalni radnici nemaju ravnopravan položaj. Često se kod jednog broja stručnjaka javlja uvjerenje da su oni glavni nosioci djelatnosti bez obzira da li se obavlja timski ili ne. Na ovaj način jedan dio stručnjaka u timu (psiholozi, pedagozi, psihijatri i sl.) dominiraju nad ostalim, dok se socijalni radnici često osjećaju marginalizirano i potcijenjeno. Na ovaj način, socijalni radnici su često izloženi nerazumijevanju i predrasudama, posebice u nedovoljno razvijenim područjima profesionalne prakse socijalnog rada - poput zdravstva, obrazovanja i sl., dok socijalni rad, iako normativno priznat, posmatra kao sporedna, sekundarna djelatnost.

KRIZA SOCIJALNOG RADA

Danas se, često, pri spomenu socijalnog rada apostrofira pitanje krize u kojoj se nalazi. Ovdje se može govoriti o uzajamnosti društvene krize i krize socijalnog rada. Društvene krize koje su obilježile 21. stoljeće (pad ekonomskog i socijalnog razvoja, porast stope nezaposlenosti, porast apsolutnog siromaštva i gladi, negativni uticaj na društveni napredak pojedinca, porodice, zajednice i društva u području zdravlja i obrazovanja, kao i širenje socijalnih nedaća npr. povećanje samoubistava, depresivnost, alkoholizam, itd.) stvorile su nove socijalne okolnosti, nove kompleksne potrebe, probleme i zahtjeve, te na taj način postale pravi izazov za socijalni rad. Sing (2002, prema Ajduković, 2003) navodi da su pomenuti socijalni problemi, nastali kao nusproizvodi globalizacije, postali domena socijalnog rada.

Ali, postavlja se pitanje u kojoj mjeri socijalni rad, unutar postojećeg globalnog sistema društvenih i gospodarskih odnosa koji stvaraju takve probleme, može ispuniti očekivanja društva? U ovakvom kontekstu, djelovanje socijalnih radnika u skladu sa vrijednostima profesije predstavlja sve veći izazov isključivo zbog bržeg, promjenjivijeg, nestabilnog i fluidnog društva što čini socijalni rad vrlo kompleksnim.

Ipak, Milosavljević (1998) je mišljenja da se socijalni rad nalazi u složenoj i višeslojnoj krizi i da su društvene krize samo ogoljele krizu socijalnog rada. Prema njemu bi se socijalni rad našao u krizi i da nije bilo društvenih kriza. Isti autor smatra da su uzroci krize raznovrsni i višeslojni, istovremeno su u društvenim uvjetima, ali i u djelatnosti i samoj profesiji. Tako Milosavljević (1990) posebno izdvaja sljedeće uzroke: idejne vrijednosti, kojima se definira uloga, ciljevi, principi i polazne osnove djelatnosti socijalnog rada; politički, koji se tiču realne

prakse u odnosu na stvaranje uvjeta za realizaciju uloge socijalnog rada; ekonomski, koji podrazumijevaju materijalnu opremljenost i sredstva za unapređivanje djelatnosti i, na koncu, institucionalno-kadrovski, koji sputavaju kvalitet i kadrovsku popunjenost. Sve ovo, prema navedenom autoru, utiče na mogućnost promocije djelatnosti, na društveni ugled i uvažavanje socijalnog rada, ali i mogućnosti stvaralaštva u ovoj oblasti. Navedeno potvrđuju i stručnjaci iz prakse: „zakone donose ljudi koji nikada nisu bili u praksi i nisu u blizini „malog“ čovjeka i njegovih potreba. U centrima je menadžment imenovan od grupe politički podobnih bez ikakvih profesionalnih i ljudskih kvaliteta, zapošljavaju se nestručni, a kreatori socijalne politike su ljudi koji nemaju socijalne osjetljivosti...“ (I: 5).

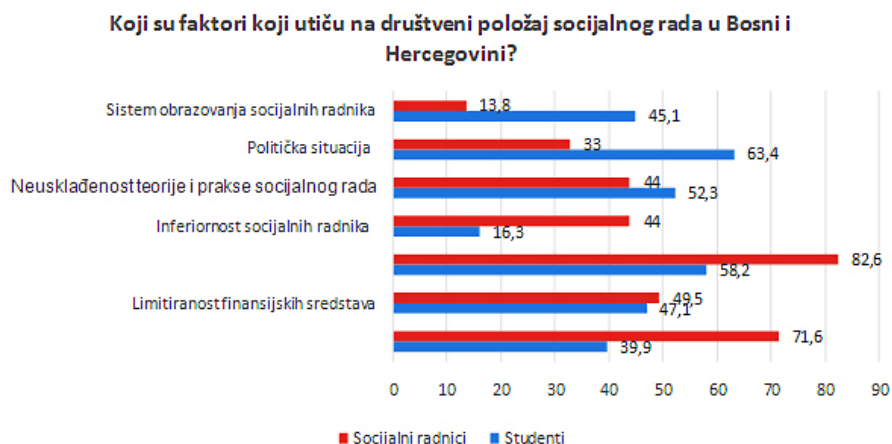
Nadalje: „radimo u neuslovnim kancelarijama, izostaje analiza opterećenosti, nisu zastupljeni normativi u radu, standardizacija nije uvedena ni u kom smislu, ni u broju osoblja, uslugama i prostoru...“ (I: 1)

Ipak, posmatrajući krizu s druge („pozitivne“) tačke gledišta, Knežević (2003: 51) navodi da ona jača pritisak na društvenu solidarnost i supsidijarnost, a razdoblja blagostanja i sigurnosti afirmiraju profesionalizam i obrazovanje: „Upravo zbog toga, u društvenim krizama imamo socijalni rad usmjeren na velike društvene skupine, a u razdobljima blagostanja nalazimo usmjerenja na pojedince sa sofisticiranijim, ali i daleko skupljim, individualnim pristupom.“ Zbog toga je, prema navedenom autoru, nužno potrebno da socijalni rad doživi jednu unutarnju krizu koja će omogućiti stvaranje novog, neovisnog, jasno omeđenog identiteta s kojim će lakše preživljavati buduće krize i buduća blagostanja.

Kriza u kojoj se nalazi socijalni rad uvjetovana je brojnim faktorima koji utiču na kvalitet i razvoj. Na prvo mjesto socijalni radnici (67%) navode nedostatak sredstava za razvoj i unapređenje preventivnog rada. Zatim, 65% socijalnih radnika faktor krize vide u otporu zapošljavanju socijalnih radnika usljed nepoznavanja njihovih mogućnosti i uloga.

Iz postojećih nedovoljnih kadrovskih kapaciteta u velikom broju centara za socijalni rad, ustanova socijalne zaštite, ali i drugih područja profesionalne prakse socijalnog rada, socijalnim radnicima je otežano da se bave prevencijom. Nezainteresiranost i nedovoljna podrška vladajuće političke strukture za unapređenje socijalnog rada i razvoj novih usluga, prema 61% socijalnih radnika, također negativno utiče na socijalni rad jer dovodi do sporog širenja van područja socijalne zaštite. S druge strane, 40% socijalnih radnika odgovornost za krizu vide i u nespремnosti jednog

broja socijalnih radnika da se bore za razvoj, unapređenje i afirmaciju socijalnog rada. Nemogućnost primjene odgovarajućih metoda za rješavanje socijalnih problema prisutno je kod 32% socijalnih radnika. Pored navedenog, istraživani su i faktori koji određuju društveni položaj socijalnog rada u Bosni i Hercegovini.

Grafikon 2: Percepcija studenata i socijalnih radnika o faktorima utjecaja na društveni položaj socijalnog rada u Bosni i Hercegovini

Kada se govori o (lošem) društvenom položaju socijalnog rada, iz navedene tabele možemo zaključiti da postoje razlike, u većoj ili manjoj mjeri izražene, između stavova studenata i socijalnih radnika u pridavanju značaja određenim faktorima utjecaja na društveni položaj. Neusklađenost teorije i prakse je, prema mišljenju 44% socijalnih radnika i 52.3% studenata, važan faktor negativnog uticaja na društveni položaj. Studenti socijalnog rada (45,1%) sistem obrazovanja socijalnih radnika prepoznaju kao važan faktor koji oblikuje položaj socijalnog rada u našem društvu.

Govoreći o obrazovanju socijalnih radnika u Bosni i Hercegovini, bitno je spomenuti početke školovanja socijalnih radnika i razloge osnivanja Više škole za socijalne radnike u Sarajevu 1958. godine. U studiji pod nazivom „Obrazovanje socijalnih radnika u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini“, koju je 1971. godine objavila Viša škola za socijalne radnike, navodi se da je osnivanje Više škole za socijalne radnike u Sarajevu bilo potaknuto potrebom izgradnje cjelovitog koncepta i savremenog pristupa u obrazovanju socijalnih radnika. S obzirom na činjenicu da se osnivanje škole javilo u vrijeme u kome je bilo očigledno da se socijalni problemi ali i stanja socijalne potrebe ne mogu rješavati samo materijalnim davanjima

koja nude kratkoročna rješenja, bilo je potrebno, prema stavovima Savjeta za socijalnu zaštitu Bosne i Hercegovine, „da se socijalni problemi iz oblasti socijalne zaštite ne rješavaju (samo) upravnim metodama već i stručnim socijalnim radom“.⁹

Kritizirajući obrazovanje socijalnih radnika u 21. stoljeću u državama Zapadnog Balkana, Jugović i Brkić (2012) navode da je dominantno obilježje u ovom slučaju nedovoljna usklađenost nastavnih planova i programa s obujmom literature, što dovodi do zaključka da dominiraju teoretska nad praktičnim znanjima što nikako ne bi smio biti slučaj u savremenim programima za obrazovanje socijalnih radnika. I sami socijalni radnici uočavaju posljedice ovog problema, ističući da: „*iz nepostojanja sistema profesionalne nadogradnje socijalnih radnika u skladu s potrebama u praksi proizlazi apatija i profesionalno sagorijevanje socijalnih radnika*“ (I: 3).

Ajduković (2003) u svom radu *Obrazovanje socijalnih radnika: kako dalje?*¹⁰ postavlja ključna pitanja u vezi s budućnošću obrazovanja socijalnih radnika u Hrvatskoj, koja se mogu preslikati i na kontekst Bosne i Hercegovine: U kojoj mjeri je obrazovanje socijalnih radnika u skladu sa savremenim određenjem socijalnog rada? U kojoj mjeri je obrazovanje socijalnih radnika u skladu s Međunarodnim standardima za obrazovanje iz socijalnog rada? U kojoj mjeri obrazovanje socijalnih radnika odgovara potrebama bosanskohercegovačkog društva i potrebama korisnika usluga socijalnog rada?

Autorica je mišljenja da odgovori zahtijevaju analizu većeg broja nivoa obrazovanja i njihovu međusobnu povezanost. Ajduković (2003) smatra da obrazovanje treba predstavljati integrirani i uzajamno prožeti sistem dodiplomskog, poslijediplomskog i cjeloživotnog stručnog obrazovanja. Na svakoj od tih razina treba osposobiti socijalne radnike da usvoje znanja, vrijednosti i vještine, koje će biti dobar temelj razumijevanju i učinkovitom djelovanju na smanjivanju socijalnih problema i njihovih posljedica, te planiranju socijalnih intervencija u skladu s poimanjem i vrijednostima savremenog socijalnog rada kao profesije u međunarodnim razmjerima.

---

9 *Obrazovanje socijalnih radnika u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini, Viša škola za socijalne radnike, Sarajevo, 1971: 1.*

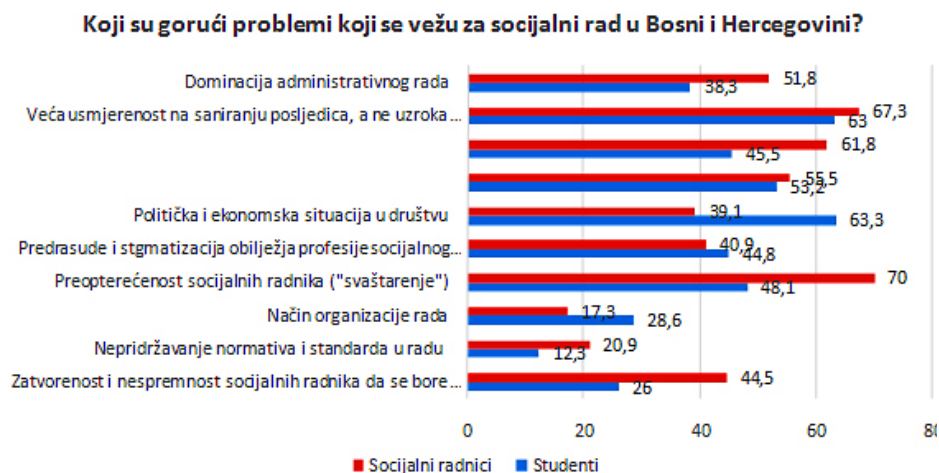
10 Više u: Ajduković, M. (2003). „Obrazovanje socijalnih radnika: Kako dalje?“, *Ljetopis socijalnog rada*, Vol. 10 No. 1, 5-20.

Dalje, ističući faktore koji utječu na društveni položaje socijalnog rada, socijalni radnici (75.2%) apostrofiraju da im na raspolaganju stoje i skromna materijalna sredstva, koja onemogućuju usklađenost teorije i prakse socijalnog rada. Također, socijalni radnici (44%) i studenti (16.3%) smatraju da je inferiornost socijalnih radnika jedan od bitnih faktora koji utiču na društveni položaj socijalnog rada u Bosni i Hercegovini. Kriza identita se ogleda u najdrastičnijem obliku kroz inferiornost socijalnih radnika. Neka istraživanja inferiornost socijalnog rada objašnjavaju činjenicom da ga većinom čine žene, ali su ista, kako navodi Milosavljević (1990), osporena saznanjem da je inferiornost djelatnosti i profesije samo manifestacija krize identiteta. On krizu identiteta vidi u suštini, sadržajima, vrijednostima, metodama i društvenim domenima, navodeći da većina socijalnih radnika ima materijani status sličan srodnim profesijama i da u osnovi pripadaju srednjim društvenim slojevima. Obilježje inferiornosti tiče se smanjenih moći socijalnih radnika da bitno mjenjaju društvene okolnosti, utiču na društvene promjene i na ugled profesije. Inferiornost socijalnih radnika često je popraćena nedovoljnim društvenim uvažavanjem, minimiziranjem i nedavanjem značaja socijalnim radnicima kao stručnjacima. Ovakva nevidljivost i neuvažavanje u javnosti doveli su do zamornosti, zatvorenosti i često nespremnosti socijalnih radnika da se bore za razvoj, afirmaciju i unapređenje socijalnog rada.

U našem društvenom kontekstu, razloge inferiornosti intervjuirani socijalni radnici pronalaze u sljedećem: „...većina socijalnih radnika je vrlo apatična i ne želi da učestvuje niti da se angažuje u raznim akcijama putem asocijacija ili stručnih organizacija“ (I: 5), zbog cjelokupnog odnosa sistema prema socijalnim radnicima. Ovo zbog toga što su „socijalni radnici na marginama, gledano i sa pozicije teorije i prakse. Nažalost, socijalni rad je jako malo cijenjen, a stručnjaci potcijenjeni“ (I: 4).

REFLEKSIJE AKTUELNIH PROBLEMA NA SOCIJALNI RAD

U istraživanju su socijalni radnici i studenti izloženi pred deset uobičajenih problema koji u bosanskohercegovačkom društvu prate socijalni rad. Najveći procenat socijalnih radnika (70%) i studenata (48%) problem vidi u preopterećenosti socijalnog radnika, posebno u segmentu „svaštarenja“ i obavljanju poslova koji nisu u domeni socijalnog rada. Ovakvo stanje neminovno dovodi socijalni rad na kolosijek usmjeren na saniranje posljedica, a ne uzroka socijalnih problema, što potvrđuje preko polovine (67%) anketiranih socijalnih radnika i (63%) studenata. U tom kontekstu, postavlja se pitanje da li u Bosni i Hercegovini možemo govoriti o savremenom socijalnom radu koji akcenat stavlja na prevenciju? Rezultat ovakvog stanja jeste naglasak na saniranju posljedica umjesto uzroka, što u praksi često dovodi do povećanja klijenata/korisnika, ali i recidivizma. Tim slijedom, bilo je očekivano da je 62% socijalnih radnika i 46% studenata saglasno da uloga i značaj socijalnog rada nisu u dovoljnoj mjeri prepoznati u našem društvu.

Grafikon 3: Percepcija studenata i socijalnih radnika o problemima socijalnog rada u Bosni i Hercegovini

Milosavljević (1990) nedovoljnu prepoznatost uloge i značaja socijalnog rada u društvu objašnjava kroz činjenicu da je najveći broj socijalnih radnika angažiran u socijalnoj zaštiti, dok je izuzetak manji broj radnih organizacija koje su zapošljavale socijalne radnike i na određeni način mogle imati neposredniji uvid u to šta je socijalni rad uistinu.

S obzirom da se socijalni rad ostvaruje najčešće posredovanjem državnih, odnosno društvenih organa, organizacija i institucija, očekivano je da je u takvoj situaciji socijalni rad predstavljao nepoznanicu, ali i nezainteresiranost za zapošljavanje socijalnih radnika, pa čak i u onim institucijama u kojima je socijalni rad neophodan.

Otud postoje mnoge proturječnosti u vezi s ulogom socijalnog radnika, među kojima je posebno bitna „slaba mogućnost prakse da potvrdi definiciju uspeha“ (Aich, 1973: 166). Međutim, u društvu gdje je, prema mišljenju ispitanika, socijalni rad sveden na administraciju, upitna je uspješnost praktičnog rada.

Opterećenost administriranjem socijalnim radnicima ne daje dovoljno vremena da se bave promocijom i afirmacijom socijalnog rada, što za 55% socijalnih radnika predstavlja problem i u javnoj percepciji socijalnog rada. Navedeno su prepoznali i studenti (63%) koji su obavljali praksu i stekli određen nivo uvida u rad socijalnih radnika.

Značajan procenat (41%) socijalnih radnika kao problem u percepciji socijalnog rada navodi predrasude i stigmatizirajuća obilježja koja se pripisuju socijalnom radu. Jedna od posljedica predrasuda i stereotipa manifestira se kroz diskriminaciju, posebno u djelatnostima gdje su socijalni radnici saradnička profesija, kao npr. zdravstvo i obrazovanje. U ovom slučaju, socijalni radnici su normativno prepoznati, dok je u praksi mali broj zapolenih socijalnih radnika. Socijalni radnici i studenti ističu i političke i ekonomske refleksije, posebno kada je riječ o zapošljavanju socijalnih radnika, mogućnosti da socijalni radnici budu istinski socijalni radnici tj. da imaju mogućnost primijeniti stečena znanja, stjecati nova prateći savremene trendove, razvijati područja profesionalne prakse, kreirati nove usluge i sl. „*Rukovodeći kadar nisu naša profesija, politika svim upravlja, ne cijeni se znanje nego podobnost. Donose se zakonska i podzakonska akta u kojima niko ne uvažava naše prijedloge i primjedbe... ne radi se preventivni rad zbog obima posla i malog broja uposlenika*“ (I: 1).

ZAKLJUČAK

Rezultati ovog istraživanja ukazuju da percepcija socijalnog rada u Bosni i Hercegovini, iz ugla budućih socijalnih radnika i socijalnih radnika u praksi, nije povoljna i afirmativna. Iako je, deklarativno, uloga i značaj socijalnog rada neosporan i neupitan, praksa pokazuje da socijalni rad u bosanskohercegovačkom društvu još uvijek nije dobio mjesto koje mu pripada. Uloga i značaj socijalnog rada nedovoljno su prepoznati, kako zbog marginalizacije i sužavanja samo na socijalnu zaštitu, tako i zbog nepoznavanja javnosti o tome šta je to, uistinu, socijalni rad, koja je njegova suština i funkcija u jednom društvu.

U odnosu na druge pomažuće profesije, ocjena statusa socijalnog rada varira između loše i prosječne ocjene. Raskorak između teorije i prakse socijalnog rada odavno je prisutan, tako je socijalnim radnicima u Bosni i Hercegovini znatno otežano ostvariti ideal po kojem su, teorija i praksa usklađeni (gdje, s jedne strane, praksa prati teoriju, a s druge strane, praksa korigira i unapređuje teoriju). Navedeno je posljedica skromnih materijalnih mogućnosti koje socijalnim radnicima stoje na raspolaganju, ali i političko-ekonomskih refleksija u vezi sa zapošljavanjem većeg broja socijalnih radnika i mogućnostima primjene stečenih (sa)znanja.

To implicira nemogućnost da socijalni radnici budu istinski socijalni radnici odani/dosljedni profesionalnom identitetu i etici socijalnog rada. Kriza u kojoj se nalazi socijalni rad generirana je brojnim faktorima. Rezultati ovog istraživanja ukazuju na nedostatak sredstava za razvoj i unapređenje preventivnog socijalnog rada, kao i nezainteresiranost i nedovoljnu podršku vladajuće političke strukture u pogledu unapređenja i razvoja novih usluga koje bi pratile savremene trendove. U tom kontekstu, postavlja se pitanje: ako se socijalni rad nalazi u krizi, kako socijalni radnici – koji se među prvima suočavaju s brojnim posljedicama kriza kroz koje prolaze građani Bosne i Hercegovine – mogu realno, adekvatno i dugoročno pomoći? Kriza identiteta socijalnog rada dovodi se u vezu s inferiornosti socijalnih radnika, koja je povezana sa njihovim smanjenim mogućnostima da utiču na društvene promjene. Osjećaj nevidljivosti i profesionalnog neuvažavanja u javnosti doveo je socijalne radnike u stanje zatvorenosti i često nespremnosti da se bore za razvoj, afirmaciju i unapređenje socijalnog rada. Značajna odgovornost pripada i socijalnim radnicima koji zbog „linije manjeg otpora“ još uvijek nisu uspjeli izboriti se za mjesto koje im pripada.

LITERATURA

- Aich, P. (1973). *Političke perspektive socijalnog rada u kapitalizmu*. Socijalni rad u kapitalističkim produkcionim odnosima, Viša škola za socijalne radnike Beograd, Viša škola za socijalne radnike Zagreb, Viša škola za socijalne radnike Skopje, Institut za socijalnu politiku, Jugoslovenska konferencija za socijalnu djelatnost.
- Ajduković, M. (2003). *Obrazovanje socijalnih radnika: Kako dalje*. Ljetopis socijalnog rada, Vol. 10 No. 1, 5-20.
- Branica, V., Jerbić, N. (2003). *Percepcija profesije socijalnog rada i socijalnog radnika*. Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada, 10, 1, 103-116.
- Dervišbegović, M. (1999). *Četrdeset godina školovanja i rada socijalnih radnika u Bosni Hercegovini*, Socijalni rad na pragu 21. stoljeća, Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- Filipović, V. (1989). *Filozofski rječnik* Zagreb: Nakladni zavod matice Hrvatske.
- Halmi, A. (1994). *Socijalni rad između pragmatizma i scijentizma*. Revija za socijalnu politiku. Svezak I, broj 2.
- Halmi, A. (2000). *Postoji li doista mogućnost utemeljenja praktične teorije socijalnog rada*. Ljetopis socijalnog rada, Vol. 7, No 1, prosinac 2000.
- Hollstein, W. (1973). *Socijalni rad u kapitalizmu – teme i problemi*. Socijalni rad u kapitalističkim produkcionim odnosima, Viša škola za socijalne radnike Beograd, Viša škola za socijalne radnike Zagreb, Viša škola za socijalne radnike Skopje, Institut za socijalnu politiku, Jugoslovenska konferencija za socijalnu djelatnost.
- Howe, D. (1997). *Uvod u teoriju socijalnog rada*. Beograd: Naučno-istraživački centar za socijalni rad i socijalnu politiku, Fakultet političkih nauka.
- Hudolin, V. (1967). *Mjesto i uloga socijalnog radnika u socijalnoj psihijatriji*. Zagreb: Seminar za socijalne radnike u zdravstvu.
- Jugović, A., Brkić, M., (2013). *Socijalni rad u Srbiji u kontekstu ekonomske krize i društvene transformacije*. Ljetopis socijalnog rada 2013, 20 (1), 91-112.

- Karlusch, H. (2008). *Aktualne metodske orijentacije djelovanja u socijalnom radu*. Ljetopis socijalnog rada, 15 (2), 333-343.
- Knežević, M. (2003). *Neka razmišljanja o identitetu profesije socijalnog radnika*. Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada, 10, 1, 45-60
- Levin, I. (2015). *Šta je socijalni rad*. Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava.
- Lorenz, W. (2001). *Socijalni rad u Evropi – prikaz jedne raznovrsne profesionalne grupe*. Uspostavljanje međunarodnih standarda u visokom obrazovanju za socijalni rad, Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Milosavljević, M. (1990). *Socijalni rad na raskršću: problemi, protivrečnosti, perspektive*. Beograd: Naučna knjiga.
- Nappan, K. (1994). *Primjena vrijednosti socijalnog rada u izobrazbi socijalnih radnika*. Ljetopis socijalnog rada 1 (1).
- Nastavni plan i program bachelor studija socijalnog rada (2017/18), Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
- Papo, M., Dervišbegović, M., Trninić, V. (1971). *Obrazovanje socijalnih radnika u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Viša škola za socijalne radnike.
- Ricijaš, N, Huić, A., Branica, V., (2006). *Zadovoljstvo studijem i samoprocjena kompetentnosti studenata nekih pomagačkih profesija*. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja. 42, (2) 51-68.
- Šerić, N., Dudić, A., Šadić, S., (2018). *Izazovi i perspektive socijalnog rada u zdravstvu*. Zbornik radova Socijalni rad u zdravstvu. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.

THE PERCEPTION OF THE SOCIAL WORK IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

Social work in Bosnia and Herzegovina appeared as a response to a social crisis and accumulated social problems. Industrialisation, urbanisation and migration required professional intervention, and war is also the main reason for introducing social work as a professional activity. Although it has been 60 years since social work became a profession in Bosnia and Herzegovina and its application began in practice, there are still many limiting factors that negatively affect the social status and status of the profession of social work. Considering the above, it was important to examine the attitudes of social workers and students about social work, about the factors affecting the social position, but also the crisis that necessarily determines the future of social work. The study included 270 participants. Questionnaires were used to survey 115 social workers and 155 students of the first and second program cycle at the Department of Social Work of the Faculty of Political Science, University of Sarajevo. A semi-structured interview was conducted with social workers (N=6). By the means of interviews, we wanted to get a wider insight into the attitudes of experts- social workers about the issues in social work in Bosnia and Herzegovina. The results of the research show that the social work in our society has not yet received the place it deserves. The position of the social work is dissatisfying; it is perceived on the margins of the scientific-professional discourse, a multiannual crossroad and mostly “anchored in social protection”. Direct and indirect factors affecting the perception of the social work were identified, and it was pointed to the need for systematic work on removing the factors of degradation. It was noted that limited opportunities for action make it difficult for social workers to be genuine social workers in practice, loyal to their professional identity and the ethics of social work. An important result of the research suggests, regarding valuation, respect and appreciation for the social work, social workers should be recognised in public, through their personal commitment and the use of the media to inform the public about their work.

Key words: *perception, social work, the crisis, social status, degradation, reductionism.*

Mira Ćuk¹

PERCEPCIJA STUDENATA O STEČENIM KOMPETENCIJAMA TOKOM STUDIJA

Sažetak

U radu si prikazani rezultati ispitivanja stavova diplomiranih socijalnih radnika o ostvarenim rezultatima četvorogodišnjeg školovanja na Fakultetu političkih nauka u Banjoj Luci. Istraživanje je obavljeno u sklopu samoevaluacije studijskog programa, uz učešće 74 diplomirana socijalna radnika sa cijelog područja Republike Srpske. Svrha istraživanja bila je identifikovati dosadašnja postignuća i ostvarene ishode učenja u visokom obrazovanju socijalnih radnika. Istraživanje je sprovedeno metodom ispitivanja putem anketnog upitnika.

Rezultati istraživanja su pokazali da visoko obrazovanje za socijalni rad omogućava sticanje obimnih teorijskih znanja iz teorija socijalnog rada i drugih naučnih disciplina, mogućnost povezivanja teorije sa praksom, te dobijanje znanja i razvoj vještina iz metodskih postupaka u neposrednom radu sa korisnicima. Obučenosť za praktični rad nije na dovoljnom nivou, a najslabiji rezultati su ostvareni u osposobljavanju za analitičko istraživački rad.

Ključne riječi: *diplomirani socijalni radnik, visoko obrazovanje, znanja i vještine, osposobljenost, socijalni rad.*

UVOD

Visoko obrazovanje za socijalni rad u Republici Srpskoj nema dugu istoriju. Prvi koraci učinjeni su na Filozofskom fakultetu u Banjoj Luci 2000. godine, a osnivanjem Fakulteta političkih nauka 2009. godine, studijski program Socijalni rad postao je jedan od četiri studijska programa na ovom Fakultetu. Do prošle godine, to je bilo i jedino visokoškolsko

---

¹ Vanredna profesorica, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci, Bosna i Hercegovina; mira.cuk@fpn.unibl.org

obrazovanje iz naučnog polja socijalnog rada u Republici Srpskoj. U proteklih 17 godina postojanja ovog studijskog programa, upisano je 1.191 studenata, a u istom periodu diplomiralo je 496 studenata.

Djelatnost socijalnog rada u savremenim uslovima izložena je brojnim promjenama u svim segmentima ljudskog bitisanja. Razvoj informacionih tehnologija, globalizacija, promjene u porodici, u oblasti rada, demografske promjene, masovne migracije i stradanja velikog broja ljudi pred socijalni rad ispostavljaju nove zahtjeve i bavljenje najsloženim problemima i najosjetljivijim pitanjima ljudskog iskustva. Zato ova djelatnost zahtjeva veoma kompleksna i razvijena znanja i vještine koja se stiču u složenim interdisciplinarnim studijama neophodnim za mnoge uloge socijalnog rada u savremenom društvu (Žegarac, 2016). U toku četvorogodišnjeg studija studenti stiču raznovrsna teorijska i metodološka znanja iz širokog spektra socioloških, pravnih, politikoloških, psiholoških i pedagoških disciplina. Ključno mjesto i posebna pažnja pripada disciplinama iz naučnog polja socijalnog rada, koje su na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci svrstane u tri uže naučne oblasti: Socijalna politika, Teorije i metodologije socijalnog rada i Područja socijalnog rada.

Važan izvor za sticanje znanja, osim teorijskog rada, je obavezna praktična nastava koja se odvija u ustanovama socijalne zaštite, obrazovnim i zdravstvenim ustanovama, organima javne uprave, nevladinim organizacijama i nadležnim ministarstvima pod budnim okom mentora-praktičara koji svoje iskustvo i znanja prenose studentima.

Ovakvo obrazovanje omogućava dobijanje profesionalaca koji su „obučeni da procijene i odgovore na situacije ljudi sa složenim ličnim i društvenim potrebama“ (Department of Health and Department for Education and Skills, 2006: 9), da razumiju socijalne procese koji su u temelju socijalnih problema i razviju vještine za njihovo sprečavanje, olakšavanje i iskorjenjivanje (Ronnby, 1990), da promovišu socijalne promjene (IFSW, 2014) i da budu osposobljeni za djelovanje koje počiva na vrijednostima i etici karakterističnim samo za profesiju socijalnog rada (Bisman, 2004).

Osamnaestogodišnje iskustvo u obrazovanju socijalnih radnika na Univerzitetu u Banjoj Luci i ostvareni rezultati nisu istraživani i o njima nema naučno utvrđenih saznanja, što je bio povod da se istraže stavovi studenata koji su završili visoko obrazovanje i kao praktičari započeli radnu karijeru u različitim službama u socijalnoj zaštiti, obrazovanju, zdravstvu, upravi i nevladinim organizacijama o osposobljenosti i stečenom znanju.

Svršeni studenti su kao pojedinci demonstrirali šta su naučili i koja potrebna znanja i vještine su stekli. Takođe su ukazali i na oblasti u kojima su osjetili nesigurnost i nedovoljnu osposobljenost predlažući potrebna poboljšanja. Najvažnije rezultate ovog istraživanja prikazaćemo u radu. Istraživanje percepcije studenata dio je samoevaluacijskog procesa studijskog programa Socijalni rad na Fakultetu političkih nauka u Banjoj Luci koji je sadržavao i istraživanje percepcije rukovodilaca ustanova koje zapošljavaju diplomirane socijalne radnike i aktuelnih studenata socijalnog rada o nastavnom planu i programu.

CILJEVI OBRAZOVANJA SOCIJALNIH RADNIKA I STEČENE KOMPETENCIJE

Ciljevi obrazovanja socijalnih radnika proizilaze iz ciljeva visokog obrazovanja i ciljeva socijalnog rada. Osnovni cilj visokog obrazovanja je „sticanje, razvijanje, zaštita i prenošenje znanja i sposobnosti posredstvom nastave i naučno istraživačkog rada s ciljem doprinosa razvoja sposobnosti pojedinaca i društva“ (član 4. Zakona o visokom obrazovanju). Ovaj cilj je sadržan u ciljevima obrazovanja socijalnih radnika, a to su:

- Sticanje profesionalnih kompetencija socijalnog radnika u realizaciji svoje profesionalne uloge, svrhe i metoda rada;
- Osposobljavanje studenata za adekvatan izbor i primjenu metoda rada kojim će se ostvariti profesionalni zadaci i ciljevi, u odnosu na prepoznate i identifikovane probleme sa kojim se suočava u svome radu u svim oblastima gdje se zapošljavaju socijalni radnici;
- Obučavanje studenata prvog ciklusa za istraživanje prirode strukturirane prakse – procesa socijalnog rada – i razmatranje njenog odnosa prema teoriji socijalnog rada;
- Sticanje uslova za dalje školovanje i stručno usavršavanje (FPN BL, 2010).

Ciljevi obrazovanja socijalnih radnika moraju proizilaziti iz ciljeva socijalnog rada. Prema Vijeću Evrope (2001), cilj socijalnog rada je promovisanje socijalne dobrobiti pojedinaca, grupa i zajednica u aktiviranju njihovih snaga i mogućnosti i osiguravanje zaštite i brige u svrhu podizanja kvaliteta života, podupiranje socijalne kohezije u razdoblju promjena i pomoć i zaštita ranjivih članova zajednice u partnerstvu sa korisnicima usluga, zajednicama i drugim profesijama. Intervencije socijalnog rada su podržavajuće, razvojne, zaštitne, preventivne i terapijske i zato

uključuju teorijska i praktična znanja i vještine koje se stiču u procesu visokog obrazovanja. Socijalni radnici moraju biti obrazovani za naučna istraživanja strukturirane prakse, odnosno procesa socijalnog rada i njegove utemeljenosti na teoriji kako bi je stalno unapređivali i razvijali, što je uključeno u ciljeve obrazovanja. Široko zastupljene metode rada i proučavanja prakse direktno utiču na kognitivni i emocionalni razvoj studenata i osnažuju njihove kapacitete za započinjanje prakse socijalnog rada sa pojedincem, grupama i/ili zajednicama. Obrazovanje socijalnih radnika ima za cilj i uspostavljanje sistema koji omogućava sticanje uslova za dalje školovanje i usavršavanje, odnosno, diplomci će imati osnove za životno učenje i oni će moći nastaviti da razvijaju svoje znanje i vještine nakon diplomiranja. Socijalni rad po svom osnovnom određenju sadrži promjenu, odnosno, on „promoviše socijalne promjene i rješavanje problema“ čime utiče na šire društvene ciljeve, a to je povećanje blagostanja svih ljudi. Zato su ciljevi obrazovanja socijalnih radnika sadržani i u opštim ciljevima visokog obrazovanja (razvoj sposobnosti pojedinca i društva). Visoko obrazovanje socijalnih radnika treba da rezultira sticanjem znanja i vještina (ishodi učenja), a sposobnost njihove primjene u ličnom i profesionalnom radu do kompetencija neophodnih za obavljanje poslova socijalnog rada (Dizdarević i dr, 2016).

Model profesionalnog znanja u socijalnom radu, prema Drury Hudsonu (1997), objedinjuje pet osnovnih formi znanja koje su međusobno povezane i preklapaju se. To su: teorijsko, empirijsko, proceduralno, mudrost prakse i lično znanje. Teorijsko znanje u socijalnom radu prema Peynu (2005) daje objašnjenja društvenih pojava i ponašanja korisnika. Teorijska znanja u socijalnom radu omogućavaju socijalnim radnicima profesionalno djelovanje u neposrednom radu sa korisnicima, dalji razvoj kompetencija i osnaživanje korisnika u pomažućem procesu (Urbanc, Ajduković, Branica, 2009). Empirijsko znanje se stiče istraživanjem i ono je osnova za praksu, jer sadrži dokaze koje praksa pažljivo koristi. Lično znanje je rezultat kulturološkog koncepta, intuicije, zdravog razuma. Mudrost prakse je akumulirano profesionalno znanje na osnovu prakse uopšte (Žegarac, 2016: 25), a proceduralno je poznavanje odgovarajućih pravnih sistema (zakona, politika, organizacija). Kompetencije u socijalnom radu su „rezultat specifičnih znanja, veština i vrednosti koje je student, odnosno profesionalac sposoban da pokaže u konkretnom okruženju prakse“ (Žegarac, 2016: 33) kroz „ispunjavanja zahtjeva prakse, integrisanja vrijednosti socijalnog rada, sticanja i primjene znanja, reflektovanja i kritičke analize sopstvene prakse i prenosa znanja, vještina i vrijednosti u praksu (CCETSW, 1995: 17)

CILJ ISTRAŽIVANJA I ISTRAŽIVAČKI PROBLEMI

Cilj istraživanja je utvrditi kako diplomirani socijalni radnici, koji su studirali na studijskom programu u Banjoj Luci, procjenjuju stečene kompetencije po završetku studija, kako bi koristeći njihova mišljenja i mišljenja drugih zainteresovanih strana ocjenjivali postojeće nastavne programe i radili potrebne promjene.

Na osnovu cilja, postavljeni su sljedeći istraživački zadaci:

1. Ispitati samoprocjenu svršenih studenata socijalnog rada o ciljevima visokog obrazovanja iz ove oblasti i sadržaju nastavnog programa na prvom ciklusu,
2. Ispitati stavove svršenih studenata socijalnog rada o dobijenom teorijskom znanju i stečenim vještinama za primjenu metodskih postupaka, za analitičko istraživački rad i nastavak formalnog obrazovanja,
3. Ispitati stavove svršenih studenata socijalnog rada o potrebama promjena u pojedinim segmentima sadržaja programa.

METODOLOGIJA

Uzorak ispitanika

Istraživanje je obavljeno sa populacijom diplomiranih socijalnih radnika koji su studirali i završili socijalni rad na Fakultetu političkih nauka u Banjoj Luci. Uzorak obuhvata 74 ispitanika ili 16% ukupnog broja diplomiranih socijalnih radnika do vremena istraživanja. Do uzorka se došlo tako što je upućen poziv za učešće u istraživanju ispitanicima čija adresa je bila dostupna fakultetu (oko 50% ukupnog broja) i ispitanici koji su prihvatili učešće predstavljaju uzorak istraživanja. Svi ispitanici su zaposleni na poslovima socijalnog rada. Oko 15% je zaposleno u obrazovnim ustanovama, 10% u zdravstvenim ustanovama, 10% u nevladinim organizacijama, a 65% je zaposleno u ustanovama socijalne zaštite. Većina ispitanika (90%) su osobe ženskog pola. Više od polovine ispitanika (54%) je u organizaciji volontiralo do pet godina prije zaposlenja, a po zaposlenju na poslovima socijalnog rada u organizaciji steklo je radno iskustvo do pet godina 72% ispitanika, od pet do osam godina 20%, a preko osam godina 8% ispitanika.

Način prikupljanja podataka

Podaci su prikupljeni individualno, tako što je po prihvatanju učešća u istraživanju svaki ispitanik dobio anketni upitnik na ličnu e-mail adresu i po popunjavanju upitnika isti povratio istraživaču.

Poziv za učešće uključivao je i objašnjenje svrhe i cilja istraživanja, načine provedbe istraživanja, te informacije o dobrovoljnom učešću u istraživanju i načinu osiguranja povjerljivosti podataka.

Istraživanje je obavljeno u vremenskom intervalu od maju do oktobra 2017. godine. Etičnost postupka provedenog istraživanja osigurana je kroz dobrovoljno učešće u istraživanju, transparentnost i upoznatost sa ciljevima i svrhom istraživanja, kao i načinom odabira ispitanika. U svrhu zaštite identiteta učesnika istraživanja, svakom od ispitanika dodijeljena je posebna šifra, tako da bila obezbjeđena anonimnost i nemogućnost povezivanja sa njihovim identitetom.

Instrumenti istraživanja

U istraživanju je korišten upitnik koji se sastojao iz dva dijela. U prvom dijelu sadržana su pitanja o osnovnim obilježjima ispitanika (pol, godine staža, poslovi na kojima su zaposleni, organizacija, način zaposlenja), a u drugom dijelu pitanja o ciljevima o visokom obrazovanju socijalnih radnika, ishodima učenja i postignutim kompetencijama prema programu i sadržaju obrazovanja, stečenim vještinama, posvećenosti cjeloživotnom učenju i prijedlozima za promjene u postojećim programima. Pitanja u anketnom upitniku su bila zatvorenog i poluotvorenog tipa.

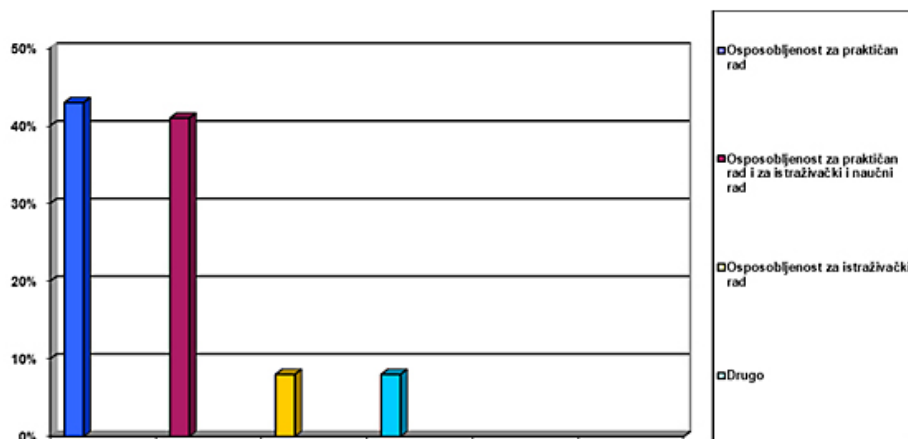
U obradi podataka proveden je postupak deskriptivne analize podataka koja obuhvata prosječne rezultate i analiza frekvencije odgovara.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

Ciljevi visokog obrazovanja i ocjena sadržaja nastavnog programa

Anketirani svršeni studenti socijalnog rada u 43% slučajeva kao prvi cilj visokog obrazovanje socijalnih radnika smatraju osposobljavanje za praktičan socijalni rad (grafikon 1). Nešto manji procenat (41%) ispitanika jednak značaj daju osposobljavanju za praktičan socijalni rad i osposobljavanju za istraživački i naučni rad, 8% osposobljavanju za istraživački i naučni rad, a takođe 8% ispitanika kao ciljeve ističu sticanje teorijskih znanja i upoznavanje poslova socijalnih radnika, odnosno upoznavanje sa strukom.

Specifiranje ciljeva obrazovanja socijalnih radnika u skladu je sa Globalnim standardima za obrazovanje i obuku u socijalnom radu (IASSW i IFSW, 2004), a visoko vrednovanje profesionalnih uloga u ostvarivanju profesionalnih zadataka i ciljeva od strane ispitanika naglašava potrebu za obrazovanjem koje će osposobiti studente za praktičan rad i djelotvorno provođenje intervencija kojima se sprečavaju, rješavaju ili iskorjenjuju socijalni problemi (IFSW, 2014).

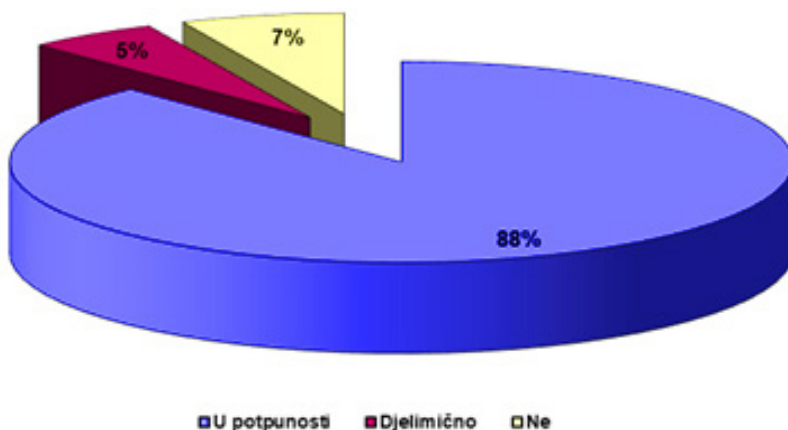
Grafikon 1: Ciljevi visokog obrazovanja socijalnih radnika

U Hrvatskoj je rađeno istraživanje 2003. godine koje je imalo za cilj dobijanje mišljenja studenata završne godine o studijama i nastavnom planu. Rezultati ovog istraživanja u dijelu koji se odnosi na dalja očekivanja i dobijanja potrebne podrške po završetku studija takođe ukazuju na mišljenja koja daju značaj praktičnoj podršci u radu (stručna okupljanja, edukacije, istraživanja) s jedne strane, kao i podršci u naučnom i stručnom razvoju, s druge strane (Ajduković, 2003a).

Postojeći nastavni plan i program omogućavaju ostvarivanje ciljeva, mišljenje je 71% ispitanika, dok 5% ima negativan stav. Jedna četvrtina ispitanika (24%) smatra da postojeći nastavni i programi samo djelimično omogućavaju ostvarivanje ciljeva. Ovakav stav je pojašnjen prilikom predlaganja promjena u nastavnim planovima sa namjerom da poboljšanja programa mogu dovesti do većeg ostvarivanja ciljeva.

Dobijena teorijska znanja iz socijalnog rada i drugih naučnih disciplina

Za praktičan socijalni rad, pored znanja iz mnogobrojnih teorija i metoda socijalnog rada, neophodna je široka lepeza znanja koja dolaze iz socijalne politike, prava, političke nauke, filozofije, ekonomije, psihologije, pedagogije, medicine, sociologije, menadžmenta, javne uprave, administracije. Među autorima postoje različiti pristupi i shvatanja o kojim sve znanjima se radi. Imajući u vidu ciljeve visokog obrazovanja u socijalnom radu, u ovom istraživanju oslanjali smo se na shvatanje Pamele Trevick (Trevithick, 2012) koja je znanja u socijalnom radu klasifikovala u tri grupe: teorijska znanja, praktična znanja i faktička znanja. Teorijska znanja prema ovoj autorici obuhvataju teorije koje su pozajmljene iz drugih disciplina, teorije koje analiziraju svrhu i zadatke socijalnog rada i praktične teorije. Ispitanici su u velikom procentu (88%) mišljenja da im je visoko obrazovanje obezbijedilo fundamentalna znanja iz teorija socijalnog rada (grafikon 2). Samo 7% ispitanika je mišljenja da nije dobilo dovoljno znanja, a 5% smatra da dobijena teorijska znanja nisu dovoljna. Rezultati istraživanja pokazuju da su postojeći programi u dovoljnoj mjeri uključili teorijsko znanje u kurikulumima za pojedine predmete iz socijalnog rada.

Grafikon 2: Usvajanje teorijskih znanja iz socijalnog rada

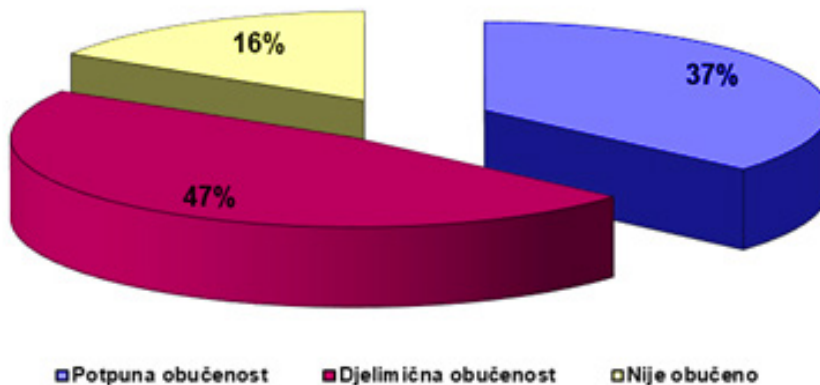
Kada su u pitanju stavovi ispitanika o teorijskim znanjima iz drugih disciplina, postoji još veće slaganje (92%) da im je obrazovanje obezbijedilo fundamentalna znanja iz pravnih, socioloških, psiholoških, i pedagoških teorija. Ostalih 8% ispitanika je mišljenja da je previše teorijskih sadržaja iz drugih naučnih disciplina. Profesija socijalnog rada, da bi analizirala složene društvene procese i interakcije pojedinaca,

organizacija i sistema na nivou društva, uticaj različitih socioloških, politikoloških, ekonomskih, kulturnih, duhovnih i drugih faktota, koristi različite teorije o ljudskom razvoju i ponašanju, o društvenim sistemima i zbog toga programi obrazovanja moraju biti interdisciplinarni.

Brojna zapažanja u praksi socijalnog rada ukazuju na nedovoljno korišćenje teorijskih znanja u praksi socijalnog rada. Ispitanici su na pitanje koliko su u stanju da povežu teorije socijalnog rada i socijalne politike sa praksom i primjene ih u analizi kompleksnih situacija u kojima treba da proizvedu promjene kod pojedinaca, društvenih grupa i zajednica, u 58% slučajeva odgovorili da su po završetku studija to u stanju, a u 42% slučajeva da su samo djelimično u stanju. Samo u jednom slučaju pokazali su nesprijetnost i dali negativan odgovor. Dobijeni rezultati upozoravaju na potrebu da svako izučavanje teorija u socijalnom radu nužno zahtjeva povezivanje sa praksom, jer teorija prema Beket i Horner (2016) predstavlja set koherentnih ideja ili principa za usmjeravanje prakse, koje je moguće preispitati (Žegarac, 2016).

Obučenosť za praktičan rad

Domen praktičnog znanja „podrazumijeva korišćenje, odnosno primjenu znanja iz različitih domena, kao i stvaranje znanja i razvoj vještina korišćenja znanja i stvaranja znanja“ (Žegarac, 2016: 25). U vještine korišćenja znanja prema Munro (2011) spadaju analiza, sinteza, kritičko mišljenje, rješavanje problema i donošenje odluka, a stvaranje znanja je profesionalno korišćenje sopstvene ličnosti – znanje o sebi i samosvijest profesionalaca, intuicija, vještine i vrijednosti itd. (Shulman, 1999). Praktična znanja i obučenosť za praktični rad u potpunosti ostvarilo je 37% ispitanika. Djelimično, najviše za rad sa pojedincem i za djelatnost socijalne zaštite osposobljeno je 47% ispitanika, a slabo je obučeno, odnosno ne posjeduje dovoljno praktičnih znanja 16% ispitanika posebno u rješavanju problema i donošenju odluka kad su u pitanju djeca i porodice sa poremećenim odnosima, djeca sa problemima u ponašanju i saradnički odnos sa korisnicima (grafikon 3). Praktičan rad pokazuje kako socijalni radnici koriste svoja znanja i vještine u praksi. Osnova praktičnog rada su teorijska znanja. Kako su ispitanici pokazali nedovoljnu osposobljenost za praktičan rad i nedovoljnu osposobljenost za primjenu teorije u praksi, mogli su se očekivati ovakvi stavovi kad su u pitanju praktična znanja i obučenosť za praktični rad.

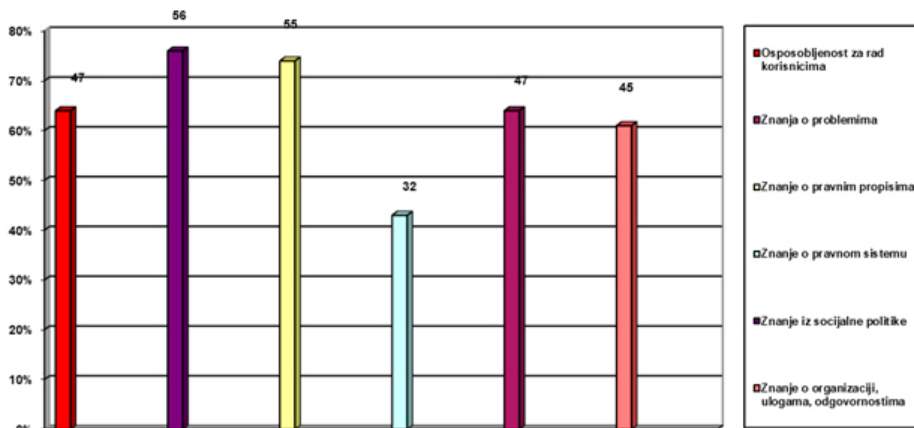
Grafikon 3: Obučenost za praktičan rad

Tražeci uzroke utvrđene situacije, kao mogući najvažniji razlog se može navesti mali broj sati praktične nastave za vrijeme školovanja. Do 2017. godine, kada je izmijenjen nastavni program i plan na prvom ciklusu, studenti su imali samo 120 sati prakse. Po važećem programu planirano je 300 sati praktične nastave koja se provodi u različitim organizacijama u oblasti socijalne i dječije zaštite, zdravstva, obrazovanja, organizacijama civilnog društva i slično.

Usvajanje faktičkih znanja

U faktička znanja, prema Trevithick (2015), spada poznavanje pravnog sistema i pravnih propisa za praksu socijalnog rada, poznavanje socijalne politike zemlje koja značajno usmjerava praksu socijalnog rada, poznavanje sistemskog organizovanja prakse (politike, procedure, organizaciono ponašanje, ciljevi, uloge, odgovornosti nosilaca i aktera), znanja o posebnim problemima koje susreću socijalni radnici i znanja o različitim grupama ljudi po statusu, klasi, etičkoj pripadnosti, uzrastu, polu, seksualnoj orijentaciji i drugim obilježjima što sve moraju uvažiti socijalni radnici i specifično se odnositi prema njima.

Ispitanici u 64% slučajeva smatraju da su dobili dovoljno znanja i razvili vještina da uspješno mogu raditi sa korisnicima koji imaju različite potrebe i teškoće, odnosno sa korisnicima koji pripadaju različitim grupama ljudi (grafikon 4). Oko 15% ispitanika smatra da nisu dobili dovoljno znanja, a 21% da su djelimično osposobljeni za rad sa grupama

Grafikon 4: Usvajanje faktičkih znanja

korisnika kao što su djeca sa problemima u ponašanju, sa smetnjama u razvoju i mladi sa bolestima ovisnosti. Ovi podaci nam govore da sadržaj programa obrazovanja treba što više da uključuje različita područja socijalnog rada, primjereno društvenom kontekstu i izraženim problemima.

Ispitanici su usvojili nešto veća znanja o problemima sa kojima se uobičajno susreću. Najviše znanja (76%) su usvojili o siromaštvu, invalidnosti, ometenosti, nasilju u porodici, problemima u mentalnom zdravlju i bolestima zavisnosti, a manje znanja su usvojili o problemima izbjeglištva, migracija, kriznim situacijama i kriminalnom ponašanju (24%).

Kada je u pitanju upoznatost sa pravnim sistemom i relevantnim pravnim propisima, prednost se daje propisima koji regulišu oblast socijalne zaštite, socijalnog i radnog prava i porodičnog prava (grafikon 4). Dobra pravna znanja o relevantnim pravnim propisima posjeduje 74% ispitanika, a ostali (26%) nisu u potpunosti sigurni jer smatraju da djelimično posjeduju znanja po ovom pitanju. Pravni sistem je manje upoznalo 57% ispitanika koji posjeduju djelimično znanje, a 43% posjeduje dobro znanje.

Oblast socijalne politike zastupljena je u programu i 64% ispitanika smatra da je dobilo dovoljno znanja (grafikon 4), 26% da posjeduje djelimična znanja, a 10%, da su znanja loša. Ispitanici koji posjeduju djelimična znanja kao problem ističu nedoljno bavljenje pojedinim područjima socijalne politike u zemlji kao što su oblast rada, socijalnog osiguranja, nezaposlenost i zdravstvene zaštite.

Poznavanje politika, procedura i prakse organizacija, raspodjela uloga i nadležnosti i odgovornosti su faktička znanja koja je usvojilo 61% ispitanika, djelimično usvojilo 29%, a 10% smatra da u toku studija nije steklo takva znanja (grafikon 4).

Rezultati istraživanja pokazuju da su studenti socijalnog rada završetkom studija stekli u velikom broju faktička znanja, i to najviše znanja o problemima sa kojima se suočavaju, o relevantnim pravnim propisima, dok su znanja o politikama, procedurama i organizaciji, te znanja o radu sa korisnicima koji imaju različite potrebe stekli u nešto manjem obimu. Sve tri grupe znanja (teorijska, praktičan rad i faktička) koja su stečena omogućavaju socijalnim radnicima da razvijaju kritički stav prema profesiji socijalnog rada, društvenim procesima i odnosima u kojima djeluju, da analiziraju ljudska ponašanja u konkretnom okruženju, posebno interakciju pojedinac – okruženje i da mogu pratiti i analizirati uticaj različitih faktora (bioloških, psiholoških, socijalnih, kulturnih, etičkih) na razvoj svakog pojedinca i njegovo ponašanje (Ajduković, 2003b).

Osposobljenost za primjenu metoda socijalnog rada

Generički deskriptori studija socijalnog rada prema ishodima učenja određuju sposobnosti svršenih studenata za usvajanje, razumijevanje i primjenu metodičkih postupaka u socijalnom radu. Aktuelni programi visokog obrazovanja socijalnih radnika u svim zemljama bivše Jugoslavije sadrže predmete koji obrađuju tri metodička postupka: socijalni rad sa pojedincem, socijalni rad sa grupom (socijalni grupni rad) i socijalni rad u zajednici. Socijalni rad sa pojedincem prema Vidanoviću je najstariji i najrazvijeniji metodički pristup koji predstavlja „primjenjenu naučnu disciplinu, što znači da se bavi praksom, odnosno primjenom nauke u praktičnim nastojanjima pomoći pojedincu i porodici u rješavanja problema koji izvire iz složenih okolnosti života“ (Vidanović, 1998: 21). Petrović i Sedmak (1997), pozivajući se na Merdžori Marfi određuju socijalni grupni rad kao opšti metod za pružanje pomoći pojedincima kroz grupno iskustvo i svjesno korišćenje odnosa terapeut – član grupe, odnosa između članova grupe i grupnu aktivnost. Socijalni rad u zajednici je metod koji se najkasnije utemeljio kao metod, iako ima svoju istoriju i bogatu tradiciju. Milosavljević i Brkić (2005: 117) ga određuju kao kompleksan teorijsko metodološki pristup koji ima specifičnu teorijsko metodološku osnovu, posebne ciljeve i koji predstavlja „deo socijalnih aktivnosti i akcija u zajednici sa ciljem podsticanja, pokretanja,

osmišljavanja, usmeravanja i praćenja socijalnog i ukupnog razvoja zajednice“. Kompleksnost sadržaja i potreba u socijalnom radu „upućuju i na raznovrsnost, razuđenost i komplementarnu primjenu različitih metoda i sredstava, pa i različitih metodoloških pristupa“ (Milosavljević, 1996: 145).

Koliko su socijalni radnici za vrijeme školovanja dobili znanja o osnovnim metodskim pristupima, važno je pitanje u postizanju uvida o ishodima učenja i kompetencijama socijalnih radnika. Veći broj ispitanika (74%) izjavio je da su u toku studija dobili dovoljno znanja o sva tri metoda postupka, a 26% ispitanika smatra da dobijeno znanje nije bilo dovoljno, tj. da na osnovu njega nisu razvili vještine da mogu uspješno raditi socijalni rad sa pojedincem, grupom i u zajednici. Identifikujući gdje su stekli najmanje znanja, istaknut je socijalni grupni rad, jer od 19 ispitanika 15 ili 79% ga je imenovalo. Znanja iz socijalnog rada u zajednici nije steklo 58% iz ove grupe ispitanika, a samo 16% ili 4% od ukupnog broja ispitanika nije dobilo dovoljno znanja za socijalni rad sa pojedincem. Analizirajući moguće razloge koji su doveli do lošije osposobljenosti za primjenu dva metoda postupka kao mogući nameću se: izvođenje nastave putem gostujućih nastavnika koji nisu imali dovoljno vremena da se posvete sadržaju predmeta i dominacija socijalnog rada sa pojedincem u ustanovama gdje su zaposleni ispitanici, te potpuno zanemarivanje ova druga dva metoda postupka.

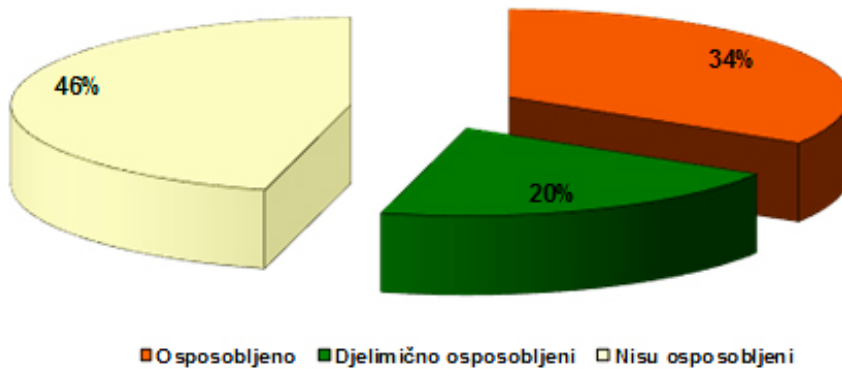
Osposobljenost za analitičko istraživački rad

Jedan od ciljeva visokog obrazovanja socijalnih radnika jeste obučavanje studenata za istraživanje prirode strukturirane prakse – procesa socijalnog rada i razmatranje njenog odnosa prema teoriji socijalnog rada. Odgovori ispitanika ukazuju da se kompetencije za analitičko istraživački rad razlikuju od drugih kompetencija u socijalnom radu (grafikon 5). Samo jedna trećina ispitanika (34%) smatra da su se u toku studija osposobili za naučno istraživački rad, 20% ispitanika djelimično je osposobljeno, a 46% ispitanika nije uopšte osposobljeno. Dobijeni rezultati po ovom pitanju su očekivani na osnovu iskustava stečenih u mentorisanju završnih radova.

Većina studenata treba veliku pomoć i novo učenje metodologije društvenih istraživanja prilikom svog istraživačkog rada. Fakultet ne ulaže u naučno istraživački rad nastavnika, a o studentskom istraživačkom radu ima malo pomena. Istraživanje je veoma bitno za socijalni rad i prema Preporuci vijeća Evrope o socijalnim radnicima (2001) „svi socijalni radnici bi

morali poznavati primjenu rezultata istraživanja, te biti sposobni tumačiti rezultate istraživanja, ali imati mogućnosti da pokrenu istraživanje ili u njemu učestvuju“.

Grafikon 5: Osposobljenost za analitičko istraživački rad

Istraživanje koje je rađeno u Hrvatskoj na temu definisanja i mjerenja kompetencija studenata za psihosocijalni rad imalo je slične rezultate, jer su skale percipirane kompetentnosti bile značajno niže od ukupnih rezultata (Hujić, Ricijaš, Branica, 2010), što pokazuje da slični problemi u osposobljenosti za istraživački rad postoje i u sticanju drugih kompetencija. Dalje visoko obrazovanje (drugi i treći ciklus) uključuje veću posvećenost naučno istraživačkom radu i prvi ciklus predstavlja osnovu za nastavak formalnog obrazovanja. Ispitanici su mišljenja u 85% slučajeva da je obrazovanje socijalnih radnika na prvom ciklusu dovoljna osnova za nastavak formalnog obrazovanja iz socijalnog rada, a 15% ispitanika se ne slaže s tim. Iako se socijalni radnici osjećaju osposobljeni za nastavak školovanja, praksa pokazuje da je sve manje studenata na drugom ciklusu i da bez sistemskog rješenja koje će putem zakona definisati uloge i odgovornosti različitih nivoa obrazovanja socijalnih radnika nije moguće ostvariti veću zainteresovanost socijalnih radnika za nastavak formalnog obrazovanja.

Preporuke socijalnih radnika za poboljšanje nastavnih programa

Oko 88% anketiranih imalo je prijedloge za promjene u visokom obrazovanju socijalnih radnika. Samo 12% nije uputilo nijedan prijedlog. Prijedlog za više praktične nastave u toku školovanja dalo je 92% ispitanika sa prijedlozima.

Drugi prijedlog po učestalosti (17%) je više istraživačkog rada i razvoj znanja i vještina za naučna istraživanja i istraživanja u zajednici. Interesantni su i pojedinačni prijedlozi koji su namijenjeni osposobljavanju za analitičko istraživačke poslove kao što su: individualni istraživački rad i pisanje seminarskih radova svake godine kao obaveza i uvođenje statistike u nastavni program.

Grupa prijedloga se odnosi na povezivanje iskustava iz prakse i praktičnih rješenja sa nastavom na predavanjima i vježbama i ona je upućena od 8% anketiranih. Prijedlozi su: više primjera iz prakse u toku predavanja, više povezanosti i predavanja i vježbi sa primjerima iz prakse, više praktičara u nastavi, veća posvećenost praktičnom socijalnom radu, zapošljavanje nastavnika sa iskustvom u praksi, više posjeta socijalnim ustanovama u toku nastave.

Prijedlozi sa kojima se može doći do više praktičnog znanja u toku studiranju su i više predmeta socijalnog rada sa različitim grupama korisnika (6%), više specijalističkih usmjerenja, više treninga za izradu izvještaja socijalnog radnika, više prijedloga koji se bave društvenim kontekstom socijalnog rada (5%) i više rada na projektima i učenje projektnog planiranja (3%).

Ispitanici ukazuju i na mogućnost učenja razmjene sa drugim obrazovnim ustanovama i studentima socijalnog rada. Zato predlažu studijske posjete drugim fakultetima i adekvatnim ustanovama (9%), kao i razmjenu i saradnju sa drugim studentima socijalnog rada (5%).

Prijedlozi koji sadrže konkretne pojedinačne mjere odnose se na: slušanje teorija socijalnog rada u kasnijim godinama studiranja, ukidanje diplomskog rada kao završnog rada, slušanje predmeta Upravni postupak prije prakse i više pažnje socijalnom radu u zajednici.

Rezultati spomenutog istraživanja u Hrvatskoj (Ajduković, 2003a) sadrže identične ili slične prijedloge studenata kao što su uvođenje specijalizacije, produblivanje rada na pojedinim područjima, organizovanje studijskih posjeta, podsticanje istraživanja, supervizijska praksa u trajanju od šest mjeseci itd.

ZAKLJUČAK

Teorijska i praktična znanja i vještine koje studenti dobijaju tokom studija koncipirani su tako da kvalifikuju studente za obavljanje budućih poslova u navedenim uslovima i da razvijaju inicijativnost, preduzimljivost, sposobnost upravljanja socijalnim uslugama u zajednici, sposobnost donošenja odluka koje doprinose dobrobiti i najboljem interesu korisnika socijalnog rada, sposobnost pomaganja, zaštite i zastupanja ranjivih članova zajednice, sposobnost djelovanja u nesigurnom i promjenljivom okruženju, sposobnost praćenja socijalnih potreba, istraživanja socijalnih pojava i problema i organizovanja akcija na njihovom rješavanju, sposobnost kreiranja i vođenja različitih projekata, sposobnost praćenja, izbora i upotrebe različitih informacija i sposobnost kreativne integracije znanja i prakse iz socijalnog rada i socijalne politike.

Društvena misija studijskog programa socijalnog rada zasnovana je na ciljevima visokog obrazovanja, a to je obrazovanje budućih socijalnih radnika sposobnih da promovišu socijalnu dobrobit pojedinaca, grupa i zajednice i da odgovaraju na njihove potrebe prevenirajući i rješavajući socijalne probleme. Studijski program je i u obavezi da doprinese ostvarivanju preporuka Vijeća Evrope o osnovnom obrazovanju, nastavku obrazovanja i profesionalnom usavršavanju socijalnih radnika. Svi nivoi obrazovanja moraju da uvažavaju uticaj socijalnog i političkog razvoja na praksu socijalnog rada (Vijeće Evrope, 2001) i da prilagođavaju programe promjenama koje su stalne i donose nove izazove socijalnom radu.

Stavovi zainteresovanih strana u visokom obrazovanju moraju biti uvažavani prilikom kreiranja nastavnih planova i programa i studijski program Socijalni rad poučen rezultatima ovog istraživanja ima jasne poruke na čemu mora raditi i koje promjene ostvariti kako bi poboljšao kompetencije socijalnih radnika za praktičan rad sa pojedinim grupama korisnika i kako bi značajno unaprijedio obučenosť za naučno istraživački rad i na taj način održao visok nivo kompetentskih zahtjeva uz prikladnu pripremu koja kombinuje teorijsku edukaciju i profesionalno praktično iskustvo.

LITERATURA

- Ajduković, M. (2003a). Mišljenje studenata socijalnog rada o obrazovnom programu, Zagreb: *Ljetopis socijalnog rada* Vol. 10, No. 1.str. 89-102.
- Ajduković, M. (2003b). Obrazovanje socijalnih radnika: Kako dalje?, Zagreb: *Ljetopis socijalnog rada* Vol 10, No.1 str. 5-20.
- Bisman, L. (2004). Social work values: the moral core of the profession, *British Journal of Social Work* 34, str. 109-123.
- Central Council for Education and Training in Social Work (1995), *Rules and Requirements for the Diploma in Social Work*, CCETSW Paper 30, rev, edn. London: CCETSW.
- Department of Health and Department for Education and Skills (2006), *Options for Excellence: building the Social Care Workforce of the Future*, London: Department of Health.
- Dizdarević, A. (2016). *Priručnik za primjenu kvalifikacionog okvira u visokom obrazovanju*, Sarajevo: Svjetski univerzitetski servis BiH.
- Drury Hudson, J. (1997). A model of professional knowledge for social work, *Australian Social Work*, 50 (3), str. 35-44.
- Huić, A. Ricijaš, N. Branica, V. (2010). Kako definirati i mjeriti kompetencije studenata – validacija skale percipirane kompetentnosti za psihosocijalni rad, Zagreb: *Ljetopis socijalnog rada* 17 (2), str. 195-221.
- FPN - Fakultet političkih nauka u Banjoj Luci (2010), *Nastavni plan i program 2010*, očitano na: <https://fpn.unibl.org/index.php/osnovne-studije/studijski-programi/socijalni-rad> 09.09.2018.
- *Zakon o visokom obrazovanju* (Službeni glasnik RS broj 73/10; 104/11; 84/12; 108/13; 44/15; 90/16; 31/18).
- IASSW i IFSW (2004) *Global standards for the education and training of the social work profession*. Očitano na: <https://www.iassw-aiets.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/> (06.09.2018.)
- IFSW (2014) *Međunarodna definicija socijalnog rada*, očitano na: www.ifsw.org (20.10.2017.)

- Milosavljević, M. (1996). *Socijalni rad na međi vekova*, Zemun: Draganić.
- Milosavljević, M. Brkić, M. (2005). *Socijalni rad u zajednici*, Beograd: Socijalna misao.
- Munro, E. (2011). *The Munro Review of Child Protection: Final Report – A Child Centred System* (Cm 8062). London: Stationery Office.
- Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory*, 3rd edn, Basingstoke: Macmillan.
- Petrović, D. Sedmak, T. (1997). *Metode grupnog socijalnog rada*, Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Ronnby, A. (1990). Teaching social work, *Social Work Education* 9 (3), str. 44-59.
- Shulman, L. (1999). *The Skills of Helping Individuals, Families, Groups and Communities*, 4th end, Itasca, Il: Peacock.
- Trevithick, P. (2015). *Social Work Skills and Knowledge: A Practice Handbook*, 2nd edn. Maidenhead: Open University Press.
- Urbanc, K., Ajduković, M. & Branica, V. (2009). Social work theory and its role in development of practice and competences. 1st ENSACT Joint Conference, Social action in Europe: Different legacies & common challenges? Dubrovnik, 26th-29th April. Abstract book, 225.
- Vidanović, I. (1998). *Pojedinac i porodica*, Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Vijeće Evrope (2001). Preporuke Vijeća Evrope o socijalnim radnicima; Zagreb: *Revija za socijalnu politiku* 8, (1), str. 61-64.
- Žegarac, N. (2016). *Standardi za obrazovanje socijalnih radnika u Srbiji*, Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

STUDENT PERCEPTION ON THE COMPETENCES ACQUIRED DURING THEIR STUDIES

Summary

This paper presents the results of surveying the views of graduate social workers on the results accomplished through a four-year education at the Faculty of Political Sciences in Banja Luka. The research was conducted as part of self-evaluation of the study program, and included 74 graduate social workers from throughout the Republic of Srpska. The aim of the research was to identify previous achievements and results accomplished in the course of higher education social workers. The survey was conducted using the questionnaire survey method.

Results of the research demonstrated that higher education for social work provides extensive theoretical knowledge from the theory of social work and other scientific disciplines, the possibility of linking theory with practice, as well as acquiring knowledge and developing skills from methodical procedures in direct work with beneficiaries. Appropriate competences for practical work are on an insufficient level, and the lowest level of results was achieved in training for analytical research work.

Key words: *graduate social worker, higher education, knowledge and skills, competence, social work*

ŠEZDESET GODINA OBRAZOVANJA SOCIJALNIH RADNIKA U BOSNI I HERCEGOVINI

11. oktobar 2018., Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka.

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu u saradnji sa Savezom socijalnih radnika Federacije Bosne i Hercegovine bio je organizator međunarodne konferencije pod nazivom *Šezdeset godina obrazovanja socijalnih radnika u Bosni i Hercegovini*, održane 11.10.2018. godine na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu. Konferencija je realizirana uz podršku OSCE Misije za Bosnu i Hercegovinu, s kojom Odsjek za socijalni rad ima snažnu saradnju posljednjih godina, i Ministarstva za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo. Obrazovanje socijalnih radnika u Bosni i Hercegovini počelo je 1958. godine na Višoj školi za socijalne radnike. Nakon integracije Više škole za socijalne radnike sa Fakultetom političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, obrazovanje socijalnih radnika nastavljeno je na Odsjeku za socijalni rad. S namjerom da se ponudi jedan cjelovit osvrt na sve izazove obrazovanja socijalnih radnika u proteklih šest decenija, koje se uvijek odvija u specifičnim društveno-historijskim uvjetima, konferencija je imala širi znanstveni značaj. Kako bi se dao kritički osvrt šireg društvenog konteksta u kojem egzistira cjelokupno obrazovanje koje mora naći put u praksi, dotaklo se brojnih pitanja značajnih ne samo u akademskom smislu već i u profesionalnoj praksi. Stoga su, pored akademske zajednice, na konferenciji uzeli učešće i stručnjaci iz prakse, studenti socijalnog rada, te predstavnici vlasti. Konferencija je imala međunarodni karakter i na njoj su aktivno učestvovali predavači i istraživači iz Bosne i Hercegovine, Velike Britanije, Srbije i Makedonije. Konferenciji je prisustvovalo blizu 300 učesnika, sa 29 aktivnih izlagača koji su se bavili relevantnim znanstvenim i stručnim temama. Nakon otvaranje konferencije i pozdravnih govora uslijedio je svečani dio u okviru kojeg su uručene Povelja i zahvalnice posebno zaslužnim osobama za razvoj socijalnog rada. Povelja za životno djelo posthumno je dodjeljena dr. Muhamedu Dervišbegoviću, profesoru emeritusu, utemeljitelju Više škole za

socijalne radnike, dugogodišnjem dekanu Više škole za socijalni rad u Sarajevu, kasnije dugogodišnjem šefu Odsjeka za socijalni rad Fakulteta političkih nauka Sarajevo, velikom znanstveniku i profesoru. Zahvalnice su dodjeljene prof. dr. Suadi Buljubašić, šefici Odsjeka za socijalni rad, za poseban doprinos i razvoj socijalnog rada i gospođi Bahri Pribilović, bivšoj direktorici JU Kantonalnog centra za socijalni rad Sarajevo za razvoj studijske prakse studenata socijalnog rada.

U plenarnom dijelu izlagale su prof. dr. Suada Buljubašić i dr. Reima Ana Maglajlić. Izlaganjem s naslovom *Obrazovanje socijalnih radnika: 60 godina poslije*, prof. dr. Suada Buljubašić dala je jasan historijski presjek razvoja socijalnog rada kod nas u proteklih šezdeset godina, uvjeta u kojima je nastajao i razvijao se, istovremeno ga dovodeći u globalno-regionalni kontekst. Pokretanje najprije programa, a kasnije škola socijalnog rada rezultat je odgovora na masovne društvene probleme, nastale kao posljedice urbanizacije koja je nosila sa sobom slojevite probleme koji su trebali ozbiljne i stručne odgovore. Profesorica Buljubašić je podsjetila da je Viša škola za socijalne radnike osnovana u Sarajevu 1958. godine i samostalno djelovala 27 (dvadeset i sedam) godina do integracija sa Fakultetom političkih nauka 1985. godine i osnivanja Odsjeka za socijalni rad. U ovom periodu izvršene su značajne izmjene nastavnih planova i programa koji su prilagođeni zahtjevima prakse, ali i savremenim dostignućima u oblasti visokog obrazovanja. Istaknuto je da Odsjek ima razvijenu međunarodnu saradnju sa drugim školama i fakultetima, a neki magistarski programi realizirani su upravo zahvaljujući ovoj saradnji.

Dr. Reima Ana Maglajlić izlaganjem na temu *Reforme usluga i obrazovanja - komparacija između BiH i Velike Britanije* govorila je o reformama usluga u oblasti socijalne zaštite i izazovima u obrazovanju socijalnih radnika u Velikoj Britaniji. Komparirajući sistem obrazovanja socijalnih radnika u obje zemlje, konstatirala je da se i jedan i drugi sistem suočava sa brojnim izazovima. Prednost njihovog nastavnog plana i programa je što studenti imaju podjednak broj sati nastave i sati provedenih na praksi. Međutim, neoliberalni tržišni model uveliko diktira ne samo kvalitet usluga u oblasti socijalne zaštite već i odnosa profesor-student u obrazovnom procesu. Poskupljenje troškova studija višestruko se reflektiralo na stanje u obrazovanju i tako uticalo na smanjenje broja studenta i na mijenjanje odnosa na relaciji profesor-student. Prednost britanskog sistema je što tržište rada još uvijek može da apsorbira svršene studnete i oni mogu da biraju radna mjesta.

Nastavak radnog dijela konferencije organiziran je u tri (3) odvojena paralelna panela u okviru koji se govorilo o aktualnim društvenim problemima, izazovima u obrazovanju socijalnih radnika u savremenom društvu, kao i razvoju novih usluga i profesionalnim izazovima u radu sa specifičnim korisničkim kategorijama.

U okviru prvog panela – *Socijalna politika u savremenom društvu*, koji je moderirala prof.dr. Sanela Bašić, prezentirane su sljedeće teme: Utopija socijalne države: između idealizacije socijalističke prošlosti i skandalizacije tranzicijske sadašnjosti (Sanela Bašić), Socijalna politika u tranzicijskim društvima: „vere i zavere neoliberalizma“ (Aleksandar Jugović), Redefiniranje savremene socijalne politike - zaokret ka konceptu socijalnog ulaganja (Marina Pantelić, Suzana Babić-Mihajlović, Mira Lakićević), Promjene u sistemu socijalne zaštite Republike Makedonije (Sunčica Dimitrovska, Natasha Bogoevska), Siromaštvo i socijalna isključenost u Republici Hrvatskoj i Evropskoj Uniji (Vesna Huremović), Socijalna isključenost mladih: prikaz stanja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (Samra Mahmutović). Izlagači su dali ozbiljan kritički osvrt postojećeg društvenog stanja u kojem je evidentna kriza socijalne države, socijalna sigurnost stvar je prošlog vremena, a socijalno raslojavanje stanovništva je nova društvena realnost koju prati narastajuće siromaštvo sve većeg broja građana, koji ne mogu tražiti sigurnost unutar sistema socijalne zaštite. Stoga se neki zaključci sami po sebi nameću, a to je prvenstveno smanjenje stope nezaposlenosti i siromaštva, smanjivanje socijalnih nejednakosti, ali i razvoj novih usluga u oblasti socijalne zaštite.

U okviru drugog panela – *Između normativnog i stvarnog u praksi socijalnog rada*, koji je moderirala prof. dr. Suada Buljubašić, prezentirane su sljedeće teme: Uloga pravosudnog sistema u zaštiti najboljeg interesa građana (Tanja Pavlović), Organ starateljstva – između normativnog i stvarnog (Iskustva JU Kantonalni centar za socijalni rad) (Selma Avdić), Porodična savjetovališta u radu s porodicama u riziku (Tarik Smailbegović), Rad s počiniocima nasilja u porodici (Vera Despotović), Multidisciplinarni pristup u radu s počiniteljima nasilja u porodici i primjena mjera obaveznog liječenja i psihosocijalnog tretmana (Mirnes Telalović), Psychosocial support for people with mental disorders (Vladimir Ilievski), Employment of persons with disabilities through the prism of social entrepreneurship (Andon Damovski), Implementacija presude Evropskog suda za ljudska prava u slučaju Hadžimejlić i drugi protiv BiH (Adis Ramić), Upravljanje obimom posla stručnih radnika u centrima za socijalni rad (Sandra Perić, Miroslav Brkić).

Pored primarnog fokusa ovog panela, a to je prepoznavanje problemskih tačaka u implementaciji politika i zakonodavnih normi, prezentirano je nekoliko značajnih tema koje su se odnosile na razvoj novih usluga i kompetencija u profesionalnom radu sa posebno osjetljivim kategorijama korisnika kao što su osobe s invaliditetom, starije osobe, profesionalni rad sa žrtvama nasilja u porodici, kao i sa počiniteljima.

U okviru trećeg panela - *Ka svjetskim standardima u obrazovanju socijalnih radnika*, koji je moderirala prof. dr. Sanela Šadić, prezentirane su sljedeće teme: Doprinos profesora Muhameda Dervišbegvića utemeljenju i razvoju teorije i prakse socijalnog rada (Sanela Šadić), Sociologija i socijalni rad: ruku pod ruku ili svako svojim putem (Dželal Ibraković), Izazovi u obrazovanju socijalnih radnika u kontekstu globalne humanitarne krize (Erna Lučić, Vesna Malkić), Percepcija studenata o stečenim kompetencijama tokom studija (Mira Ćuk), Percepcija profesije socijalnog rada u Bosni i Hercegovini (Nedreta Šerić, Anida Dudić), Participacija kao pravo korisnika u zaštiti njegovog najboljeg interesa (Ružica Jelisavac), Intervencija socijalnih radnika u radu s pacijentima na palijativnoj njezi (Vesna Huremović, Samra Mahmutović, Nermin Joldić, Senada Kurtić), Pravo osoba s invaliditetom u BiH: Između normativnog i stvarnog (Sabira Gadžo Šašić), Sustav dječije zaštite u BiH - vrijeme za ozbiljan iskorak?! (Jelena Brkić-Šmigoc, Elemedin Muratbegović, Nina Babić). Raznovrsnost tema u okviru ovog panela pružila je najprije nova saznanja o problemima obrazovanja socijalnih radnika, kao i o izazovima u pojedinim profesionalnim područjima djelovanja. Ovo je bila prilika gdje su, po prvi put, prezentirana originalna naučna saznanja o izazovima i statusu profesije socijalnog rada kroz prizmu samih stručnjaka i studenta, ali i šire javnosti. Važna su i saznanja koja su prezentirana kroz evaluaciju svršenih studenata socijalnog rada o stečenim znanjima i kompetencijama tokom studija, što je značajno s ciljem unapređenja i daljeg razvoja obrazovanja socijalnih radnika. U drugom dijelu panela su prezentirana iskustva i saznanja iz pojedinih profesionalnih područja djelovanja, od kojih poseban značaj ima stručni rad socijalnih radnika u palijativnoj njezi.

Priredila: Sanela Šadić

2018.

SOCIJALNE STUDIJE
SOCIAL STUDIES

